У Србији и у борбама за ослобођење Београда

НАРЕДБА

БР. 479 ШТАБА 1. ПРОЛЕТЕРСКЕ ДИВИЗИЈЕ НОВ ЈУГОСЛАВИЈЕ ЗА 4. СЕПТЕМБАР 1944. ГОДИНЕ

Врховни штаб НОВ и ПОЈ радиограмом бр. 42, од 3. септембра 1944, наредио је: »Осму црногорску бригаду примити у састав Прве пролетерске дивизије«. Ово наређење ступа на снагу одмах.

Смрт фашизму — Слобода иароду!

ПОЛИТ. КОМЕСАР
В. Шћекић

КОМАНДАНТ
Вчсо Јовановић

Достављено штабовима:

I пролетерске бригаде
III пролетерске бригаде
XIII пролетерске бригаде
VIII црногорске народноослободилачке ударне брпгаде

ДЕЈСТВА БРИГАДЕ НА ПРОСТОРУ СЕЛА ГОРЊЕ И ДОЊЕ ВАРДИШТЕ И МОКРА ГОРА

Крајем августа 1944. године главне снаге НОВЈ концентрично су наступале ка Србији. У саставу тих снага 1. пролетерска дивизија, у чијем је саетаву била и 8. црногорока бригада, иаступала је општим правцем преко Златибора ка Ужицама и Ужичкој Пожеги, и даље. Осма бригада је имала задатак да обезбеди и штити леви бок дивизије и да уништава непријатељске снаге на сво.м правцу дејства.

Бригада се тада налазила на широј територији Оштрења, Бијеле главе, Д. Јабланице и Брезовца. Ту је стигла после форсирања Лима и ослобођења Прибоја на Лиму, пошто је очистила територију Бијелих брда од четничких снага, усмеравајући даља дејства ка комуникацијама Добрун——Мокра гора. На тој територији делови бригаде су водили јаче борбе с немачким снагама, јачине око два батаљона, и са четничко.м Вишеградском бригадом. Немци и четници су потиснути ка Вишеграду.

С обзиром на дејства осталих бригада дивизије очекивало се да ће Немци пребацивати јаче снаге железничком пругом и аутомобилским путем Сарајево—Вишеград—Ужице, ради бочног дејства против наших онага које су наступале ка Ужицама и даље.

У вези са општим задатком бригаде, штаб је проценио да је неопходно да изврши чпшћење простора села Д. и Г. Вардиште, пресече комуникације (железничку пругу л цесту) између Вишеграда и Мокре горе рушењем мостова на реци Рзаву и да, истовремено, онеспособи железничку станицу Вардиште.

За рушење се располагадо потребним количинама експлозива и осталог материјала, а ту су била и два борца минера.

Задатак је поверен 3. и 4. батаљону.

Трећи батаљон требало је да изврши покрет до Вардишта правцем: Д. Јабланица—Суви бор—Пањак—к. 644; по избијању на пругу и цесту део снага да постави на коти, а са осталим онагама да чисти територију Вардишта, осигуравајући се од Мокре горе, а по могућству — и да ухвати везу са деловима 1. пролетероке бригаде, који су дејствовали на том правцу.

Четврти батаљон, ојачан четом 2. батаљона, требало је да изврши покрет правцем: Брсзовац—долина р. Јабланице—Д. и Г. Вардиште, а по избијању на пругу и цесту да се обезбеди од правца Добрун и, у садејству са 3. батаљоном, да очисти Вардиште од непријатеља.

За непосредно руковођење акцијама одређен је део штаба бригаде (начелник, политички комесар, санитетеки референт, обавештајни официр

и иомоћник интенданта). Са њим је ишло неколико војника из пратећег вода бригаде и минери еа експлозивом.

Баталуонима је наређено да покрет изврше 29. 08. 1944, у 17.00 чаоова, како би се акција извела у току ноћи; да строго воде рачуна о тајностн покрета до пада мрака; да се и део људства батаљона онабде потребним алатом: пијуцима, ћуокијама, маљевима и сл. за рушење пруге и пута. Интеидантски органи бригаде и батаљона задужени су да то прибаве из Д. и Г. Вардишта.

Са тако прецизно постављеним задацима батаљони су кренули на нзвршење задатка. Део штаба бригаде такође је, после пада мрака, извршио покрет. У току покрета изменио је унеколико правац кретања, па се кретао између одређених праваца батаљона. Маршруту је на тај начин скратио и кретао се брже него батаљони, стигао пре њих и — пре него што је нзвршено потребно обезбеђење на комуникацијама.

Уласком дела штаба бригаде у железничку станицу Вардиште настала је завимљива оитуација. У ставици је затечен један железнички службеник који је рекао да нема немачких и четничких јединица у Вардишту. Међутим, оне су могле врло брзо, окоро сваког часа, стићи из Добруна и Вишеграда и од Шаргана. Такође је рекао да се, вероватно, у једном млину у непосредној близини станице, налази неколико четника, мељу пшеницу. Хитно смо послали по два борца из пратећег вода на комуникацију, а друге да »ореде« оне четнике у млину, што су и учинили.

У станици Вардиште налазио се и телефон. Позвали смо Добрун. Јавише се четници. Питамо их за оитуацију код њих: да ли има партизана, нешто о стању код њих, а нарочито да не.ма каквог покрета ка Вардишту. Како смо оценили, њима је тај разговор испао сумњив, па су тражили железничког службеника поименично. Ми нисмо имали времена за разговор. Телефон смо искључили. Батаљони још нису стизали, па је требало брзо радити. Војници су довели коње, па се брашно почело товарити, уз помоћ четника.

Главни задатак, рушење мостова, требало је припремити. Неколико бораца је обезбеђивало инжењерце док оу радили око постављања експлозива. Мостови су били велики, Рзав је дубоко усекао своје корито. Ситуација је била олакшана тиме што су мостови били у непосредној близини, један поред другог.

После једног сата од пристизања дела штаба бригаде на станицу Вардиште, стигла су и оба батаљона; веза је успостављена; обезбеђење и сигурност за рад диверзаната су постигнути па се сада све могло радити са више плана, оолидније и безбедније. Додира са непријатељем није било.

Припреме за рушење мостова текле су добро.

Станична зграда је запаљена, такође све ипсталације за везу и сви вагони који су се ту затекли (било је више теретних вагона натоварених грађом).

Тада су нас известили да су припреме за рушење мостова завршене. Наређено је да се све још једном добро провери, да нешто не буде заборављено. Тек кад смо и лично извеоне ствари преконтролисали и установили да је све у реду, дато је наређење да се експлозив активира.

Мрклу ноћ проломила је страшна експлозија. Прво једна, онда друга. По јачини експлозије могло се закључити да је акција рушења успела.

Оба моста била су у иотребиој дужини порушена и онеспособљена за саобраћај. За ионовно успостављање саобраћаја преко њих требало би доста времена и знатне количине грађевиноког материјала. Непријатељ за тако нешто неће више имати вре.мена. Борци су још на неколико места онеспособили пругу.

Све у овему, акција је изведена по плану и солидно.

У зору 30. 08. 1944. године, батаљони су се вратили у полазне рејоне, а део штаба бригаде у Јабланицу, где се налазио штаб бригаде.

После неколико дана бригада је извршила покрет преко Златибора (село Семегњево), западно од Ужица, и даље преко Скакаваца ка Ваљеву.

Војин ЂОРОВИЋ

СВЕ СЕ ДОБРО ЗАВРШИЛО

Мислио сам да ћу се те ноћи коначно наспавати и одморити. Но била је то, као и много пута прије тога, само пуста жеља, која је трајала негдје до поноћн. Тада сам кроз сан чуо дозивање дежурног штаба бригаде: »Курир Марковић, курир Марковић.«

Устао сам, сањив и уморан, и од те и од многих претходних дана и вечери. Били смо ми, курири, стално у покрету: од бригаде до батаљона, до дивизије, до сусједа, и обратно. А бригада је у то вријеме, крајем августа 1944. године, водила борбе тако рећи без одмора, лијево и деоно од комуникације Бијело Поље—Бродарево—Пријепоље. Најтеже иам је било око Бродарева и села Комарани, гдје се ситуација често мијењала. Ноћи су биле најгоре, никада нијесмо били сигурни да нећемо налетјети на непријатеља. Нарочито је била опаона муслиманска милиција хоце Ростодера — нападала је ноћу и изиенадно. Недавно оу напали на штаб бригаде, близу Комарана, прилично дрско, иако са малим снагама. Срећом, Илија Прелевић био је том прилико.м са пушкомитраљезом на пошдном мјесту. Иначе би за многе од нас била то посљедња борба.

»Јави се начелнику штаба«, рече ми дежурни.

Прије него што сам му се јавио, покушао сам да замислим распоред батаљона и да оцјењујем правце којима се најбрже може стићи до њих. Курироку пратњу по неколико бораца, која се практиковала у таквим приликама, никада нијесам волио, нити сам је користио. Али те вечери некако — као да сам је прижељкивао. Ако ми буде предложена нећу одбити.

Начелника сам нашао на улазу у шатор, гдје, уз малу лампу, нешто пише. Шапатом, да не пробуди остале чланове штаба, рече: »Царе, одмах пробуди Дану.* У нашем шатору припреми свијетло, сто и столице, а Дана нека припреми писаћу машину. Извијести ме када буде готово.«

* Дана Лаковић.

Начелник је наставио да пише, а ја пођох да извршим наређење. Тихо сам ушао у шатор гдје су спавале другарице и пробу-дио Дону (тако смо ми курири звали Дану). Брзо је устала. Упознао сам је с начелниковим наређењем и заједнички смо све брзо припремили. Закључио сам да наређење неће бити гот-ово у току ноћи и — то ми је било некако драш.

Убрзо је стигао начелник. Рече Дани колико примерака да убаци у машину, а мени да ближе примакнем лампу и да је тако подесим како би он могао читати, Дана куцати.

Почео је д-иктирати борбену заповијест штаба. Оно »борбена« уч-ини ми се као нова рпјеч, пошто сам навикао на »наређење« ил-и »заповијест«.

Ређале су се реченице о непријатељу, о нашим снагама, земљишту, сусједима... На крају је издиктирао задатке потчињеним јединица.ма. Из тог дијела заповести схватих да се штаб бригаде ујутро раздваја.

Главнина бригаде, са командантом Блажом Марковићем и помоћником комесара Бошком Брајовпће.м, иде на један задатак, а комесар бригаде Јокаш Брајовић и начелн-ик штаба Војо Боровић, са два батаљона, на други. Та два батаљона треба да нападну Вардиште, ликвидирају непријатеља и прекину телефонску и другу везу са Вишеградом, и све то до 22 часа. Ујутро су курири пошли у батаљоне. Ја сам био »поштеђен« од пута.

Око 10 часова извршили су покрет и штаб бригаде, пратећи вод и курири.

Негдје пред ноћ, око 19 чаоова, у другш са начелником штаба -и политичким комесаром били смо нас два курира и још један борац.

Кретали смо се наводн-о слободггом територијом у правцу Вардишта. Јахали смо коње и, држећи одстојање, одмицали једним путељком преко јако испресијецаног земљишта. Понекад бисмо застали, док начелник Бусолом не провјери правац кретања. Знам да, према заповијести, у 22,30 часова треба батаљонима издати ново наређење.

На челу смо јахали Бранко Булатовић и ја, као нека врста претходнице. Разговарали смо доста безбрижно. Онда см-о, на неких двјеста метара далеко, примијетили овећу кућу, на брежуљку. Терен до ње био је врло прегледан. Застали смо.

То су била Вардишта.

Осматрали смо и ослушкивали. Закључак је да батаљони нијесу стигли и да акција на Вардишта није извршена. Велика неизвесн-ост, а и дилема шта учинити. Гласно су мислили и комесар и начелни-к: те због часа батаљони нису поступили према борбеној заповести, те да можда курир није погинуо ... Нешто није било у реду, али шта? Комееар прекину та нагађања и нареди Бранку и мени да, без коња, пођемо још напријед и извиди.мо да ли се батаљони можда не одмарају негдје позади, али да будемо врло опрезни. Једном ријечју, требало је разјаснити ситуацију и о томе што прије обавијестити.

Бранко и ја смо се упутили ка оној кући. Ишли см-о опрезно, ослушкујући. Нијеемо при.мијетили ништа оумњиво, али нам је и ове јаоније било да батаљони нијесу стигли. На двадесетак метара од куће растали смо се. Бранко је пошао лијевом страном, ја деоном. Њега је п-равац кретања водио тачно исп-ред куће, мене позади ње, и — то пругом. Између на-с је кућа.

Тишину је прекинуо нечији узвик: »Стој! Ко је тамо?«

Тргао сам се, јер ма колико да сам био опрезан, то ме изненади. У том тренутку нијесам ништа паметније могао да смислим него и сам викнух: »Ко је тамо?«, не бих ли некако добио у времену и видио гдје најбрже да дођем до неког заклона. Непознати одговори: »Буро!« Онако махинално одговорих: »И овамо!« Размишљао сам да то није неки уговорени знак? А већ ми је било јасно да није партизан. Био сам у великом искушењу да пустим рафал из машинке. То би било кобно, не за Бура, који је мене зауставио, на њега сам могао пуцати, него за Бранка који му је за вријеме док смо се нас двојица легитимисали, пришао позади и, са два метра даљине, викнуо: »Руке у вис!« Док сам дошао, Бранко је Бура, четничког стражара, већ разоружао, упозоривши га да ћути. Био је јако уплашен, наводно — до тада није видио партизане. Одмах нам је рекао да у једној воденици има стража, њих седморица, да и.мају само три пушке. Ни он ни они нијесу прави четници, него радници на жељезници, мобилисани да чувају станицу. Рекао је да су ту били и Нијемци, њих око 30—40, али да су око 20 часова пошли за Вишеград.

Буро нае је повео до мјеета гдје оу се налазили остали стражари. Упали смо изненадно и разоружали их, без отпора. Довели с.мо их до станичне зграде. Бранко је остао да их чува, а ја сам пошао да обавијестим комесара и начелника. Нијесу изостале похвале, што нам је, признаје.м, бЛло драго.

Комесар и начелник су разговарали скоро пола сата са заробљеним стражарима, а нас двојица курира смо атворили станичну зграду. У једној просторији било је нешто жељезничарске опреме и, зачудо, врећа соли, риједак артикал, који ће нашим интендантима добро доћи. У једном столу нашли смо вриједан плијен, који смо задржали за себе: неколико кутија цигарета. Са њима нијесмо били превише дарежљиви. Частили смо само комесара и начелника.

Начелник је телефоном разговарао са Вишеградом. Заробљени стражари су послије разговора пуштени кућама.

Негдје око поноћи, а можда и каоније, стигли су батаљони. На путу су залутали негдје кроз Мокру гору.

Интенданти су добили со, с тим да је распореде на цијелу бригаду, тако је наредио комесар. А начелник и комесар су затим одржали саетанак са штабовима батаљона.

Драгутин МАРКОВИЋ ЦАР

ДА ПОМЈАНЕ ГОСПОД БОГ

Други батаљон се неколико дана задржао у ослобођеној Мионици. Како је прије нашег доласка четничка пропаганда плашила народ да партизани убијају попове, руше цркве и прогоне вјернике, пођох са неколико бораца да присуствујем погослужењу у сеоској цркви. Био сам тада комесар 2. чете. Пред црквом сам разговарао с попом и објашњавао му циљеве наше борбе. У разговору он се интересовао за имена познатих партизана, који су погинули. Набројих му неколицину: Саву Ковачевића, Влада Бетковића, Јурицу Рибара, Радована Поповића...

Изненадили смо се када поп, у току богослужења, поче: »Да помјане господ бог частњи, своје: Саву Ковачевића, Владу Бетковића ...«.

ДВОСТРУКО СЛАВЉЕ

(Ушли смо у Србију и — у Прву пролехерску дивизију)

Са положаја према Пештеру, око 20. августа, спустила се наша 3. чета 2. батаљона у Бијело Поље, ушла у колону батаљона, која се у Шаховићима улила у бригадну колону.

Дању и ноћу са малим одморима, грабили смо стално напред. Негде смо око Пљеваља. У даљини се чују ретке експлозије. Ноћу омо пош.\и преко високе планине Љубишње, а ујутро се нашли на некој пространој заравни прошараној каменитим брежуљцима. Колона је изненадно застала, јер, из непосредне близине, загрмеше топови. То артиљерија 1. пролетероке дивнзије подржава борбу овојих бригада. Очекивали смо да уђемо у борбу, али наша колона крену даље, сеоским и планинским стазама и беспућем, преко брда и висова, јаруга, поточића и вододерина. Заобишли смо Пљевља са западне стране. Ретко наилазимо на разасута села. Куће у њима, међусобно удаљене, као да беже једна од друге. Успут застајемо само док се дели парченце хлеба и меса.

Због данонођног маршевања заобилазним правцима губим оријентацију о правцу кретања. Покрет се држи у великој тајности, о њему се не може ништа сазнати. Где је остала 1. пролетерска? Негде успут нанђосмо на новоформирану 5. еанџачку бригаду. Санџаклије имају сада три бригаде. Где ли ће наша 8. црношрска? Те мисли ме оставише када колона батаљона изби на оголеле високе изнад уоке, дубоке долине кроз коју тече велика н брза река, на чијој се супротној обали виде тнтскс кућице, у два искривљена реда, од којих су се издвојиле две-три групице кућа и прилепиле уз стрму падину изнад издуженог насеља.

— Ево опет Лима — каже неко из колоне.

— Само једне ноћи газили смо га четири пута! Тамо код Бијелог Поља. Зар опет?

— Далеко омо од Бијелог Поља, па то је нака друга варош.

Спустили смо се низ стрму оголелу падину и преко моста ушли у Прибој. Пре нашег наилаока ослободила га је 1. пролетерска бригада. Наша чета је без задржавања продужила узбрдице у село Луиићи. Застали смо да се одморимо. Комесар припрема четни састанак.

— Знате ли да смо у Србији? — питам борце.

— Како у Орбији. Све је исто као у Санџаку. Села, народ, брда, голети, планине и Лим.

— Одавде, од Лима и Прибоја, почиње Србија. Овде је слична Санџаку. Тамо даље је питомија, лепша. Пространа је Србија.

Чим омо завршили четни састанак стиже наређење да сиђемо у Прибој. Били омо изули обућу да оперемо и мало од.моримо ноге. Брзо се спремисмо и, док формирамо четну колону, пушкомитраљезац Душко Вукелић готово љутито гуња:

— Зар опет у Санџак. Да штуцамо од овсеног хљеба.

— Ко зна. Војока је војска — процеди неко кроз зубе.

Када смо прошли Прибој, одвојили смо се од Лима, скренули удесно и попели се на издужану кооу која надвисује десну обалу Лима и Прибој и, на свом завршетку, доминира над варошицом Увац и ушћем истоимане

Први командант бригаде, Блажо Марковић

Борци бригаде спроводе заробљене Нијемце, Београд, октобра 1944.

Минобацачка одјељења 2. батаљона на прилазима Београду

Прва помоћ рањеном другу (сремски фронт, 1944)

Грµпа бораца која је 19. 10. 1944. прва ипала у палату »Албанија« и на њој истакла заставу слободе: Милика Стојовић, Милан Божовић, Сретен Живановић и Миладин Петровић

Другарице из 3. батаљона у ослобођеним Чаковцима

Командант бригаде, народни херо/ Саво Машковић, замјеник политичког комссара Бошко Брајовић, командант 2. батаљона Раде Раичевић, замјеник комесара 2. батаљона Андрија Раковић и командир пратеће чете Драгутин Вељић

Борци 2 батаљона на маршу из Београда ка сремском фронту

реке у Лим. На путељку преко косе сачекали су нас командант батаљона Раде Раичевић и заменик команданта наше бригаде, Никола Поповић. Саоиштише да чело бригаде већ прелази реку Увац и да одатле маршује преко села Цигле ка Јабланици, а да је задатак чете да буде у заштитници бригаде. Са две косе уз леву обалу Увца штитиће је од непријатељских испада из Прибоја и од варошице Увца. А кад бригада пређе реку Увац и замакне преко Цигле, чета ће се пребацити на деону обалу реке, и са ослонцем на вис Крмељаш, код Цигле, штитити је од испада непријатеља са окуке реке Увца и села Бијело брдо и Белушине.

Оба команданта кренуше за бригадном колоном. Борци предахнуше док је команда чете размишљала како да покрије и затвори најважније правце на превеликом простору за чету од око 40 бораца. У захвату између Лима и Увца најопаснија је западна страна, од окуке реке Увца, код села Белушине, до њеног ушћа у Лим. Тамо су упућена два одељења са пушкомитраљезима: једно да дејствује са западног дела Рабреновог брда ка варошици Увац, а друго да са виса Караула, који доминира над окуком реке, дејствује ка селу Белушине. Треће одељење затвара правац од Прнбоја, са источног дела Рабреновог брда. За везу команде чете са одељењима, која су једно од другог удаљена и више од два километра, имали смо једног курира.

Зачеље бригаде још није прешло реку Увац, а од варошице Увац почеше Немци да подилазе положајима наших истурених одељења. Она отворише ватру из пушкомитраљеза и приморашe их да се развију за борбу иа већем удаљењу. И од Прибоја су кренули мањи непријатељски делови, које је наше одељење одбацило натраг. Када је непријатељ појачао напад од варошице Увац и села Белушине и подишао близу одељењима на Рабреновом брду, са њега се повукоше оба наша одељења и пребацише на косу Клик, стрму леву обалу реке Увца, која се завршава висом Караула. Тако су се сва три наша одељења нашла у линији дуж косе Клик.

Зачеље бригадне колоне пење се уз откривену етрму падину ка Цигли. Да је у том тренутку непријатељ избио на-Клик — приковао би га митраљеском ватром уз оголелу стрмину. Зато ваљда и пожурује да се дочепа положаја наше чете на Клику. У наступању га подржавају минобацачи. Сва три наша одељења дејствују из пушкомитраљеза и успоравају му напредовање. Пошто је између одељења растојање велико, пренео сам наређење деснокрилном одељењу да стално дејствује са Карауле, а два друга пушкомитраљеза да се хитно померају деоно ка Караули, а затим улево, тако да дејствују са разних места, не би ли непријатељ веровао да се бранимо са двоструко више пушкомитраљеза него што их стварно имамо.

Сунце је нагнуло ка западу кад је бригада прошла Циглу. Њена колона се више не види. Непријатељ је подишао близу нашем положају и отвара све јаче ватру из аутоматоког оружја и минобацача. Под заштитом пушкомитраљезаца повлачили смо се са Клика. Прешли смо на десну обалу Увца и упутили се ка Цигли, правцем којим је отишла бригада. Били смо на половини падине када је непријатељ избио на Клик и осуо шарцима. Пршти камење око наших ногу. У скоковима се дохватисмо брежуљака из.међу Цигле и Крмељаша, одакле опалиомо неколико кратких рафала. Непријатељ се није усудио да пређе на деону обалу Увца.

Да ли одмах кренути за бригадом или да сачекамо мрак?

Дође курир. У писамцету стоји да се непријатељски делови прикупљају око села Бијело Брдо и Белушине и на окуци реке Увца, припремају напад на зачеље колоне бригаде. Задатак је 3. чете да у току ноћи изврши препад на непријатеља у Белушинама и да се исте ноћи врати на положаје код Цигле.

Још није био пао мрак па смо добро осмотрили правце кретања и места куда треба да кренемо. По паду мрака спустили смо се до реке Увца и нашли место где ћемо је прегазити. Више ради ведрине него ради ту.мачења географије, причам борцима:

— Сада смо у Србији. Чим прегазимо Увац # изаћемо на Караулу, где је данас био наш пушкомитраљез, бићемо у Санцаку. Када са Карауле сиђе.мо доле и иређемо Увац, ући ћемо у Бос.ну, у село Белушине.

Борци се насмејаше.

Прегазисмо Увац и попесмо се на Караулу, са ње се спустисмо до Увпа, одакле се назиру куће у Белушинама. Прећосмо преко малог дрвеног мостића неопажени, па се распоредисмо у грушгце. Око поноћи, уз пуцњаву, упадамо у Белушине. Селом настаде трка и ломљава. Изненађени непријатељ поче да се повлачи. Опалише неколико пушака, а са једне косе изнад села непријатељ дадс мало јачи отпор. Брзо омо га разбили. Једни одступише ка варошици Увац, други друмом ка Бијелом Брду. Чета претражи село, а затим се врати истим правцем којим је пошла у препад. Са Карауле се огласисмо пушкомитраљезом, а затим, по четврти пут те ноћи, прећосмо Увац и пред зору, уморни али задовољни, распоредили омо се на Крмељашу.

Подне је прошло. Нема курира ни из батаљона ни из бригаде. Да ли ће наша чета, кад падне ноћ, опет преко Увца? Да ли да кренемо за бригадом?

Команда чете је одлучила да кренемо за бригадом ка Јабланици.

Примакли смо се били селу на око два километра кад почеше плотуни пушака, пушкомитраљеза и машинки. Чујемо и појединачне пуцњаве, па опет — плотуне. Ко је то напао нашу бригаду? Одакле?

Што смо брже могли сјурисмо се у село. А тамо неописиво веееље! Цела бригада подврискује, борци скачу, бацају капе у вис, пуца се, пева. Први борац кога сретосмо објасни нам о чему се ради. Наша 8. црногорска ударна бригада ушла је у састав 1. пролетерске дивизије! Хеј, у састав најелитније јединице наше славне Народноослободилачке војске! И то у тренутку када је закорачила у Србију! Двострука радост, двоструко славље, многоструки понос и — част!

Перо П. ПЕРОВПЋ

НАСТАВИ, БАЈО!

Замјеник командира чете, Бајо Вукчевић, у вријеме када се чета одмарала у Београду није баш лијепо гледао на то што су комесара чете посјећивале припаднице њежнијег пола. Једном, кад се нешто наљутио, крене да скреше комесару, па ће:

»Вада, комесаре, у 1. дивизији нема ...« И застаде, не довршивши мисао.

А комесар, који га је много волио, као најстаријег у чети, рече:

»Настави, Бајо!«

»Наставићеш ти, чоче, и без мене, настављао ја или не.«

(Ј. Б.)

ПРОДОР БРИГАДЕ У СРБИЈУ

Шест мјесеци је иаша бригада водила борбу на територији Санџака. Шест тешких мјесеци ироливали смо крв и зној за слободу Санџака. Брда и шуме начичкане тамо-амо ио Санџаку остају нам у свјежем сјећању. Безброј иута на њима смо разбили непријатеља и клицали наше омиљено »Јуриш«, »Ура«. Ми смо кроз те тешке бојеве посијали велики број гробова, у којима су остали многи наши храбри другови. То је морало бити, кад смо се онако необично залагали за слободу наше браће у Санџаку...

Долази шеста непријатељока офанзива. Наша бригада је извојевала знатне успјехе преко Лима, па је — прилично уморна. Непријатељ хоће нашу слободну територију у Санџаку и Црној Гори. Треба надокнадити територију. Прича се да ћемо за Србију. Пред нама су дуги напорни маршеви. Хоћемо да се поздравимо са Санџаком. Кратко рећи: волимо ићи за, Србију. Али, у души нам је прилично тешко. Просто као да напуштамо свој рођени крај. Ипак нас загријава велика љубав, која се у нама, све више, распламсава за ослобођење Србије. Први дан марша особито нам је тежак. Пекло нас љетње сунце, па нам зној само избија. Оптерећени војничком спремом, уморни, а дави нае жеђ тако да је сваки корак напријед прави успјех. Ко је преживљавао овај марш неће заборавити ове ријечи: »Брже, брже ... Дижи се, друже, озбиљна је ствар ...« Други дан марша, тежак али ипак лакши од првог. Идемо даље и — маршеви постају некако ове лакши. Осваја нас сада жеља за Србијом, заборавили смо на умор и остале тешкоће.

Прешли смо скоро цио Санџак. Дошли смо на границу Орбије. Само још да пријећемо Увац, па смо у Србији. Али Увац треба пријећи под борбом! То није тешко. Наше чете бројно мале, али зато испробане у борбама, одмах се пребацују преко ријеке и настављају операције на тролкћи Србије, Санџака и Бооне. Наилазимо на жестоке борбе код Вардишта и Мокре горе. Око Шаргана водимо крваве бојеве. Улазимо дубље у Србију. Успут попуњавамо наше јединице младим борцима. Попуњавају мјеста оних бараца који су пали и позивају на освету. Сваког дана долази све већи број нових бораца. Разбијени непријатељ збуњено бјежи пред нама, а његова пропаганда није успјела да одвоји младе Србијанце од Црногораца. И ми и они добро знамо да нам је само у заједничкој борби спас. Надимају се наше груди, када оојећамо другарску присност и признање од наших другова из Србије. Уопут разговарамо о томе колико се тога преживјело за протекли период окупације. Ми им причамо о борбама које омо водили. Упознајемо их са побједама и успјесима наше војске. Многи су запрепашћени. Они нам тешка срца причају какве су све муке поднијели од стране окупатора и кољача, како називају четнике. »Да знате само шта су у том селу урадили...« Тако почиње окоро свака њихова прича.

Тако наша бригада, подмлађена, иде све даље кроз орпска села и вароши, носећи собом толико жељену слободу овим намученим крајевима. Свуда нас одушевљено дочекују. Пролазимо испод многих славолука, дочекани узвицима: »Живјели наши ослободиоци!« Колико има захвалности у тим ријечима! Народ ових крајева жељно очекује да им причамо о нашој

борби, о војсци, о Тиху... Данима би нас слушали. Свс их инхересује, сваки детаљ. Ми смо у њиховим очима људи необично смјели, издржљиви, пуни онаге и воље — иравн побједници.

Дивни су крајеви којима смо прошли. Те дане одлучне побједе борцн неће заборавити. Ми се, идући још напријед, нађосмо на путу који волп за Београд. И још нешто. Једног јутра зачусмо топове и »кађуше« совјетских војника. Дан суорета са Црвеном армијом! Велики је то празник за нас. Сваки је борац у свом дневнику записао најрадоснију и најомиљенију страницу. Пред нама су бурни догађаји. »Хоћемо да ослободимо и Београд«, кажу пролетери. Радоони прихватамо ту крилатицу. И, заиста, није прошло дуго времена, а ми се нађосмо на вратима нашег пријестолног града. Љуте су биле борбе за ослобођење намученог града, али су и величанствени триумфи које је бригада у њему сгекла.

Драго БОЖАНОВИЋ

(Бригадии билтен »Осма црногорска«, јубиларни број, 25. фебруар 1945)

МОРА ДА ЈЕ ОПАСНО, И КОМАНДАНТ ЈЕ У СТРЕЉАЧКОМ СТРОЈУ
(Борба на Вардишту)

Крај августа. Прекрасни дани и пријатне, мјесечином обасјане ноћи претварају ове — и онако живопионе крајевс — у свијет бајки и снова. На тлу смо Орбије, коју толико волимо и о којој смо толико слушали. Примила нас је раширених руку. Кажу да ће бригада прећи у састав 1. пролетерске дивизије. То је разлог више радовању. И признање за Бојне њиве, Обров, Захумско, Бродарево, Камену гору ... Жао нам је Санџака и Санџаклија, борба нас је тако зближила, били омо као једно, али се и радујемо: сада ћемо бити са пролетерима. Пјевала бих од среће. Загрлила бих и ова брда и ове горе, винула се до сунца — да и са њим подијелим радост.

Бригада је пошла према Мокрој гори. Наш 4. батаљон треба да је обезбиједи са запада од могућег бочног дејства непријатеља. Западне падиие Златибора се благо спуштају према неким потоцима, да би се, када их прећу, поново опет блаш дизали, у четинаром обрасле косе. Ређају се шумарци и пропланци, као на сликароком платну. Потоци, некаква пруга уског колосјека и пут, доста излокан, раздвајају ове косе. Да тога нема рекла бих да сам у свом крају, негдје на обронцима Хајле, Јеловице, Комова или Бјеласице. Недостају глас мајке и стада оваца. Рат као да је све живо растјерао. Чак и птице. Само се војске у својим замршеним кретањима сретају и, тамо гдје им се путеви укрсте, пада крв.

Из Вардишта, како кажу да се зове мјесто ка ко.ме идемо, према Палисаду, повлаче се дијелови њемачке »Принц Еуген« дивизије, а пут им обезбјеђују четници и Бугари. Шарено »друштво« тешких разбојника.

Изненадно се оуоретоомо са Нијемцима на једној коси. Командир Момо Јекић распореди чету. Већ је са водом који је најближи Нијемцима. Милан Божовић је за пушкомитраљезом и — смирено чека. Мало подаље

су Крсто Огњановић и Милика Стојовић, са својим десетинама, у ствари са групама бораца, колико је још остало од десетина. Поред меие иротрча А>убо Бојић, руководилац СКОЈ-а у чети и пушкомитраљезац. Командир вода, Милорад Јакић, љути се што смо иеопрезии, што откривамо положај, а сам представља одличну мету. Но, такав је у свакој борби. Њега и Милана омо критиковали због таквог понашања, па — опет вишта.

Нијемци нападају све жешће. Стево Кандић пушкомитраљезом гађа једну групу која нас обухвата с бока. Опасно је, али на повлачење нико не мисли. И командант батаљона, Милисав Буровић, стигао у стрељачки строј. По томе закључујемо да је врло опасно. Значи, тешко је код нас, па је зато дошао. А његово присуство и командантска смиреност уливају повјерење. И то се одмах види по држању бораца.

Један Нијемац, окиђен реденицима, трчи и виче: »Форверц, форверц.« Милосава Лопичић га смирено узе на нишан, повуче обарач и — Шваба се опружи. Борба бијеони, чини ми се да траје и сувише душ. Мира Малевић, наша четна болничарка, отрча према 3. воду. Неко је тамо рањен, па хита'да га превије. Полазим и ја да јој се нађем при руци. Нијесам прешла ни неколико корака кад се нађох поред А>уба Бојића. Пушко-митраљезом »шарцем« туче групу Нијемаца. Љубо гађа кратким рафалима, а ош! лу одговарају дугачким.

»Мирка, тркни до коморе, донеси ми који метак, немам више, да ћавольи, во два оквира«, каже ми Љубо. Брзо се упутих да му донесем муницију. Нијемци су ме гађали, али прођох. Била сам срећна што је пушкомтттраљезац на вријеме добио муницију.

Жесток је био судар тог дана. Нијемце смо задржали док је бригада прошла, а затим се, по групицама, повукосмо, штитећи једни друге. Били смо задовољни, мртвих није било, а задатак је извршен.

Увече сам, при мјесечини и уз партизаноку ватру, од једног шареног ћебета, које сам извукла испод самара мршавог партизанског коњића, шила панталоне. Старе су ми дотрајале. И мислила сам о томе како на партијском састанку треба опет критиковати Милорада, Љуба, Милана и још понеке јер се ни у данашњој борби — нијесу нимало чували.

Мирка *МИХАЉЕВИЋ-ШЋЕКИЋ*

У СРБИЈУ!

Јутро је било ведро и топло. Пред нама је кривудао Увац. Тамо изнад њега су голи шиљци планина. Погдјекоји бор стајао је као стражар. Далеко напред — тутње топови. Пролетери су пробијали утврђене немачке линије. Испред нас је граница Србије. Ураганска паљба поздрављала нас је. Немци су бранили прелаз преко реке. Немци, Бугари, четници. Ми омо знали да то нису поздрави Србије. Ми омо знали да су то наши заједнички непријатељи. Киша куршума, киша граната: ове им је било узалуд, ми смо ишли напред. Дошли смо у прве сељачке куће. Велика, кошчата и жуљевита рука орбијаноког сељака иокрено и истински пружена нама. Искрено топле

сељачке очи говориле су: ми смо браћа. Ми то видимо, ми то осећамо, ми то знамо. Све што нам је требало пружили су нам. Увак један одговор: »За нашу војску све ћемо да дамо, за њу све имамо«.

Шарган планина одјекује од граната. Кроз њу не пишти воз, нити над њим избија бела перјаница дима из локомотиве. Тунели кроз планиу су мрачни и празни. Поломљени пропусти и изврнуте шине. Са врха Шаргана иашн бацачи и митраљези громогласно су јављали окупатору: дошао је час обрачуна. Пред зору смо напустили Шарган. Пред нама су пролетери разби.ш фашистичке јединице. Јелова гора је била последње упориште четника. Пролазили смо кроз села српска. Са прозора прате нас топли братски погледи. Свуда насмијана лица жена и људи. Србијанци нису веровали лажима непријатеља. Они оу знали да се ми боримо за слободу народа Југославије. За слободу Србије.

Села све чешћа и гушћа. Свуда исто, пријатељско држање. Свуда иста братска љубав, свуда разумевање за наше потребе. Свуда су широко отворена врата нашој војсци. Нигде ие можете да платите, од сељака што тражите — добијете без икакве накнаде. Увек иста прича: »Да, имамо, како да не, за војску све имамо.« Младићи и девојке прилазе свуда: »Хоћете ли да нас примите да идемо са вама.« Ми смо, стварно и истински, осетили да смо дошли у своју сопствену земљу, код својих кућа. У своја села. Наши борци дошли су са виоока, поноснтих црногорских кршева. Дошли смо да заједно са Србијанцима, ударимо на фашистичку наман. Да је дотучемо. То знају наши борци. Они су то желели. Они су на Думритору и на Комовима то певали: »Пјевај вило веселије, бјеже Нијемци из Србије«. То знају орбијански сељаци и радници. Зато нас чекају. Зато нам се радују. Зато су нам отворили домове и своја срца. Зато се стотине њих свакодневно сврставају у наше редове. Путујемо све даље. Колико дубље у Србију — толико већа љубав. И толико већа мржња према непријатељу.

Пред нама, као море, лежи равница. Тамо су србијанока села. Тамо нас очекују топла огњишта. Они нас чекају, они нас желе, они хоће с нама у борбу за слободу. Крај је натопљен златом јесењег сунца. Пред нама је Авала. На њој гроб Незнаног јунака, као да прети Немцима. Сељак испод Космаја весело уокаче: »Децо моја, борба се води код Раље, Немци беже.« Литар старе шљивовице жути се у жућевитој сељачкој руци. Очи старог ратника сијају. Радост и доброта виде се на његовом лицу. Кроз прозор долази одјак граната. »Ето, децо, да попијете по једну, беже Немци, мајку им ...«

М. ПОПОВИЋ

(»Побједа«, лист 3. бат., бр. 1, 10. октобар 1944)

А У БУРЕТУ — ВОДА

Август 1944. Из села Брезовца кранула наша 2. чета у састав батаљона, преко Оштреља и Главичице, према Вардишту, малој железничкој станици, која се — као ластавичино шездо — прилепила уз планину.

Нешто Немаца и четника разбили смо у краћој борби и заузели станицу Вардиште. Темељито смо је онеспособили, а затим зашли по мага-

цинима у потрази за муиицијом, оружјем, храном и одећом. Нисмо имали ореће. Уместо муниције и одеће, нађосмо неку бурад с вином и ракијом. Никоме није падало на памет да овде пије, па смо сву бурад запалили. Преко Мокре шре и села Доње Јабланице враћали смо се поново у Брезовац. Повратак није био лак. Кретали смо се уз неке стрмине, покривене боровом шумом. Ситне борове иглице су направиле прави тепих по коме смо се, обувени у кожне опанке, клизали као по леду.

Ноћ је, колона се отегла. Један друг, висок, пун снаге, носи буре. Оклизне се, поорне, али буре не испушта. Замоли да му помогнемо. Кад га одбијамо, прети како неће никоме дати ни да лизне од онога што носи, а не да окваси уста. И нама је уз стрмине тешко, како ли је тек њему са буретом.

Коначно омо изашли на косе изнад железничке станице. Поседали смо и очекујемо да се окрепимо ракијом. Милорад, друг који је изнео буре, рече да ће се окрепити само они који су га нооили. Знали смо да се шали, да ии ми остали нећемо остати сува грла. Нестрпљиво очекујемо да отворе буре. А када се и то деси, уздах разочарења: у бурету је била вода... Уморан Милорад разочарано ћушну ногом буре низ страну. Заради,\и смо бар — једну цртицу — за »врапца«.

Љубо БОЛИЋ

РАЗНЕСЕ ИХ ГРАНАТА

На положају изнад Штрпца, заправо изнад села Горња и Доња Ријека, били смо 25. августа. Непријател. нас је тукао артиљеријом са Бијелих брда. Предвече смо се испели на високи Голеш, док је 3. чета још држала планиноки гребен брда Плећ. На том гребену који се, гледано са стране, тестерасто пружа до катуна Дрежевина, благо се одвајају четири косе: Хајдучки комић, Перов гроб, Кулина и Обртаљка.

Командант Миливоје Максимовић ме шаље да хитно пођем до 3. чете и пренесем усмено наређење којим правцем да крене. Поново силазим низ Голеш. До чете је доста далеко. Журим да стигнем прије мрака. Командант ми је добро објаонио на којој је коси команда чете. Док се спуштам низбрдо, пожљиво осматрам супротну страну, како бих имао оигуран оријентир кад се будем пео према чети. Аијево од Голеша простире се зелена пољана са разасутим колибама; то је катун Сјеножета.

Док сам се примицао положају чете видим три борца; иду иза самог врха брда, кроз шуму, једва уочљивом стазом. Они су ме већ били примијетили.

Један за другим су ишли Душан Јукић, Драгомир Алексић и пушкомитраљезац Саво Маодић. Још док сам им прилазио, Саво упита шта има ново. Чини ми се да нисам ни два корака учинио кад нас заглуши експлозија минобацачке гранате. Пала је, као да је руком постављена, између Драгомира и Сава. Уз тресак експлозије чуо се Савов глас: »Комесаре, уби ме!« Први је дотрчао ко.мандир, Богић Јовићевић, а одмах и комесар,

Бајо Перовмћ. Драгохшр и Саво нијееу давали знаке живота. Граната их је страшно исекла. Душан је рањен у вилицу.

Команди чете пренио сам наређење команданта. У мрклој ноћи чета се повукла са положаја. Нијема колона кренула је према Голешу. Драгомир и Саво остали су на окрвављеној шумској стази. У току ноћи сахранила их је група бораца — недалеко од мјеста погибије.

Никола ПАВЛИЧИЋ

НИЈЕМЦИ СУ ИЗНЕНАБЕНИ
(У заштитници на Шаргану)

Крајем августа 1944. бригада је код Прибоја прешла на десну обалу Лима и упутила се ка планини Тари. Двадесетак дана водили смо борбу по голетима источно и североисточно од Прибоја. Умели смо ноћу да се вешто привучемо непријатељоким положајима и да их из непооредне близтне заспемо бомбама и ватром. Пошто је био бројнији, непријател. би преко дана вршио противнападе и, често, дешавало се да оно што смо ноћу освојили дању напуштамо.

Од формирања бригаде до преласка у Србију имали смо доста губитака, бројно стање јединице је знатно смањено. Тако је у нашој 3. чети, на Шаргану, почетком септембра 1944. године било само 16 бораца, рачунајући и команду чете. Зато се и могло догодити, рецимо, да је и командир чете, Богић Јовићевић, у једном тренутку био мој »помоћник« на пушкомитраљезу (друш помоћник је био Душан Пејовић).

Једно јутро је наша чета добила задатак да се спусти низ Шарган, као претходница батал»она; батаљон је био претходница бригаде.

У свитање смо се зауставили на пола пута између врха Шаргана и насеља и — ту заузели положај. Када се разданило видели смо да су у селу Немци; они су се припремали да нас нападну. О намери непријатеља штаб бригаде је вероватно био обавештен, јер је изменио правац кретања бригаде и упутио је према Кремни, остављајући 3. чету у заштитници.

Кад су јединице бригаде мало одмакле, а за њима и 1. батаљон, команда чете је оставила мој пушкомитраљез на положају (за помоћника је, уз Душана, одређен и Крсто Смоловић; командир је пошао са четом). Речено ми је да Немце не смем пропустити све док се и посљедњи војник бригаде не повуче до висоравни која је била удаљена око 2 километра.

Убрзо после повлачења чете видели смо стрељачки строј Немаца како подилази нашим положајима.

Позади, иза нашег положаја, уздизала се блага коса, дуга око 500 метара, чиста, без заклона. Немце смо саовим добро видели. Било их је око четрдесет. Слушали с.мо њихову команду: »Форверц«. Подилазили су врху брда на коме није било никога. Видећи да се налазимо у доста тешкој ситуацији, нисам смео пуцати у Немце све док се' сасви.м не приближе.

А стварно сам мислио да са овог иоложаја нико од нас ие може извући г.\аву. Зато сам послао према чети оба помоћника и — остао сам. Са пушкомитраљезом и три пуна оквира муниције (60 метака).

Душан је пошао у правцу шуме, а Крсто нешто лево — да пазе да отуд, мени иза леђа, не наступе Немци.

Немци су се све више приближавали циљу. Кретали су се опрезно и полако. Очекивали су ватру са врха испред себе. Нису ни слутили шта их чека е деоног бока, где сам се налазио.

Када су дошли на око 30 метара испод врха, ја сам лежао у високој трави, тако да ме уопште нису могли приметити. Тада сам одлучио: време је да отворим ватру.

Клекнуо сћм, узео пушкомитраљез на руке и, ослањајући се на колено, отворио ватру кратким рафалима. То је Немце добро изненадило, како и не би: бљеонула је ватра са стране одакле је уопште нису очекивали. II то из непооредне близине.

Чим сам испалио први оквир, зграбио сам пушкомитраљез и потрчао чистином према шуми. Без икаквог заклона, очекивао сам да се деси оно што мора. Веровао сам да Немци хоће живог да ме ухвате, па сам се н окретао да видим где оу и шта раде. Међутим, докопао сам се шуме, а Немаца нигде. Прешао сам сигурно још један километар, не више тако брзо, а Немци су тек почели да бацају бомбе на врх испред себе. Али на њему већ одавно није било никога.

Благота БУЛАТОВИЋ

ГРАНАТА У КАЗАНУ

Коста Радовић, стари добри кувар и стар човек, поштењачина, закићена брковима од ува до ува, много води рачуна о својим ћетићима; жели да их нахрани, као да су му оинови. Нама се, пак, мнош допаАала храна коју нам је припремао, као да смо увек били гладни. А можда је, стварно, Коста заиста и био добар кувар.

Елем, једном, у подножју Бијелих брда, приставио Коста кача.мак, па се измакао мало, запушио и сео поред свог старешине, Сава Зеновића, економа чете. Оба задовољно посматрају качамак. А како и не би — кад су пре тога целу једну овцу »скресали« у казан и скували је, а у ону супу усули и — брашно! Такав ручак се не спрема сваки дан.

Зеновић је раније био у чети. И то одличан борац, запленио је један пушкомитраљез. И на новој дужности се онашао. А умео је и да се шали. Зна да ће борци бити задовољни ручком, што и њега чини задовољним, па поче разговор с Костом.

— Е, што је ручак! Е, што крчка! И војвода Блажо био би задовољан...

— Ајде Саво, не прави спрдњу.

— Не спрдам се! Овакав качамак може и сит да једе. Мастан је, мирише, слан је. Ни хајдуци не бише боље спремили.

— Хајдуку би планинка у качамак треснула карлицу скорупа, а ми смо стрпали само мршаву овцу ...

— Ко види да је мршава? Погледај, ако видиш да је мршава, донијећу карлицу скорупа.

И тако су наставили разговор два другара. Кад је качамак био готов, натоварише казан на коње и кренуше на положај.

На положају тутњи. Изломила се лииија фронта — не зна се тачно где су наши, а где они други. Угрејало августовско сунце, па изгледа још вруће што се више примичу положају чете. Почеле и гранате да падају мало ближе.

— Саво, иди шумом, макни се са чистине.

— Где си, Коста, чуо да је топ погодио куваре. Ако се нама то деси, уђосмо у историју.

— Мани ти иоторију, поплашиће се коњ, па ће чета остати без ручка. Гладноме не треба историја.

Ватра је све јача, гранате падају све ближе. Једна, не лези враже, погоди поред казана. Разнесе казан и качамак, уби коња. Два другара ее нашла на земљи, па још крвави.

— Саво, јеои ли рањен? — пита Коста.

— Не! А ти?

— Како не, сав си крвав!

— Мене не боли.

— Ни мене.

Устадоше, опипаше се. Не боли. Закључише да је крв по њима од оног несрећног коња. Живи остадоше, али и остаде жал за несталим качамаком.

— Знао сам ја — виче Коста — да се ово неће добро завршити, чим си од јутра почео да дозиваш ђавола на ручак.

— И од зла има горе — правда се Саво.

— Куд ће веће него што чета оста без ручка. А остали смо и без казана и без коња.

— Не брини, Коста, док је леђа — биће и самара.

— Ма ти данас један фали, да изађеш с њим пред командира и однесеш чети ручак.

Коста седе и ућута. А Саво распали низ једну страну, право у село. Мало каоније, пође и Коста за њим. Коста тражи Сава, Саво тражи храну по селу, трчи од куће до куће, прича шта се догодило. Није ни одело очистио, па кад га људи виде онако упрсканог крвљу, чуде се како је остао жив. Сељанке еажаљиве: нека носи хлеб, нека груду сира, понека и комад меса. Кад га је Коста нашао, већ је било хране и за два дана.

Стигли су у чету. Испричаше нам, пред командиром, шта им се догодило. Саво задовољан што је набавио ручак, макар и са закашњењем.

— Командире, госпе ми, није могло боље.

Милан РАДОЈЧИЋ СОЛЕ

ТРИДЕСЕТ РУКОВОДИЛАЦА ЗА 17. ДИВИЗИЈУ

Септембра 1944. стигло је наређење штаба 1. пролетерске дивизије да бригада пошаље 30 другова за попуну руководећег кадра 17. источно-босанске ударне дивизије (два политичка комесара батаљона, неко.шко кохмандира, политичких комесара и помоћника политичких комесара чета, и водника). Штаб бригаде их је одабрао и упутио.

Примио нас је командант дивизије, Васо Јовановић. Били смо заједно са друговима из осталих бригада 1. дивизије, који су дошли са исти.м задатком као и ми. Командант нас је упознао да идемо у једну прослављену босаноку дивизију, у којој ћемо бити распоређени ио јединицама као руководиоци, наглаоивши да је њен руководећи кадар прилично прорећен у досадашњим борбама. На крају рече да се нада да ћемо оправлаги повјерење које нам се овим упућивањем указује. Те његове ријечи — да оправдамо повјерење — однио је у мислима сваки од нас у своје нове јединице. С том групом руководилаца упућено је и људство из Србије, за попуну 17. дивизије.

У селу Прњавор штаб дивизије нас је распоређивао по бригадама (6. источно-босанској, 2. крајишкој и 15. мајевичкој). Са Босанцима смо се брзо сродили, као да смо година.ма прије тога били заједно. Имали смо од тада прилике и времена да се покажемо и као борци и као руководиоци, кроз данонохне борбе које је 17. дивизија водила у Србији, иеточној Босни, Хрватској и Словенији. Дивизија је једина од наших крупнијих јединица учествовала у ослобођењу Крагујевца и — једна од улица тог града ноои њено име. На једном војно-политичком савјетовању у ослобођеном Крагујевцу, између осталог, констатоваио је да су се другови из 8. црногороке бригаде показали као храбри и умјешни у руковођењу. Пошто смо били распоређени по свим бригадама, то смо увијек жељели и настојали да се, у покрету или одмору, оретнемо и измијенимо мисли — јер смо увијек осјећали да смо дошли из једне породице.

Рајко СЕКУЛОВИЋ

ПРВИ СУСРЕТ СА БРИГАДОМ

Средином септе.мбра, јужно од Тамнаве, према Ваљеву, зачуше се експлозије и митраљеска ватра. Потраја тако неколико дана и ноћи. Пренеше се глаоови да је Ваљево ослобођено и да се борба води око Уба. Тих дана у моје село, Новаке, у нереду стигоше четници. Наредише да се припреми ручак за 200 људи. Патролама окупише сељаке код цркве и ту им четнички командант корпуса одржа говор. Обећа да ће уокоро доћи Енглези и Американци, да ће тада четници славити победу над партизанима. Четници су викали: »Да живи краљ Петар! Да живи Дража«. Народ је слушао и ћутао, док чика Вдајко не упита: »Господине, зар толико има

партизана да их четници, недићевци и Немци не могу зауставити?« Причао је командант још нешто али — збор би никакав. Чстници убрзо одоше на положаје, пут Цера и Дрине, оупротно од места где се воде борбе.

Стиже вест у село да је, поред Ваљева, ослобођен и Уб и да сутра, 6. октобра 1944. шдине, што више старијих грађана и омладинаца од 18 до 25 година дођу на Уб ради важних саопштења.

Сутрадан из разних праваца на Уб стижу сељаци. На прилазима Убу се поздрављамо са партизаноким патролама. У варошици је једна чета, у њој има и жена бораца. Мнош наши сељаци и омладинци први пут виде жене у увиформи и наоружане. На пијачном п\ацу, код споменика Тамнавцима палим у прошлим ратовима, око 10 часова окупила се велика маса. Говорио је један првоборац бившег Тамнавског ПО, одао признање јединицама које су ослободиле Уб и околину и подеетио на борбе у овом крају вођене 1941. године и на жртве пале у време владавине четника. На крају је позвао све здраве и способне омладинце да ступе у НОВ. Затим је говорио један мајор, рекоше да је комесар неке пролетероке јединице.

Збор је завршен поновним позивом: да се, што пре, ови способни и здрави омладинци прикључе јединицама НОВ, а ови који то хоће одмах, данас — нека се издвоје на страву. Маса се уокомеша, почеше дозивања и поздрављања са старијима, који су дошли на збор, а сада испраћају синове, браћу или унуке у рат.

Са мном је овде дошао — а на иопраћају ме саветује — мој отац Душан. Он је стари ратник и искуоио је тегобе ратова 1912. и 1914. На растанку ми рече: »Миће, са својим друговима дели и зло и добро, буди храбар. И — нека вае све прати ореће«. Окуписмо се око партизана, лепо об\'чених и добро наоружаних. Значи, пођи ћемо са њи.ма. РадознаЛо их питамо одакле су родом и из које су јединице? Одговорише да су Црногорцн, а да припадају 8. ударној бригади.

Око 13 часова издужи се мешовита колона и, уз песму, крену пут Шумадије. У Лајковцу нам се прикључи нова група, долазе млади из Коцељева, Мионице и Лајковца.

Увече стижемо у Лазаревац. Војске је овде доста, а виде се и трагови недавних борби. Налазим неке своје сељане. Били су на раду у Ваљеву и тамо оу ступили у партизане, кажу да су у 1. пролетерској бригади.

Ујутро смо наставили покрет и — увече — стигли у село Даросаву, код Аранђеловца. Тамо — народно весеље. Чују се песме: »Под Ловћеном зелени се трава«, »Шумадијо родни крају ...«, »Ој Мораво ...« Игра се козарачко коло и црногорско оро, ранвје нисмо имали прилике да то вилнмо. Народ доноои и нуди јела и воће. Ту смо преноћили, а ујутро око 10 часова стижемо у Венчане. Народ нас и овде радосно дочекује и поздравља. На источном крају села, у једном забрану, окупила се повећа груна униформисаних и наоружаних партизана, али има и нас, неколико стотина нових и ненаоружаних, омладинаца. Дежурни нареди да се нови борци построје у две врсте. Недалеко видимо групу старешина, нешто се договарају. Међу њима има и жена. Носе ознаке чинова на рукавима. Шта је ко од њих по чину ми, »новајлије«, још не разумемо. Двојица њих, вороватно старији по чину, прићоше нашем строју, поздравише се и онај са два златна ширита и звездицом на рукаву рече да- смо ми, из Ваљевског

краја и Тамнаве, од ире неки дан са нашим јединицама, да ћемо иопунити њихове батаљоне и чете. Рече да од данас припадамо 8. црногорокој ударној бригади, која је у саставу 1. пролетероке дивизије. Позвао је команданте батаљона да приме и распореде људство. Са десног крила почело је одбројавање за 1, 2, 3. и 4. батаљон.

Био сам у групи која је издвојена као трећа. Са неколико старешина приђе нам један плав, лепо развијен старешина. Поздрави се са нама и рече: »Ја сам капетан Милан Павловић, комапдант 3. батаљона, а ово су остале старешине батаљона и чета.« На сличан начин одреди део по део строја, назначујући којој чети прииада. Командири чета нас постројише по водовима, заједно старе и нове борце.

Из мојег села Новаци, на дан попуне 8. бригаде новим борцима из Србије, 8. октобра, у Венчанима под Космајом, у строју је било 55 омладинаца. До краја рата њих 18 пало је за слободу.

Милан Д. МИТРОВИЋ

ПОНОВО СА ПАРТИЗАНИМА

Учествовао сам у устанку 1941. године и, тек кад је мој одред расформпран, отишао сам кући, у село. Пошто су се четници распитивали за мене, побегао сам од куће и, у селу Новаци, близу Уба, код једне бабе остао као слуга све до 1944. године. Када је Ваљево ослобођено пошао сам у Коцељево, на пијачни дан, да купим опанке. У варошици сам видео партизане, у Новацима су тада још остали четници. Видевши партизане јако сам се обрадовао и узбудио, па сам одлучио да и по други пут добровољно ступим у партизане. Одмах сам кренуо за Ваљево. Већ је био почео да се хвата мрак. Пред једном касарном обратио сам се борцу, Херцговцу, који је ту био на стражи. Када сам му рекао шта хоћу, одмах ми је пружио руку и честитао ми. Рекао ми је затим да сачекам док не дође смена. Био сам јако узбуђен и срећан. Када смо дошли у батаљон, био сам изненађен тн.ме да су ме примили командант и комесар батаљона. Као да су моји најбдижи. Једна партизанка ми је донела вечеру и после су ми наместили да спава.м. Узбуђен свим овим доживљајима, дуго нисам могао да заспим, нако сам био уморан од дугог пута.

У Ваљеву смо остали неколико дана. Дошло је много нових бораца. Пред полазак бригаде за Београд, увече, одржано је весеље и забава са игранком.

На маршу до Београда доста је бораца остало босо. Наређено је да сви борци који су без обуће остану у првој ослобођеној кући у Београду, док се за њих не нађе обућа. Међу босим борцима био сам и ја. Нисмо прихватили такво наређење. Наставили смо са осталима. Многи Београђани, кад оу видели да смо боси, доноили су нам ципеле, а било је и оних који су се изували да би своју обућу дали борцима.

Ђорђе БОРОВИЋ

САМ ГА ЈЕ НАРОД ОСУДИО
(Из патроле)

У време нашег маршевања ка Београду преноћиомо у селу близу Дароса-ве. Водни делегат доби те иоћи наређење да поће у патролу ка селу Стрмову — да би обавестио сељаке да дођу на збор у Венчане, где ће се бирати нова народна влает. Патрола је у Стрмово стигла у саму зору.

Први пут за последње три године ступила је у то село партизанска нога. Наравно, сељаци су нашом појавом били мало запрепашћени, никакво чудо: све време окупације о партизанима развијала се лажна пропаганда.

Сељаци оу пажљиво слушали наше излагање о борбама за ослобоћење Србије и Југославије и — да то води само бољој будућности нашега народа.

По обављеном задатку напустили смо село, остављајући становништво убеђено да иду боља времена. Опростисмо се у најсрдачнијем, другарском расположењу.

Враћајући се, оретосмо у Венчанима једна кола, на њима је седеда у црно завијена жена. Водич ме ухвати за руку и рече: »Ево, друже, то је наш највећи злочинац, Сошић. Служио је окупатору, крив је за смрт небројених људи. Шчепала га је рука правде. Сам га је народ осудио.«

М. ТМУШИЋ

(»Борац«, 1. чета, 2. батаљона, бр. 2)

БРИГАДА У БЕОГРАДСКОЈ ОПЕРАЦИЈИ

Крајем августа 1944, послије преласка Лима код Прибоја, наша бригада успјешно дејствује на Увцу, Златибору, у захвату комуникације Ужнце—Вишеград, рејонима Вардиште и планина Шарган. У то вријеме бригада прелази из 37. дивизије у састав 1. пролетерске дивизије, што је регулисано Наредбом Врховног штаба бр. 42, од 3. септембра 1944.

Улазак бригаде у састав 1. пролетерске дивизије је предодредило п њено учешће у борбама у Србији и у београдској операцији. У развоју и животу бригаде то су били преломни, крупни догађаји и незаборавни дани.

Вијест о томе да бригада прелази у састав 1. пролетерске дивизије и да ће даља дејства усмјерити према Србији, примљена је са одушевљењем и — брзо је преношена од борца до борца. У свима нама изазивало је то пријатно узбуђење, понос и задовољство. Схватили смо је и као знак признања и као високу награду за све до тада постишуте резултате. Јер, заиста, у то вријеме и није могло бити веће награде него се нађи, раме

уз раме, са прослављеним пролетерима 1, 3. и 13. пролетерске бригаде и, заједно са њима, водити борбу за ослобођење Србије.

Прелазак у Србију озиачавао је прекретницу у развоју бригаде, донио јој је веће обавезе и сложеније задатке. Требало је наступати кроз западну Србију и, даље, ка Београду, извршавати усиљене маршеве, изводити непрекидна борбена дејства против још увијек јаких непријатељских снага и ослобаћати веће градове и наеељена мјеста. На правцима наступања, поред борбених задатака, требало је развијати политички рад — с циљем да се организује народна власт и изврши мобилизација нових бораца. Дакле, одушевљење, понос и задовољство бораца због преласка у Србију и л ласка у састав 1. пролетерске дивизије требало је повезати са сталном бригом и повећаним радом на подизању политичке свијести и одговорности у извршавању задатака. Јер, није се могло дозволити да бригада у томе заостаје иза пролетерских бригада своје нове дивизије.

Територија којом је требало да наступамо била је дуго вријеме под њемачком окупацијом и утицајем четника и других квислинга. А како је било живјети под окупацијом — то најбоље знају они који су тај терет подносили више од двије и по године. У првим сусретима са преплашеним сељацима на Златибору и из разговора са новим борцима који су добровољно ступали у јединице наше бригаде, много смо сазнали о невиђеном терору и злочинима Нијелтца и четника, о наоилној мобилизацији и о смишљеној пропаганди коју су водили против Народноослободилачке војске. Крајем августа и почетком септембра 1944. године четници су проводили насилну мобилизацију и формирали бројне јединице (бригаде и корпусе), с намјером да зауставе офанзиву НОВЈ и онемогуће њено надирање кроз западну Србију.

За крупне и сложене задатке који су нас очекивали требало се солидно и свестрано припремити. Упоредо са борбеним дејствима, у свим јединицама бригаде развијао се интензиван партијско-политички рад. Одржавани су састанци са члановима Партије и СКОЈ-а и вођени разговори са борцима на положајима, у покрету и на кратким застанцима. Оживио је, такође, и културно-просвјетни рад по батаљонима и четама. Ницале су и увјежбане нове партизаноке пјесме и корачнице, прилагођене насељима и крајевима кроз које омо пролазили.

На правцима наступања, у ослобођеним сели.ма и градовима, требало је обезбиједити строго правилан однос према народу и његовој имовини. Понашањем и поступцима, ријечју и дјелом, требало је показати да смо у правом смислу народна и ослободилачка војска.

Због свега тога партијско-политички рад у јединицама бригаде, као дио припрема за београдску операцију, био је од особите важности. Тај рад се морао изводитп плански, да би се сваки борац оспособио да буде и добар ратник и активан политички радник.

Београдска операција је извођена у двије етапе. У саставу дивизије наша бригада учествује у извођењу операције у цјелини. У њој извршава низ узастопних задатака на ширем простору Ваљева, у рејону Космаја на комуникацији Младеновац—Раља, на прилазима Београду и у борбама за ослобођење Београда. Због тога се може говорити о свим овим задацима посебно.

Послије разбијања четамика на Јеловој гори, наша брнгада, са остали.м једшгидама 1. пролетерске дивизије, учествује у њиховом гоњењу на правцу Коојерић—Маљен, избија у рејон Дивчибара, а затим, низ падине Равне горе, спушта се у рејон Мионице, гдје се размјешта у улози дивизијске резерве.

За то вријеме јединице 1. пролетерског корпуеа (1. и 6. пролетерска дивизија), продужавају дејства ка Ваљеву и, након тродневних борбп, 18. септембра, заузимају га. Истог дана је 1. пролетерска дивизија ослободила Лајковац и Лазаревац.

Оперативна група дивизија, која је наступала према Руднику, ослободила је Горњи Милановац 17, а Аранђеловац 20. септембра.

На лијевом крилу снаге 12. корпуса, послије упорних борби за Белу Цркву и Гучево, избијају на Јадар 24. септембра, а затим продужавају ка Поцерини и Мачви, и, до краја мјесеца, избијају на Саву испред Обреновца и Шапца.

У таквој оитуацији штаб 1. пролетерске дивизије покреће 8. бригадг из рејона Мионице ка Ваљеву и, у току 28. еептембра, јединице бриладе се размјештају:

— 1. батаљон у рејону села Слатина, са задатком затварања правца од Уба према Памбуковици и, даље, ка Коцевљу;

— 2. батаљон у рејону Коцељева, са задатком затварања правца од Шапца према Коцевељу;

— 3. батаљон у Ваљеву, са задатком обављања гарнизонске службе, и

— 4. батаљон у рејану Гола глава, као бригадна резерва.

Избијањем наших снага на Саву, у долину Љига и Колубаре, као и у шири рејон Рудника, борбе за западну Србију биле су практично завршене. Почетком октобра онаге 1. пролетерског и 12. корпуса биле су, тако рећи, на домаку Београда, удаљене од њега у просијеку 60—70 километара. Међутим, даља дејства ка сјеверу била су успорена противнападима које је непријатељ предузимао на боковима, тј. од Шапца према Ваљеву и на комуникацији Крагујевац—Младеновац. Јер, наше онаге у наступању ка Београду биле су сувише истурене у одвосу на јединице Црвене армије и 14. корпуса НОВЈ, које су, у то вријеме, тек почињале офанзиву са југоистока, од Тимока, ка долини Велике Мораве. Због свега тога било јс неопходно даља дејства 1. пролетерског, 12. корпуса и Оперативне групе дивизија што непосредније ускладити са наетупањем онага Црвене армије и 14. корпуса, усмјерити их на обезбјеђење достигнутих линија и ка комуникацији Крагујевац—Младеновац, као и на стварање услова за што брже спајање са јединицама Црвене армије и 14. корпуса. Спајање наших и совјетских анага у долини Велике Мораве и затварање свих праваца који са југа изводе ка Београду били су предуслов за даље успјехе у извођењу београдске операције.

У таквој оитуацији јединице 1. пролетероке дивизије са територије Љига и Колубаре све више су се оријентисале ка ширем рејону Космаја и Младеновца. У том цилуу дивизија је извршила покрет:

— 13. пролетерока бригада ка комуникацији Младеновац—Топола;

— 3. пролетерска бригада ка Младеновцу;

— 8. црногорока бригада ка Космају, и
— 1. пролетерска бригада ка Сопоту и Раљи.

У екладу са таквим помјерањем дивизије, паша бригада са шире просторије Ваљева, Бранковине и Коцељева 4. октобра изводи покрет правцем: Бабина Аука—Лајковац—Лазаревац—Даросава и 10. октобра стиже у рејон Венчана, гдје је попуњена новомобилисаним људством (са 810 бораца). Послије краћег одмора бригада истог дана продужава ка Космају и, у току ноћи 10/11. октобра, предњим Аијеловима избија на ојеверне и сјеверозападне падине Космаја, на домак комуникације Младеновац—Раља.

Штаб бригаде 10. октобра поставља јединицама слиједеће задатке:

— 3. батаљон пооиједа положаје у рејону Кошутица (к. 461), Малован (к. 546) и с. Неменикуће, са задатком дејства на комуникацији Влашко Поље—Буринци и одржавања везе десно, са 3. пролетерском бригадом која изводи дејства према Младеновцу;

— 2. батаљон посиједа положаје у рејону Мишљевац и Селиште, са задатком дејства по комуникацији Младеновац—Раља, обезбеђења према с. Ропочево и одржавања везе лијево, са 1. пролетерском бригадом, на просторији с. Стојник, с. Бабе;

— 1. батаљон се размјешта у с. Рогача, као резерва 3. и 2. батаљону, а 4. батаљон, такође у Рогачи, као општа резерва бригаде.

У току 11. октобра јединице Црвене армије прелазе Велику Мораву, заузимају Велику Плану и у рејону Тополе се спајају са снагама НОВЈ; 3. пролетерска бригада води борбе за Младеновац; 1. пролетерска брпгада дејствује по комуникацији Буринци—Раља, а 6. личка пролетерска дивизија ослобаћа с. Рушањ. У току истог дана, штаб наше бригаде допуњава задатке јбдиницама и наређује им да испоље што јача дејства на правцима напада. Истовремено, указује и на то да се у овим јединицама објасни вој;но-политички значај спајања онага НОВЈ са Црвеном армијом, да се са једнницама у резерви, а нарочито са новодошлим борцима, оргавизује војна обука и изводе свестране припреме за предстојећа дејства.

Према постављеним задацима 3. батаљон из рејона Немеиикућа, ојачан једним противтенковским оруђем, и дијелови 2. батаљона приближавају се комуникацији Влашко Поље—Буринци и укопавају се на домет пјешадијског наоружања. Положаји које су посјеле јединице 3. и 2. батаљона били су веома погодни за бочно дејство по непријатељу, али ефект дејсгва није био велик, нарочито не по оклопвим возовима, који су непрекидно саобраћали у оба правца. Но, ипак наше присуство на самој комуникацијц успоравало је покрете непријатеља и олакшавало дејства наших снага у рејону Младеновца. Само једво противтенкововоко оруђе, са мало муниције, и недостајање погодних минско-екоп\озивних оредстава и обученог људства, били су озбиљан разлог што у извршавању овог задатка нијесмо постигли боље резултате.

За противтенкововоко оруђе бригаде везан је и један посебан догађај. Наиме, његова прва »жртва«, коју је повриједио, вије био непријатељ, него комесар чете, Данило Мићуновић. Неправилно рукујући оруђем, Данило је озбиљно повриједио вилицу и пренијет је у болницу; у бригаду се вратио тек послије ослобођења Београда. Иако је то био неугодан случај, борци су о њему збијали шале. Говорило се о томе колико ће тек то оруђе бити опасно за непријатеља када је нашој страни нанијело такве »губитке«.

У току 11. и 12. октобра јединице бригаде остају на истим положајима, дејствујући на комуникацију Младеновац—Раља. Са просторије с. Рогача 1. батаљон је помјерен у рејон с. Дупчина, ради обезбјеђења бригаде са тог правца и одржавања везе са 1. пролетероком бригадом.

Наше снаге и снаге Црвене армије 12. октобра су ликвидирале упорпште непријатеља у Тополи, а истог дана, у каоним вечерњим часовима, ослобођен је Младеновац.

Задржавајући се на дотадашњим положајима, 3. батаљон наше бригаде бочном ватром је непрекидно ометао покрет непријатеља на дијелу комуникације Влашко Поље—Буринци. Необавијештен да је Младеновац ослобођен, батаљон је у току ноћи 12/13. октобра продужио да дејствује по ко.мгникацији, па је у зору био обасут снажном ватром јединица Црвене армије. Захваљујући утврђеним положајима и заклонима, батаљон није н.мао губитака од тог првог »ватреног контакта« са снагама савезничке Армије.

Преоијецањем комуникација које од Бсограда воде преко Тополе ка Крагујевцу, а долином Велике Мораве ка југу, и спајањем снага НОВЈ и Црвене армије на широј прк)сторији Тополе и Младеновца, као и уопјепши.м дејствима наших снага ка Обреновцу, прва етапа београдске операције била је завршена реализовањем циљева и задатака који су били постављени.

Резимирајући укупна дејства наше бригаде у првој етапи операције, може се слободно рећи да су била веома успјешна. На прије ћеном путу са шире просторије Ваљева до рејона Коомаја бригада је, уз минималне сопствене губитке, извршила ове постављене задатке, а посебно учествујући, непосредно или садејствујући, у ослобођењу Мионице, Ваљева и Коцељева, као и задатке на комуникацији Младеновац—Раља. При томе је бригада изводила непрекидне и уоиљене данонођне маршеве и благовремено стизала у предвиђене рејоне.

Од посебне су важности резултати на полнтичком плану. На читавом прије ћеном путу јединице бригаде су показале коректан политички однос према народу и његовој имовини и, у том погледу, представиле се, у правом смислу ријечи, као ослободилачка војека. Захваљујући таквом односу и интензивној политичкој активности у насељима кроз која је пролазила, бригада је била мобилизатор сопствене попуне и масовног при.шва нових бораца.

Велики број бораца ступио је у бригаду добровољно. Треба нарочито истаћи масован улазак омладинаца и радника предузећа »Вистад« из Ваљева у 3. батаљон и долазак око 120 бораца са територија Коцељева у 2. батал»он. Значајан је био и прилив нових бораца са територија Мионице, Бранковине, Уба, Љига, Лазаревца, с. Бабе, Рогача и других села на правцу наступања ка Београду.

Од колико је значаја била попуна бригаде најбоље показују подаци о њеном бројном стању на почетку операције. Када је ступила на ширу просторију Ваљввa бројно стање чета кретало се до 30 бораца, а укупно бројно стање бригада око 400 бораца. Напуштајући ту просторију 4. октобра, бројно стање бригаде било је двоструко веће, а после попуне у Венчанима — чак четири гтута. Што је најважније, претежно су то били свјеони и политички опредијељени омладинци; они су искористили повол»ан трену-

так да ступе у НОВЈ. То је чинило квалитетно новом и морално-политичку снагу бригаде.

Правилан прихват нових бораца, обука и рад са њима, ново наоружање и организационо сређивање јединица били су гаранција за успјешно настављање борбених дејстава.

Борбе за ослобођење Београда

У другом овјетском рату све операције, а нарочито веће, стратегијске, каква је била и београдска, извођене су по етапама и, најчешће, са мањим или већим предаоима. Предаси су били неопходни ради прегруписавања снага, попуне јединица и давања допунских задатака. Тако се могло очекивати да ће, избијањем наших онага и снага Црвене армије испред Обреновца и у рејон Младеновца, доћи до мањег предаха, ради припрема за коначно ослобођење Београда. Поред тога, на такав закључак наводили су, такође, подаци о онази непријатеља и његовим не малим могућностима за одбрану Београда.

Губитак већег дијела Србије није умањио значај одбране Београда. Београд је, са непосредном околином, за непријатеља и даље представљао најважније стратегијско чвориште на Балкану. Јер, његовим падом широм се отвара правац ка западу и Панонској низији, чиме би ове његове снаге јужно од Саве биле доведене у веома неповољан положај. Свјестан такве опасности, непријатељ је и организовао онажну одбрану Београда.

Београд и његову непосредну околину браниле су снаге непријатеља јачине око 30.000 људи — 40 пјешадијоких и 4 тенковска батаљона, око 12 диовизиона земаљске и 5 дивизиона противавионоке артиљерије. Поред њих, за његову одбрану било је предвиђено ангажовање њемачке групације, такође јачине око 30.000 људи, која се из источне Србије, преко Пожаревца и Смедерева, повлачила ка Београду.

Одбрану града непр!гјатељ је организовао у два одбра.мбена појаса.

Први, спољашњи појас, протезао се од Макнша, преко Авале, до Рнтопека.

Друш, унутрашњи појас, обухватао је територију града и ослањао се на упоришта: Чукарицу, Баново Брдо, Кошутњак, Раковицу, Топчидер, А^ди-ње, Бањички вис, Коњарник и Велики Врачар. Овај појас је организован као главни, те су на њему израђени противтенковоки и стрељачки ровови пуног профила, а тешка оруђа постављена у^рмиранобетоноке заклоне.

У унутрашњости града, као посебна упоришта и чворови, били су организовапи рејони: Калемегдана, Теразија, блок зграда министарстава (раскршће улица Милошеве и Немањине) и Главна жељезничка станица, са мостовима на Сави. Та упоришта и чворове браниле су борбене групз ојачане артиљеријом и тепиким пјешадијским иаоружањем, као и панцерфаустима за борбу против тенкова. Све веће зграде од тврдог материјала биле су утврђене и припремљене за вишекратну и унакрсну ватру и дејство по трговима, раокршћима и дуж улица. Подруми зграда и канализациона .мрежа били су, такође, укључеви у систем одбране.

Подаци о ангажованим снагама и организацији одбране указивали су на ријешеност непријатеља да у Београду води дугу и упорну борбу, да ту

веже што јаче снаге НОВЈ и ЦА и, на тај начин, створи услове за повлачење групе армија из Грчке преко Сарајева (око 300.000 војника).

У обоетраној процјени оитуације фактор вријеме је, због свега тога, добио веома важиу улогу. О^лагати напад на Београд, макар и на краће, ишло би у корист непријатеља, омогућило му да организује солиднију одбрану. И обрнуто, брже наступање ка Београду и ранији напад за његово ослобођење ишли би у прилог нашим онагама. Наше командовање је то благовремено уочило и правилно оцијенило.

Због тога маршал Тито, врховни командант НОВЈ и ПОЈ, наређује телеграмом 6. октобра, из Крајове, гдје се нашао при повратку из Москве за Југославију, да се убрзају дејства за ослобођење Обреновца, да се што прије успостави контакт са снагама Црвене армије које су избиле у рејон Велике Плане и да се изврше све припреме за операцију ради ослобођења Београда. Врховни командант такође указује: »Наша је жеља, а и Руои су тог гледишта, да у Београд уђу прво наше јединице«.

У разговорима маршала Тита и маршала Толбухина, који су вођени у Крајови, постављене су оонове за координацију дејотава за ослобођење Београда између онага НОВЈ и Црвене армије.

У процјени оитуације била је предвиђена подршка и помоћ грађана, а нарочито омладине Београда нашим јединицама у борби за ослобођење града. Јер, и послије трогодишње окупације, коју су карактерисали невиђени терор, логори смрти и масовна стријељања, било је познато да се овај слободарски град није предавао, пружао је непрекидан отпор непријатељу. И поред [најсвирепије владавине, непријатељу није пошло за руком, ни привремено, да спријечи рад и активност партијске и окојевске органнзације Београда.

Непооредно уочи напада на сам град у Београду су биле формиране групе отпора са преко 2.000 чланова, всћином радника и омладине. Групе су биле спремне за акцију чим почну дејства наших снага за ослобођење Београда.

Испуњавајући Титову замисао за предстојећи напад на Београд, командант 1. армијоке групе наређује свим дивизијама да убрзају дејства и да, усиљеним маршевима, наступају ка Београду.

У таквој оитуацији наша бригада, у претходници дивизије, извршила је 13. октобра изјутра уоиљени марш правцем: Рогачко брдо — с. Бабе—Парцански вис—с. Столице—с. Рипањ. Маршевање бригаде је извођено у слиједећем поретку:

— у претходници се налазио 1. батаљон;

— главнину су сачињавали 2. и 4. батаљон, интендантура и амбуланта, са штабом бригаде на челу, и

— у заштитници 3. батаљон.

Покрет бригаде био је у току дана повремено ометан од њемачке авијације, али се настављао без застоја. Маршевали смо без предаха и били исцрпљени, али сазнање — да ћемо се ускоро састати са јединицама Црвене армије и заједничкп отпочети борбу за Београд — давало је борцима невиђени полет и онагу.

Упоредо са приближавањем јединица Београду, извођене су и све припреме за почетак напада на сам град, при чему је, у планирању дејстава, дошло до непосредније координације између најважнијих команди јединица НОВЈ и Црвене армије.

Према плану завршног дијела Београдеке операције било је предвиђено да у нападу учествују:

— са јушсловенске стране — јединице 1. армијоке групе, са 8 дивизија — јачине око 40.000 бораца, а

— са совјетоке стране — 4. механизовани корпус, 73. гардијска и 236. стрељачка дивизија —јачине око 17.000 бораца.

Из тих података може се закључити да су основну онагу напада у живој сили чиниле јединице НОВЈ. док оу мотомеханизоване јединице Црвене армије са оклопним снагама, артиљеријом и авијацијом обезбјеђивале подршку напада.

Са полукружне операцијоке оонове било је предвиђено да се напад изведе на три основна правца: смедеревски, крагујевачки и посавски, па је, у окладу с тим, извршено и груписање снага. У ширем захвату крагујевачког правца биле су концентрисане кајјаче снаге (јединице 1. пролетероког корпуса и главне снаге 4. механизованог корпуса), па је то био и тежишни правац напада.

Замисао је била да се брзим продором наших онага на наведеним правцима што прије избије у шире рејоне Главне жељезничке станице, Теразија, Калемегдана и дунавског пристаништа и тиме раеијече одбрана непријатеља и спријечи његово извлачење преко Саве, а затим да се приступи његовом уништењу по одвојеним дијеловима.

Заповијешћу од 14. октобра командант 1. армијске групе је прецизирао задатке дивизијама. Посебно узбуђење и одговорност изазивао је дио заповнјести у коме стоји: »... Ми данас извршавамо историјску задаћу у овом рату тиме што главни град наше отаџбине ослобаћамо од немачко--фашистичког ропства и недићевско-четничке издаје и враћамо га свом народу и отаџбини«.*

У саставу онага на тежишном правцу налазила се 1. пролетерока дивизија са 1, 3. и 13. пролетерском и 8. црногороком бригадом. Дивизија је добила задатак да, уз подршку оклопних и механизованих снага Црвене армије, по заузимању Бањичког виса и Дедиња, продужи напад општим правцем: Ауто-команда—Славија—Теразије—Калемегдан. Десно су нападали дијелови 4. механизованог корпуса Црвене армије, а лијево јединице 6. личке пролетероке дивизије.

Штаб 1. пролетерске дивизије издао је своју заповијест од 14. октобра. Планом дејства је предвиђено да у првом борбеном ешелону нападају 1. пролетерска и 8. црногорска бригада, а непосредно иза њих, у другом ешелону, да се крећу 13. пролетерска, иза 1. пролетерске, и 3. пролетерска, иза 8. црногороке бригаде.

Но, прије него што пређемо на излагање о почетку и току напада за Београд, ево неколико података о бригади и њеним дејствима на придазима граду у рејонима села Пиносаве и Раковице.

Аејства на прилазима граду

Приближавајући се Београду, бригада је бројно нарасла на близу 2.000 бораца, а јачина батаљона, у проојеку, износила је око 500 бораца. Већину састава бригаде чинили су новодошли и млади борци, многи без

* Зборник, том I, књига 13, док. 148.

личног наоружања и са недовољно борбеног иокуства, али сви веома расположени да се, заједно са старијим друговима, боре за ослобођење града.

Пред напад иа Београд, старјешински састав бригаде и батаљона изгледао је овако:

Штаб бригаде:

— Командант: Саво Машковић
— Политички комесар: Јокаш Брајовић
— Замјеник команданта: Никола Поповић
— Замјеник политичког комесара: Бошко Брајовић
— Начелник штаба: (није га било)

Штаб 1. батаљона:

— Командант: Ново Матуновић
— Политички комесар: Перо Раичевић
— Замјеник команданта: Душан Алексић
— Замјеник нолитнчког комесара: Василпје Краљевић

Штаб 2. батаљона:

— Командант: Раде Раичевић
— Политички комесар: Перо Жарковић
— Замјеник команданта: (није га било)
— Замјеник политичког комесара: Андрија Раковић

Штаб 3. батаљона:

— Комаидант: Милан Павловић
— Политички комесар: Вељко Чобељић
— Замјеник команданта: (није га било)
— Замјеник политичког комесара: Милован Милачић

Штаб 4. батаљона:

— Командант: Милисав Буровић
— Политички комесар: Владо Мрваљевић
— Замјеник команданта: Перо Перовић
— Замјеник политичког комесара: Дара Милачић

Пристижући у с. Рипањ, бригада је од штаба дивизије, 13. октобра у 18.00 часова, добила задатак да продужи покрет правцем: с. Рипањ——с. Пиносава—Раковица—Дедиње. На маршу, до нас је допирао ехо експдозија и борбе, коју оу јединице 1. пролетерске бригаде, уз подршку онага Црвене армије, водиле за Авалу.

Ноћу 13/14. октобра, скоро једновремено са мотомеханизованим снагама Црвене армије, бригада је стигла на просторију између Авале и с. Пиносаве. Те исте ноћи на раскршћу путева на западним падинама Аваде, дошло је до непосредног сусрета бораца наше бригаде и Црвене армије. Бројност мотомеханизованих возила и бука њихових мотора, као

и слаба ВИДЉИВОСТ, једва су омогућавали да уочимо људске фигуре и да измијењамо ријечи међусобног поздрава. Сусрет је био топао и другарски, ио, у пролазу, веома кратак и без неког посебног славља, јер се свима журило ка Београду.

Још у току покрета према западним падинама Авале, штаб бригаде је поставио јединица.ма непосредне задатке. Са 2. и батаљоном, у првом борбено.м ешелону, бригада је продужила наступање према Раковици. Правцем с. Пиносава—источни дио с. Реснпк—Миљаковац кретао се 2. батаљон, одржавајући везу десно са 1. пролетерском брнгадом, која је наступала у захвату комуникације с. Јајинци—Бањица. Десно.м обалом Топчидерске реке, од с. Пиносаве према Раковици, кретао се 3. батаљон, одржавајућп везу лијево са 2. бригадом 6. личке пролетерске дивизије.

У току ноћи 13/14. октобра дошло је до сусретне борбе са предњим дијеловима непријатеља у Пиносави. У западном дијелу Пиносаве — и даље према Реснику — био је размјештен један артиљеријоки дивизион који је, вјероватно, са ових положаја ватром подржавао одбрану непријатеља на југозападним падинама Авале. Како је наетупање наших јединица било вео.ма брзо, непријатељ је изненађен и није му успјело да благовремено повуче оруђа са ватрених положаја. Послуга с тих оруђа, скоро не пружајући отпор, повукла се пре.ма Раковици. Заплијењено је 9 исправних топова, 7 камиона са муницијом, 3 мотоцикла, 4 иушкомитраљеза шарца и знатне количине разног материјала.

Продужавајући напад, 2. и 3. батаљону је успјело да до зоре 14. октобра овладају Ресником, Стражевицом и сјеверним падинама Миљаковпа и избију непосредно испред Раковице. Рано изјутра почиње напад на Раковицу, коју је непријатељ бранио са око 200 војника. У исто вријеме, на лијевом крилу, дијелови 6. личке дивизије воде борбу за Кнежевац, што је одакшавало дејства 3. батаљона наше бригаде. Послије краће борбе 3. батаљон је успио да овлада фабриком обуће и југоисточним дијелом Раковнце и, обухватајући ово насеље са запада, успјешно је продужио дејства ка Кошутњаку. Његов даљи напад ка гребену Кошутњака, у рејону Кречане, био је заустављен.

У току борби за Кречане, некодико артиљеријских плотуна једиинца Црвене армије било је усмјерено на положаје 3. батаљона. Но, интервенцијом штаба бригаде ватра је брзо прекинута и, на срећу, све се завршило без већих губитака. Послије оног догађаја у Неменикућама, на падинама Космаја, то је други случај да је 3. батаљон био »објекат« совјетског напада, што је било посљедица недовољно организоване везе и садејства са јединицама Црвене армије.

Напад 2. батаљона са падина Миљаковца према Раковици био је заустављен. Нарочито јак отпор непријатељ је пружио из зграда фабрике мотора. Сло.мљен је тек у поподневним часовима. Јединице 2. батаљона, уз подршку оклопних снага Црвене ар.мије, ослободиле су Раковицу, а јединицама 3. батаљона, у садејству са дијеловима 6. личке дивизије, успјело је да у предвечерњим часовима овладају гребено.м Кошутњака.

У току борби за шири рејон Раковице погинуло је 5 и рањено 10 наших бораца, а 2. батаљону приступило је 10 нових бораца, радника фабрике мотора. Успјешна дејства на прилазима граду, а посебно сламање неприја-

тељског отпора у рејону Раковице, била су од особитог значаја, јер је тиме нашнм снагама био отворен пут за даље наступање према Дедињу и Топчидеру.

Одмах по заузимању Раковице бригада је продужила покрет ка Дедињу; са дијелом снага садејствоваће-1. пролетерској бригади у сламању непријатеља у том рејону.

И док је наша бригада водила завршне борбе за ослобоћење Раковице, на десном крилу, пре.ма раније предвиђеном п\ану, нешто прије 16 часова отпочела је снажна ватрена припрема из неколико стотина артиљеријских оруђа по предњем крају непријатељске одбране у ројону Дедиња и Бањичког виса. Нарочито је била импозантна ватра совјетских вишецјевних бацача, каћуша.

Послије ватрене припреме услиједио је напад јединица 1. пролетерске бригаде, уз садејство једне оклопне и једне механизоване бригаде 4. корпуса Црвене армије, усмерен ка Бањици и Дедињу. Са благовремено организованих и утврћених положаја непријатељ је пружао веома јак отпор. У вечерњим чаоовима јединице 1. пролетерске бригаде овладале су, на деоном крилу, Бањичким висом, а на лијевОлМ крилу, уз садејство са дијеловима наше бригаде, Белим двором на Дедињу.

Предвече истог дана, јединице 6. личке дивиције су заузеле жељезничку станицу Топчидер, а у току ноћи продужиле напад и успјеле да овладају Топчидерским брдом.

Тиме је на том дијелу фронта био пробијен унутрашњи, главни појас одбране непријатеља и створени су услови за даљи продор ка центру града.

Користећи тако повољну оитуацију, штаб 1. пролетероке дивизије 14. октобра навече, у 20 часова, наређује 1. пролетерској и 8. црногорској бригади да, без задржавања, продуже напад ка унутрашњости града, раније предвиђеним правци.ма.

Наступање ка центру града

До касно у ноћ 14/15. октобра, јединице 8. бригаде су се прикупљале у рејон Белог двора и Дедиња. Пре.ма заповијести штаба 1. пролетерске дивизије од 13. октобра, из рејона Деднња бригада је, оријентирно, требало да продужи дејства ка Сењаку, Главној жељезничкој стаиици и савском пристаништу. Међутим, заповијешћу штаба дивиције од 14. октобра измијењен је правац дејства бригаде и, умјесто ка Сењаку, наређено јој је да наступа ка Славији и даље, ка центру града.

Ноћу око 21 час, у Белом двору на Дедињу, штаб бригаде је издао уомено наређење батаљонима — 1. и 4. батаљону, да, као први борбени ешелон бригаде, продуже дејства ка Ауто-команди, односно ка стаднону БСК-а* и даље — ка Славији. У другом ешелону, односно резерви, били су 2. и 3. батаљон; они наступају иза 1. и 4. батаљона.

Послије краћег задржавања у рејону Белог двора, ноћу 14/15. октобра 1. батаљон је почео наступање ка Жељезничкој болници и, савлађујући слабији отпор непријатеља, продужио Улицом Љутице Богдана ка Ауто-команди. Када се колона 1. батаљона издужила и скренула у улицу Љушце

* Поелије рата на том мјесту је изграђен Стадион ЈНА.

Богдана, извршио је покрет и 4. батаљои, наступајући ка стадиону БСК-а. Међутим, његово 'наступање је било успореио, а иепооредно испред стадиона и заустављено — бочним противнападима непријатеља из правца Топчидерског венца.

Наступање јединица 1. пролетерске бригаде и снага Црвене армије авалским друмом, од Бањице ка Ауто-команди, било је такође успореио.

У таквој оитуацији положај 1. батаљона, у односу на сусједе, био је сувише истурен и његово даље наступање било је доста ризично. Да би зауставио покрет претходнице, помоћник политичког комесара батаљона, Василиј Краљевић, пошао је напрнјед. Непосредно испред предњих дијелова батаљона, изненада су га напала 2 њемачка војника. Настало је неравноправно хрвање у тамној ноћи. И само захваљујући својој снази, вјештини и одлучности, Краљевић је успио да се, озбиљно повријеђен, нзвуче из те незгодне оитуације, с неколико задобијених удараца по глави.

Оцјењујући да се снаге на деоном крилу све више приближавају, 1. батаљон је продужио покрст Улицом Љутице Богдана; рано изјутра, 15. октобра, истовремеио са једиииицама 1. пролетерске бригаде и онагама Црвене армије, избио је и овладао рејоном Ауто-командс.

Из рејона Ауто-команде настављено је наступање Будеваром ослобођења (сада Булевар ЈНА) ка Славији, и то: лијевом страном 1. батаљон наше бригаде, оредином Булевара онаге Црвене армије, а десном страном дијелови 1. пролетероке бригаде.

За то вријеме јединице 4. батаљона су савладале отпор непријатеља у рејону стадиона БСК-а и преко Улице Франше Депереа и Јатаган-мале, продужиле ка Делиградској улици и Ветеринарском факултету. На лијевом крилу 4. батаљона, наступајући од Топчидерског брда, јединице 6. личке пролетерске дивизије, у садејству са онагама Црвене армије, овладале су рејоном »Мостар« и продужиле напад ка Сарајевској и Кнеза Милоша УХИЦИ.

На правцу наступања 1. и 4. батаљона наше бригаде непријатељ је, подржан артиљеријом са Бежанијске косе и Калемегдана пружао јачи отпор из рејона Веторинарског факудтета, клиника Медициноког факултета и Карађорђевог парка.

Појачавајући темпо напада и уз подршку тенкова и артиљерије Црвене армије, 1. батаљону је успјело да овлада зградом Ветеринарског факултета, а затим, у садејству са 4. батаљоном, и зградама клиника Медициноког факултета. За то вријеме јединице 1. пролетерске бригаде су овладале Карађорђевим парком и избиле на домак Славије.

Избијајући у Пастерову и Тиршову улицу око подне, 1. и 4. батаљон су продужили напад Катићевом, Делиградском и Краља Мплутина улицом. Миларад Јокић командир вода у 2. чети 4. батаљона, успио је да у Улици Краља Милутина заплијени 2 топа и нешто муниције, а посаде зароби. Топови су употријебљени за разбијање отпорних тачака непријатеља у рејону Славије.

Сви покушаји 1. и 4. батаљона да оа југа и југозапада упадну и овладају Славијом остали су безуспјешни. Плато Славије, уоквирен зградама, био је брањен јаком унакрсном ватром из више праваца, а нарочито из праваца улице Краља Милана.* Непосреедно испред Славије тешко је рањен —

* Послије рата добила назив Улица маршала Тита.

и каоније у болиици умро — командир вода Митровић, а лакше је рањен командант 1. батаљона Ново Матуновић.

Према задатку требало је да батаљони од Славије продуже дејетва, и то: 1. батаљон Хартвиговом* и Круиеком** улицом ка Старом двору и Дечанској улици,*** а 4. батаљон Улицом краља Милана ка Теразија.ма. Међутим, рејон Славије био је тешко савладив. Свако настојање 1. и 4. батаљона да овладају њиме изиокивало је велике губитке. Да се у тој оитуацији не би губило вријеме, требало је наћи неко боље рјешење. Послије краће процјене одлучено је да се Славија заобиће са источне стране. У том циљу јединице 1. батаљона, по мањим групама, почеле су пребацивање са лијеве на деону страну Булевара ослобођења, а затим, пресијецањем Светосавоке и Макензијеве улице,**** пробијајући се кроз дворишта зграда, избиле су у Проте Матеје и Алексе Ненадовића улицу. Након тога тешког и спорог повлачења, јединице батаљоиа су се прикупиле у рејон раокрснице коју чине Хартвигова и Крунска улица. Подржан групом тенкова ЦА 1. батаљон је продужио наступање Круноком улицом и, око 16 часова, избио у Улицу кнеза Милоша, а до пада мрака истог дана овладао зградом Старог двора и читавим комплексом што га уоквирују улице Кнеза Милоша, Краља Милутина, Драгослава Јовановића и Булевар краља Александра.***** У тим борбама заплијењено је складиште пушака и муниције. Тако се батаљон у цјелини иаоружао.

С обзиром да је непријатељ држао зграде Главне поште и Скупштине, комплекс зграда са Игумановом палатом и лијеву страну Улице краља Милана, положај 1. батаљона је био веома истурен и осјетљив на евентуалне противнападе. Због такве ситуације, батаљон је у току ноћи 15/16. и наредног дана, 16. октобра, успорио дејства и задржао се на достигнутим положајима, уређујући их за одбрану.

Користећи постигнути успјех 1. батаљона, 4. батаљон се креће истим правцем и предвече, предњим дијеловима, стиже на раокроницу улица Кнеза Милоша и Крунске, а са једно.м четом је успио да се пробије до Лазаревићеве улице. Тако се 4. батаљон одјадном нашао на десном крилу 1. батаљона, што почетншм задацима није било предвиђено. Сви покушаји 4. батаљона да у току ноћи 15/16. октобра продужи дејства ка Булевару Краља Алексаидра остали су безуспјешни, јер је Улица кнеза Милоша, на овом дијелу, била тучена јаком ватром, како од раскрснице код »Лондона«, тако и од зграде Главне поште и Скупштине. Задржавајући се на тој просторији, батаљон је искористио вријеме за утврђивање заузетих положаја и сређивања јединица, за извиђање и хватање заосталих група непријатеља. Тако је политичком комесару 2. чете, Илији Прелевићу, успјело да, послије краћег физичког обрачуна, ухвати четничког потпуковника, који се није благовремено повукао са њемачким јединицама.

Послије неколико узастопних напада и уз подршку тенкова ЦА, надирући Булеваром краља Александра, у поподневним часовима 16. октобра, јединицама 3. пролетерске бригаде је успјело да овладају Ташмајдано.м, а 1. пролетерока бригада је заузела зграду Главне поште и Скупштине. Тиме су били створени услови за даље наступање 4. батаљона наше бригаде.

* Улица Бориса Кидрича.
** Пролетерских бригада.
*** Улица Моше Пијаде.
**** Маршала Толбухина.
***** Булевар револуције.

Бригадна колона на маршу ка сремском фронту

Бригадна колона на маршу, Фрушка гора, децембра 1944.

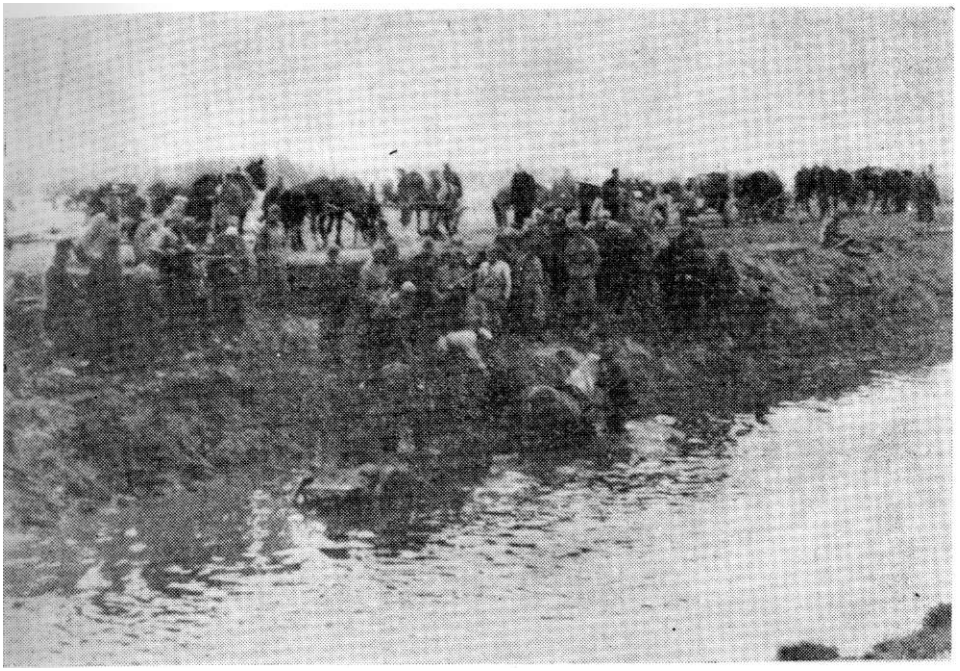

Дијелови бригаде прелазе преко једног од бројних сремских канала

Друга чета 4. батаљона копа ровове на Маторој шуми, децембра 1944.

Јединице бригаде улазе у Шид

Улазак дијелова бригаде у Чаковце

Борци 2. чете 3. батаљона у рововима код Бургерового салаша

Командно мјесто штаба 1. батаљона код Товарника (Грчићев салаш)

Предвече 16. октобра, 4. батаљон је продужио наступање ка Таковској, а затим, скреиуо у Косовску улицу. Иако су зграде Главне поште и Скупштине биле ослобођене, пребацивање батаљона у Косовску улицу одвијало се по мањим групама, веома споро и тешко, јер је раскроница код Главне поште била изложена јакој ватри из правца Теразија и Дечанске улице. У току ноћи 16/17. октобра батаљон је, заузимајући зграду по зграду, овладао Косовском улицом и предњим дјеловима избио пред раскрснииу Косовоке и Пашићеве* улице. Истовремено, батаљон је испољио дејства У.шцом Мајке Јевросиме и Кондцном, одржавајући тако везу са јединицама 1. пролетерске бригаде које су наступале ка згради »Политике« и Поенкаревој** улици.

Аруги батаљон наше бригаде, који је по задатку требало да се креће пза 4. батаљона, на захтјев команданта једног оклопног пука ЦА, скренуо је са предвиђеног правца ка Улици Кнеза Милоша. На том »одвојеном« правцу овај батаљон у борбама у Делиградској улици успео је да нанесе непријатељу велике губитке и зароби 2 топа, 4 камиона, 2 мала кола и 2 мотоцикла, 3 шарца и 3 пушкомитраљеза.***

Тек након 24 часа штаб бригаде је успоставио везу са »изгубљеним« батаљоном, а његова недисциплина била је ублажена успјеоима које је постигао у Делиградској улици. У току ноћи 16/17. октобра батаљон се прикупио у Краља Милутина улици у улози бригадне резерве.

Јединицс 3. батаљона наше бригаде, у покрету од Раковице ка Дедињу, око пола ноћи 14/15. октобра, прикупиле су се у рејону Белог двора, гдје су задржане као бригадне резерве. Сјутрадан изјутра, 15. октобра, батаљон је извршио покрет Улицом Љутице Богдана и, преко Ауто-команде, стигао у рејон Котеж Неимар. У том рејону батаљон је извео једну успјешну акпију, заробио је већу групу Нијемаца који су покушали да се кроз нашу позадину пробију према Чукарици, одноопо преко Саве. Предвече 16. октобра батаљон је продужио покрет правцем: Славија-—»Лондон«, а одатле скренуо ка Булевару Краља Александра, са задатком да продужи Дечанском улицом ка Краљеву тргу.**** Покушај батаљона да продре у Дечанску улнцу био је заустављен и зато је продужио Таковском и Косовском улицом, ка Пашићевој, с намјером да бочним дејствима и обухватом уђе у Дечанску. Крећући се Косовском улицом и посиједајући блок зграда на њеној лијевој страни ботаљон је предњим дијеловима, у свануће 17. октобра, нзбпо непооредно испред раскрснице Косовске и Пашићеве улице.

Завршне борбе за ослобођење града

У току 17. октобра несмањеном жестином настављене су борбе за ослобођење града, али са застојима и успореније, а на појединим секторима и са знацима кризе и неизвијеоности.

Преостали дио града непријатељ је упорно бранио на ливији: Жељезннчка станица »Дунав«, Ботаничка башта, Раднички дом,***** палата »Алба-

* Нушићева улица.
** Македонска улица.
*** Зборник, том I, књ. 14, док. 148.
**** Трг Републике.
***** Дом ЈНА.

нија«, Теразије, блок зграда министарстава, Главна жељезничха станица и оАвојвно упориште Чукарица. У исто вријеме, окружане снаге њемачке смедеревоко-пожаревачке групације вршиле су онажан притисак да би се пробиле из окружења и спојиле са осталим дијеловима у граду. Дијелу снага те групације претходног дана је пошло за руком да се пробије у југоисточни дио града, до »Цветкове механе«, Великог Врачара и ка Коњарнику, али је ту њихов даљи продор заустављен.

У тако сложеној ситуацији, штаб 1. армијске групе био је принуђен да поступно извлачи све веће онаге и ангажује их у борби са поменутом групацијом, а исто чини и команда 4. механизованог корпуса ЦА. Тако је за коначан обрачун и ликвидацију те групације било ангажовано око двије трећине наших и совјетоких онага. У таквим околностима нападна моИ преосталих снага, ангажованих у ослобођењу града, била је осјетно ослабљена, а нијесу били искључени ни противнапади непријатеља, из правца Калемегдана, ка нашим истуреним онагама у центру града.

У таквој општој ситуацији, 17. октобра бригада се нашла у слиједећем распореду:

— 4. батаљон у блоку зграда Косовске, Кондине и Мајке Јевросиме улице, са првдшим дијеловима иепосредно испред раскрснице Дечанске и Пашићеве улице. У току претходне ноћи његова 2. чета је успјела да се обилазним правцем пребаци у просторије школе »Краља Александра« у Дечанској улици. Десним крилом батаљон се ослањао на јединице 1. пролетерске бригаде, а лијево на 3. батаљон.

— 3. батаљон распоређен у блоку зграда на лијевој страни Косовске улице, од Влајковићеве до Пашићеве. Покушаји батаљона да у току претходне ноћи, кроз дворишта избије на Дечанску улицу није успио. Зато је лијево крило батаљона било откривено према непријатељу.

— 1. батаљон у Старом двору и парку који припада том комплексу.

— 2. батаљон, као бригадна резерва, у Краља Милутина улици.

— Штаб бригаде у Лазаревићевој улици бр. 6.

Непосредни објекти напада бригаде у наредним дејствима били су градска четврт коју чине Пашићева, Дечанска и Коларчева улица (за 4. и 3. батаљон) и комплекс зграда са Игумановом палатом (за 1. батаљон). Њиховим овладавањем јединице би избиле непосредно испред палате »Албаније« и на Таразије.

Батаљони су у току дана наставили дејства. Нарочито је био упоран 4. батаљон, чија је 2. чета, истурена и одвојвна у Дечанакој улици, била у доста неоовољном положају. Међутим, сви покушаји батаљона да, пребацивањем дијела снага, ојача 2. чету, били су осујећени. Главна препрека наступању 4. и 3. батаљона била је раскрсница Пашићеве и Дечанске улице, коју је непријатељ штитио уздужном и унакрсном ватром из околних објеката.

Та раскрсница била је кобна за 3. и 4. батаљон. Ту су, у истом дану, погинули пушкомитраљезац Шћепан Павиђввић, обавештајни официр батаљона Мико Грозданић и командир пратеће чете Петар Пејовић, а рањенн су командант батаљона Милан Павловић, Драгиша Вујановић и још неколико другова, сви из 3. батаљона. У извиђању непријатељских отпорних тачака и у покушајима да на лицу мјеста нађе решење за даља дејства.

погинуо је командант 4. батаљона, Милисав Буровић. Због тога, кад год. обиђем то раскршће, или на њега помислим, са поштовањем се сјетим палих другова. И увијек га видим и доживим као трг жртава наше бршаде.

У поподневним часовима 17. октобра није дошло ни до каквих промјена. Наређењем које је упутио јединицама негдје око 15 часова, ттаб бригаде је упозоравао на сложеност ситуације и на задатке који из такве ситуације проистичу. »Наша бригада — стоји у том наређењу — остаће на садашњој просторији и на истим положајима, с тим што ће ове положаје што боље организовати за успјешно дјество на свом сектору у правцу Теразија и Калемегдана«. Дакле, према наређењу требало је на досгишутим положајима прећи у одбрану, али при томе не запостављати даља актинна дејства. Посебно је указано на могућност ротивнапада непријатеља и испада његових тенковских снага. Због тога је требало да се све јединице обезбиједе флашама са бензином и друШлМ приручним средствнма погодвим за противтенковску борбу, а оваку улицу, сваку зграду организовати за кружну одбрану.

Све јединице бригаде одмах су приступиле извршавању тих задатака, али ни са другим активностима нијесу престајале. Предвече 17. октобра 4. батаљон, ојачан противтенковским топом калибра 45 мм и подржан са 2 тенка, успио је да пребаци још једну чету у школу »Краља Александра«, продужио дејства у току ноћи и у зору 18. октобра избио на дијелу Коларчеве улице непосредно испред палате »Албаније«.

За то вријеме 3. батаљон је остао на старим положајима, због нејасне сигуације о иоложају њемачких онага које су од Смедерева покушале продор и спајање са онагама које су се још налазиле у Београду.

Јединице 1. батаљона, упоредо са утврђивањем одбрамбених положаја,. изводиле су у току 17. октобра и припреме за даља нападна дејства. Подржан тенковима ЦА, 1. батаљон је у току ноћи продужио напад и изјутра, 18. октобра, овладао комплексом зграда са Игумановом палатом. У тим борбама батаљон је заплијенио 1 шарца, 3 противавионска митраљеза, 40 пушака и нешто муниције. Према томе, у јутарњим часовима 18. октобра наша бригада је, са 1. и 4. батаљоном била на Теразијама.

На десном крилу јединице 1. пролетерске су заузеле Ратпички дом и блок зграда око биоскопа »Балкан« и продужиле дејства ка Краљевом тргу.

У току 18. и 19. октобра јединице бригаде су остале на истим положајима, вршиле попуну муницијом и припремале се за наредна дејства..

Користећи повољну околност, створену избијањем јединица 1. пролетерске бригаде у Коларчеву улицу и нападом групе тенкова на Теразнје, предвече 19. октобра 2. чета 4. батаљона наше бригаде одлучила је да нападне палату »Албанију«. На улазу у палату из Кнез Михаилове улице продрло је једно одјељење подјељено у двије групе, предвођене командиром чете, Момом Јокићем. У исто вријеме, на улаз у палату из Коларечеве улице напала је једна група бораца 1. пролетерске бригаде.

Послије веома оштре борбе, вођене за сваки спрат, отпор непријатеља је савладан и око 21 час, на крову високе »Албаније« завијорила се тробојка са петокраком звијездом.

Међу борцима 2. чете, који су јуришали уз степениште »Албаније« био је и двадесетдвогодишњи иушкомитраљезац Миладин Петровић, столарски радник из села Непричаве, код Лајковца, који је у нашу бригад\' ^тршо непосредо прије ослобођења Ваљева. Иако рањеи, успио је да истакне вођену заставу, то велико знамење побједе и слободе. Два мјесеца касније, 18. децембра 1944. године, Миладин је погинуо код Каишевца, на сремском фронту.

У току 19. октобра стигла је вијест о уништавању њемачке смедеревско-пожаревачке групације, чкме су били створени услови да се појача напад на преостали дио града. У зору 20. октобра наше снаге, међу којима и јединице наше бригаде, извршиле су јуриш ка Калемегдану. Око 8 часова, истог дана, био је сломљен и посљедњи отпор непријатеља у Београду.

Избијањем наших снага у рејон Калемегдана, Главне жељезничке станице и Чукарице, борбе за ослобођење града оу окоичане. Тим је била завршена и београдока операција.

Послије седмодневних жестоких борби Београд је пружао тешку слику минулих збивања. Свуда по граду рушевине, уништена техника, оборено дрвеће и љешеви непријатељских војника. Но, и поред неугоднн призора пустоши и разарања, вијест о ослобођењу Београда брзо је преношена јединицама, од центра до најудаљенијих дијелова града. На ту радосну вијеет излазили су грађани, старо и младо, све што је могло да се креће и, за кратко вријеме, на улицама града, нашли су се заједно са борцима наших јединица, да у једном невиђеном одушевљењу прославе ослобођење свог намученог и разореног града. На улицама Београда владало је славље. Пупало се на све стране из иништоља, пушака и пушкомитраљеза; лепршалс су се тробојке са петокраком звијездом на многим зградама, а на улицама и трговима се све орило од пјесме; пјевало се и играло до касно у ноћ 20. октобра.

У том општем слављу учествовали су и борци наше бриладе на* Краљевом тргу, на Теразијама, а неке јединице — идући на нове задатке.

На крају, потребно је, макар и укратко, сумирати нека искуства и резултате које је бригада постигла у завршним борбама за ослобођење града и у београдокој операцији као цјелини.

Пред почетак операције бригада је ушла у састав 1. пролетерске дивизије и нашла се заједно са три прослављене пролетерске бригаде (1, 3. и 13), које су имале дуг развојни пут и вишегодишње борбено искуство. Наша брнгада је имала за собом знатно краћи борбени пут, нешто више од пола године.

Разлике у наоружању биле су веома видљиве. У односу на иролетерске, нашој бригади је недостајало аутоматоког и тешког наоружања, а око 400 бораца, пред напад на Београд, није располагало ни неопходним личним наоружањем. Укупно бројно стање по бригадама било је приближно исто.

У трагању за разликама вјероватно би се могла наћи и још понека, која, у већој или мањој мјери, утиче на борбену вриједност јединице. Међутим, треба одмах истаћи, да би таква упоређивања, маколико на први поглед изгледала објективна, одвела на погрешан пут, давала криву слику и умањивала праву вриједност, у овом случају, наше 8. бригаде. Јер, поред наведених, треба узети у обзир и неке немјерљиве, али често пресудне, одлучујуће чиниоце.

Улазак наше бригаде у састав 1. пролетерске дивизије и сазнање о иредстојећем сусрету са борцима Црвене армије и о заједничком учешћу у ослобођењу Србије и Београда, примљено је од цјелокупног састава бригаде са одушевљењем, поносом и задовољством. Захваљујући правилном политичком усмјеравању то је, од самог почетка, био непрекидно дјелујући позитивни фактор и непресушно врело мотивисаности и морално-политичке с-наге бригаде. Висока политичка свијест цјелокупног састава бригаде била је довољна да надомјести неке недостатке бројне и материјално-техничке природе. Учешће бригаде у борбама за ослобођење Београда и постигнути резултати то најбоље потврђују.

Полазећи од оваквих претпоставки и критерија у вредновању јединица, нашој бригади је и могла бити повјерена онако одговорна улога у ослобођењу Београда. Заједно са 1. пролетерском бригадом нашла се, од самог почетка дејства за Раковицу и Дедиње, до Теразија и Калемегдана, у првом борбеном ешелону и на директриси тежишних дејстава дивизије.

Такву улогу бригада је успјешно извршила, почев од дејства на прилазима града и пробоја главног појаса одбране у рејону Дедиња, до тешких борби у центру града, на Теразијама, у Косовској и Дечанској улици.

Познато је да су борбе у великим градовима, поред десантних операција, најтежи об.\ик борбених дејстава уопште. Наша бригада нашла се први пут пред једним тако сложеним задатком. Дејства бригаде од 14. до 17. октобра извођена су претежно уз подршку оклопних и механизованих снага ЦА. Међутим, од 17. октобра јединице ЦА са својом техником извлаче се ка југоисточном дијелу града, ради одлучујућих борби са немачком групацијом у рејону Болеч, Авала, Бели поток. У таквој оитуацији јединице наше брнгаде нашле су се саме у центру града. У недостатку сопственог тежег наоружања, неопходног за праћење и подршку, јединице су биле приморане да саме себи крче пут и да лаким наоружањем, погодним маневром и довитљивошћу, воде тешке уличне борбе за сваку зграду, за сваки спрат, од подрума до иоткровља, и да тако, поступно, сламају отпор добро утврђеног непрнјатеља.

Одлуку о увођењу ненаоружаног људства у борбу изгледала је, на први поглед, нецјелисходна и рискантна. Но, и овог пута, као и много пута раније, пракса је потврдила правилност такве одлуке. Јер, у току прва 2—3 дана борбених дејстава цјелокупно ненаоружано људство било је наоружано заплијењеним непријатељским оружјем различитих врста.

У току извођења операције, јединице бригаде су стално нарастале, тако да је њихово бројно стање, пред напад на Београд, било веће 4 до 5 пута. Бројно отање чета кретало се од 120 до 150, а батаљона око 500 бораца. То нагло повећање јединица иостављало је командовању нове и много теже захтјеве. Јер, овако крупне и бројне саставе требало је, прије свега, организационо учврстити, међусобно повезати у веће цјелине и материјално обезбиједити, а затим, кроз обуку и васпитање, усмјерити ка извршавању сложеншх задатака. Може се слободно рећи да су штабови батаљона, све отарјешине, команданти и командири, као и партијско-политички руководиоци, показали довољно умјешности у руковођењу и командовању јединицама.

Сложена дејства за ослобођење града су показала да старјешине нијесу 5ило само једна од степеница у механизму командовања, обични извршиоци постављених наређења. И у најтежим уловима борбе, када се наилазило на несавладив отпор непријатеља, када везе са претпостављеним и са сг-сједима нијесу функционисале, старјешине нијесу чекале. Напротив, показивале су изванредну иницијативу и пуну одговорност за самостално одлучивање, проналазиле најбоља рјешења. Само тиме се могу објаонићи и резултати које су јединице бригаде постигле у седмодневним борбама за Раковицу, Дедиње и у центру града. Истицање заставе на палати »Албанија« и оимболично представља врхунап тих успјеха.

Када анализирамо борбена дејства и извршење задатка, било би једностране и иеАОпустиво истицати улогу старјешина одвојвно од бораца и њиховог веома значајног доприноса за укупне резултате које је бригада постигла у ослобођењу града и у Београдској оиерацији у цјелини.

У борбама око Ваљова, на падинама Коомаја, на прилазима граду и у тешким уличним борбама за ослобођење Београда, борци бригаде су показали много храбрости, одлучности и пожртвовања. Подједнако су јуришали улицама града и они наоружани бомбама, пушком или пушкомитра љезом, и они голоруки ратници, младићи, који тек што су се прикључили јединици из фабрике мотора у Раковици. Јуришали су и гинули заједно старјешине и борци, они старији, од Цетиња, Никшића и Андријевице, н они који оу у бригаду дошли прије мјесец дана, од Мионице, Ваљева, Лајковца и Коцељева.

Познато је да су мнош Београђани учествовали у ослобођењу свог града, пружили помоћ јединицама. Нашој бригади' је та помоћ била драгоцјена. Показивали су нам утврђене отпорне тачке и циљеве, помагали, у откривању и уништавању заосталих или убачених група непријатеља, прихватали рањенике.

У борбама за ослобођење Београда погинуло је 2.952, а рањено око 4.000 бораца и старешина НОВЈ. Из наше бригаде је погинуло 25 бораца и старешина, а рањено 61.

Губици непријатеља били су неупоредиво већи: 15.000 погинулих и 9.000 заробљених. Од тога, наша бригада је непријатељу нанијела сљедеће губитке: убила је 417, а ранила око 240 његових војника, заплијенила је 15 топова, 11 камиона са муницијом и другом ратном опремом, 8 мањих возила, 2 мотоцикла, 16 шараца, 5 пушкомитраљеза, 2 противавионска ми траљеза, 470 пушака, 32.000 метака и 400 комплета одјеће.

Уништила је 1 топ, 1 камион и 2 шарца.

За постишуте резултате бригада је, у саставу 1. пролетерске дивизије, заједно са осталим јединицама које су учествовале у ослобођењу Београда, добила највиша признања од свог врховног команданга, друга Тита-.

Кроз београдоку операцију бригада је, вишеструко увећана, модерно наоружана и обогаћена новим борбвним искуствима, израсла у квалитетно нову онагу, спремну за тешке и сложене задатке. А они су је очекивали на сремоком фронту, и даље.

Драго ВУЈОШЕВИЋ

БЕОГРАБАНИ СУ НАС ОДУШЕВЉЕНО ДОЧЕКАЛИ И У СВЕМУ ПОМАГАЛИ

(Борбе 1. батаљона)

Штаб 1. пролетерске днвизије издао је јединицама нову заповијест за напад 14. октобра у 20.00 часова. Наша 8. бригада заједно са 1. пролетерском брнгадом, је у првом борбсном ешелону. Бригада је добила задатак да са Дедиња продире у град оановним правцем: Дедиње—Булевар ослобођења—Славија—Крунска улица—Стари двор—Дечанока улица—Васина улица—Калемегдан. Десно непосредно садејствује снагама Црвене армије и одржава везу са 1. пролетерском брнгадом, а лијево садејствује јединицама 6. личке дивизије.

Сат касније, у 21 час, на основу дивизијске заповијести, штаб бригаде издао је батаљовима усмену заповијест за напад. Било је то у сутерену зграде Двора на Дедињу.

У оквиру задатка бригаде 1. батаљон наступа и продире у град правцем: Дедиње—Ауто-команда—Булевар ослобођења—Славија—Хартвигова улица—Крунска улица—Стари двор—Дечанска улица—Васина улица—Калемегдан. Десно садејствује моторизованим снагама Црвене армије и одржава везу са 1. пролетерском бригадом, а лијево са 4. батаљоном наше бригаде. Задатак му је да у току ноћи, брзим продором, овлада са што више непријатељских упоришта у граду.

Пошто су примили заповијест за напад, штабови 1. и 4. батаљона предложили оу команданту бригаде, Саву Машковићу, да ненаоружано људство оба батаљона (око 400 бораца) оставе у рејону Дедиња, код бригадне коморе. Сматрали су да у продстојећим уличним борбама и окршајима ненаоружано људство може само отежати борбу батаљона, нзазвати панику, ако буде јачих противнапада Нијемаца, непотребно изгинути и сл.

Командант Машковић није хтио о томе ни да чује. Енергично је наредио да у напад иду ови. Ненаоружано људство може бити од користи у ношењу рањеника, у борби ће се челичити и, што је најважније, сви ненаоружани борци могу сјутра увече имати оружје, било да га узму убијеним Нијемцима или да га заплијенимо-у складиштима којих, тврдио је, у Београду има доота.

Након тога, батаљони су пошли сваки у свом правцу.

Командни састав 1. батаљона и његових чета у вријеме напада на Београд изгледао је овако:

Штаб батаљона:

Командант: Ново Матуновић
Политички комесар: Перо Раичевић
Замјеник иолитичког комесара: Василије Краљевић

1. нета:

Командир: Шпиро Пекић
Политички комесар: Богдан Радуловић
Замјеник политичког комесара: Јанко Лопичић

2. *чета:*

Командир: Војо Делибашић
Политички комесар: Спасоје Даниловић
Замјеник политичког комесара: Милош Мијовић

3. чета:

Командир: Драго Мирановић
Политички комесар: Милан Шановић
Замјеник политичког комесара: Веко Гргуревић

Поближе омо одредили задатке четама. И док су се оне припремале за полазак у напад, нама у штабу батаљона остало је мало времена за сјећања и уопомане из овог слободарског града и пријестонице наше домовине.

Филмеком брзином навирале су успомоне и ојећања из времена прње рата, још од 1935. године, када су радничка класа, студептски покрет и напредне анаге овог херојског града својим политичким акцијама, штрајковима и демонстрацијама против ненародних режима најављивали боље, свјетлије и оређније дане за његове грађане и за читаву земљу. За моменаг, у сјећањима је оживљавала слика порушеног Београда, кога оу Нијемци 6. априла 1941. године бомбардовањем разорили,, поред остадог и зато што је био слободарски, прогреоиван и патриотоки. Сјетили смо се мука, терора, убијања, којима су били изложени његови патриоти и борци за слободу почев од 6. априла 1941. године па све до ове ноћи. Али, упркос свему, овај град, иако је жестоко крварио за вријеме цијелог рата, није се дао покорити, херојаки се борио у страшно тешким условима. Том Београду крећемо вечерас у иоходе, да га ослободимо, за сва времена, и од туђина и од домаћих издајника. То је, одиста, за све нас частан и деликатан задатак, који буди ионос, радост и борбено усхићење.

Батаљон је наступао улицом која води од Двора ка скверу код Жељезничке болнице. Истурио је у претходницу 3. чету. Остале двије чете наступале су лијево и Аеоно, са јачим обезбјеђењем бокова од евентуалног напада из сусједних, паралелних улица.

Већ на почетку дошло је до мањих ватрених окршаја нредњих и бочних обезбјеђења са њемачким извиђачким групама. Нијемци су још држали Бањицу, односно Бањички вис, па су мањим извиђачким групама крстарили Дедињем, одржавајући тако борбени контакт са нашим онагама. Релативно брзо смо растјерали те груие. И Руси су одмах, чим су њемачке снаге биле потионуте са Дедиња, убацили такође неке овоје извиђачке групе. Било је у почетку и неколико оитних чарки између њих и наших патрола, но убрзо је, помоћу знака распознавања, дошло до бољег споразумијевања.

Релативно јачи отпор Нијемаца око раокронице на Дедињу разбила је 3. чета. Она је наставила продор Улицом Љутице Богдана.

Одавде, са раокронице на .Дедињу, јаоно се могло утврдити да наше и онаге Црввне армије нијесу још успјеле да пробију одбрану на-Бањици и Бањичком вису. Управо се у то вријеме тамо водила жестока борба.

Штаб батаљона, имајући у виду деликатност задатка на једном од главних праваца продора у град, и, посебно, задатак да — почев од Ауто--команде — непосредно прати и обезбјеђује лијеви бок моторизованих снага Црвене армије, које ће наступати Бањичким путем ка Славији и центру

града, а знајући да се у рејону Аутокоманде налазе јаче њемачке снаге, одлучио је да мало застане — док наше снаге и моторизоване енаге Црвене армије не иробију одбрану на Бањици и иочну с наступањем према Ауто--команди. Сем тога, на нашем лијевом крилу, на правцу напада нашег 4. батаљона, у то вријеме су Нијемци неколико пута, ватром и покретом покушавали противнападе из правца »Мостара« и Топчидероког венца, па је требало и то »испитати«.

Штаб батаљона је одлучио да за то вријеме дијелом снага очисти околне улице, а маљим групама и патролама испита положаје и јачину непријатеља у рејону Ауто-командс, на свом правцу напада.

Ради опровођења те одлуке пошао је замјеник политичког комесара батаљона, Ваоилиј Краљевић, да заустави 3. чету и објасни командиру одлуку штаба. Чета је већ била предњим дијеловима одмакла низ Улицу Љутице Богдана. Са њом оу били и командир, Драго Мирановић, и политички комесар, Милан Шановић.

Ваоилиј је наредио дијслу чете, који је стигао, да се заустави и пошао да стигне командира и комесара. Пренио им је наређење да чета застане и да се, ако треба, мало и повуче. Онда је пошао још напријед, према истуреном ојачаном митраљеском одјељењу чете да и њега заустави. А то одјељење у ноћи се иомијешало са њемачком групом. За Нијемце се претпостављало да су Руои, а Нијемци, вјероватво, да је то њихова патрола. И управо је Ваоиљ тада пристигао одјељење и упозорио борце на Нијемце. Дошло је до раздвајања н — жестоке ватре.

Негдје по оредини улице Васиљ се ухватио укоштац са једним Нијемцем којему је уокоро приокочио у помоћ и други. Ко зна, можда су жељели да га ухвате жива. Како је и Ваоиљ био веома онажан момак, уз то и искусан борац, вјешто се нооио с Нијемцима. Но, како је Васиљ са једним Нијемцем оваки час падао, превртао се и устајао, онај други Нијемац га је машинком ударио по глави. У том тренутку су у близини запуцали дијелови 3. чете, па је Нијемац за тренутак пустио Ваоиља, што му је било довољно да се хитро пребаци преко ограде једног дворишта. Мало доЦније дошао је до наших санитетокмх органа, који су га превили и упутили у болницу.

Чим смо осјетили да су 1. пролетерска бригада и Црвена армија пробиле одбрану на Бањици и почели наступање ка Ауто-команди, са читавим батаљоном омо пошли у напад низ Улицу Љутице Богдана и околне улице које су водиле ка Ауто-команди. Релативно брзо смо на том правцу одбацпли Нијемце.

Главнина батаљона избила је на сквер код Ауто-команде, у исто вријеме кад и моторизована колона Црвене армије и, с њене деоне етране, јединице 1. пролетерске бригаде. Ка Славији смо наставили овако. Булеваром ослобођења — јединице Црвене армије, деоно од њих — батаљон 1. пролетерске, а лијево — наш 1. батаљон. Моторизована колона Црвене армије била је састављена од тенкова, самоходних тоиова и противавионских топова и митраљеза.

Нијемци су нам пружили жесток отпор из рејона споменика Франше Депереу, а посебно са првог и другог спрата вишекатнице која се налази на углу раокронице Булевара Франше Депареа и Бокељоке улице. Ту су нам погинула два борца а неколико их је рањано. Убрзо је ватра совјет-

ских топова ликвидирала та њемачка упорпшта, па је продужен напад према Славији.

Слиједећи јачи отпор Нијемци су пружили пз Карађорђевог парка и нз зграда клиника Медициноког факултета и раскронице Булевара ослобођења, Пастерове, Тиршове и Небојшине. У том рејону развиле су се оштре борбе. Наш батаљон, уз садејство 4. батаљоиа наше бригаде, који је дејствовао лијево од нас, и уз јаку подршку артиљерије, тенкова и кађуша Црвене армије, избацио је Нијемце из зграда клиника Медицинског факултета и Карађорђевог иарка. Љекари и болничко особље из клиника одмах оу, још у току борбе, прискочили у помоћ нашем санитетском особљу; превијали су, преносили и смјештали рањенике.

Грађани Београда су нас изванредно топло, срдачно и раздрагано примили. Иако се од раног јутра распламсала жестока битка, иако је ватра из разновроног оружја и оруђа оијала смрт на све стране, многи грађани су излазили на улицу, голоруки, или са пушком, грлили нас, нудили помоћ, давали податке о Нијемцима и њиховим утврђеним положајима. Жене су изнооиле јело, воће и пиће — да почасте борце. Било је много суза, али — оуза радооница.

То одушевљење и тај изванредни пријем изазвали оу и одушевљење бораца. И ови оу хтјели да покажу своју борбеност и одважност, а особпто млади борци, па и они који у борбама до Славије нијесу још ни пушке имали. Због тога је, на моменте, долазило и до пометње, импровизованих напада, истрчавања, па и до непотребних губитака.

Ту, у Карађорђевом парку, у кратком предаху пред наступање ка Славији, навирала су ми сјећања на студентске дане. Непосредно пред рат овдје сам долазио да спремам испите. Не зна>м зашто, али сам се сјетио и тога да сам све оно што сам у овом парку прочитао — вео.ма брзо и добро памтио. Грапатама и рововима разорени парк сјетио ме и на сусрете у њему са друговима студентима из никшићког краја. Ту смо се често састајали, договарали о учењу и о политичким акцијама, о разношењу летака. Знао сам да неке од њих никада више нећу видјети. Остали Су на бојним пољима широм земље Пуниша Лелетовић, Милева Лајовић, Витолшр Мијушковић, Радуле Вукићевић и многи други. Како ми их је било жао! У том тренутку чинило ми се много теже него када сам први пут чуо да су погинули. Како ли би били срећни да са нама учествују у ослобођењу нашег Београда, да виде срећна лица његових напаћених људи, да виде Црвену армију и кађуше ...

На Славији су Нијемци пружи.ш врло јак отпор. Сам плато Славије био је изложен жестокој унакрсној ватри. Особито жестока митраљеска ватра долазила је из зграде биоскопа и из куће вишекатнице, издајника Милана Недића, на углу Улице краља Милана. Паклена ватра противтенковских топова долазила је негдје из рејона Цвијетног трга, Старог двора и »Лондона«. Све што се појавило на платоу било је уништено том ватром. Изгорјела су и два тенка Т-34. Погануло је неколико бораца.

Јасно је било да се преко Славије не може даље. Требало је испитати могућност да се она заобиће с деоне стране. Тако је и учињено. На неколико мјеста пробијани оу или рушени дворишни зидови, чак и зидови кућа, порушено је и неколико омањих кућица. Изгубило се доста времена док се батаљон пребацио с лијеве на десну страну Булевара ослобођења

јер је цијела његова падина, од Оисерваторије до Славије, била изложена митраљескоj ватри. Под заштито.м ватре наших митраљеза и артиљеријске ватре Црвене армије, батаљон се по мањим групама, претрчавајући, пребацио и — без већих губитака — избио у Крунску улицу.

У борбама за Славију најжешћи отпор Нијемци су пружили из зграде окренуте лицем ка тргу, близу улаза у Хартвигову улицу, у којој је била изолована и окружена једна њемачка група са три радио-станице, преко којих су јављани иодаци команди одбране Београда о кретању наших снага из правца Бањице и Дедиња према Славији. У зграду су најпрње продрли дијелови 2. чете нашег батаљона, са командантом батаљона, Новом Матуновићем, и командиром чете, Војом Делибашићем. Након кратке, жестоке борбе ликвидирана је група и заплијењене оу све три радио-станицс.

Овдје, у борбама око Славије, јуначки се борио и Војо Митровић, командир вода у 3. чети нашег батаљона. Био је изванредно храбар старјешина. У хрвању с двојицом Нијемаца тешко је рањен ножем, па је у болници умро након десетак дана. У тој борби лакше је рањем и команданг батаљона, Ново Матуновић.

Батаљон се искупио у рејоиу раскрснице Хартвигове и Крунске улице. Ту се средио по четама, попунио муницијом и енергично кренуо према Старом двору, уз непосредну подршку неколико тенкова Т-34.

Непријатељ је брзо натјеран у бјекство, тако да је батаљон већ око 16 часова, 15. октобра, са све три чете упао у рејон Двора. До пада првог мрака ликвидирана су сва непрнјатељска уиоришта у тој дворској четврти. Батаљон се тако уклопио у њемачки распоред, јер су тс ноћи, 15/16. октобра, Нијемци држали зграду Скупштине, комплекс зграда од ул-ице Драгослава Јовановића до Теразија и лијеву страну улице краља Милана, до »Лондона«.

Пошто смо претражили околне куће н утврдили да у њима нема Ннјемаца издвојили смо један ојачан вод 3. чете и, са штабом батаљона и командом 3. чете, омјестили се у Дому инжењера и техничара, позади Двора. На крову те зграде 3. чета имала је два пушкомитраљеза, који су ватром тукли Улицу Краља Александра и према »Лондону«. Главнина 3. чете била је распоређена од »Лондона« до угла наспрам Поште, гдје се налазио велики бункер. То смо учинили јер смо, уклињени у њемачки распоред, очекивали у току ноћи противнапад из рејона »Лондона« и из зграде Скупштине. Међутим, Нијемци то нијесу ни покушали. Само су тукли јаком минобацачком и топовском ватром.

У Крунској улици и у рејону Двора пронашли омо на два мјеста складишта пушака и муниције. Колико омlо могли утврдити, била су четничка.

Тим оружјем, и оружјем које смо отели од Нијсмаца у то-ку дана, били су, 15. октобра увече, наоружани сви наши до тада ненаоружани борци, са којима смо пошли у напад са Дедиња. Тако се потпуно остварило предвиђање команданта бригаде, Сава Машковића.

Сјутрадаи, 16. октобра, ништа се значајније није догодило на нашим положајима у рејону Старог двора. Послије иодне Нијемци су тај простор почели да туку артиљеријоком ватром са Бежанијске косе. Мањим дијсловима држали омо заузете положаје, а главнина људства се одмарала у оближњим оклоништима и тврдим зградама, и одакле се могло, чим затреба, брзо изаћи на већ уређене положаје.

Батаљон је 17. октобра почео прппреме за напад на групу зграда у захвату Улице Драгослава Јовановића, Теразија и Булевара краља Александра, како би избио на Теразије. То је требало учинити јер су, у току 16. октобра, 4. батаљон наше бригаде и један батаљон 1. пролетерске бригаде очистили Косовску, Дечанску и дио Пашићеве улице. Потпомогнут са неколико тенкова Т-34, батаљон је у току ноћи 17/18. октобра избацио Нотјемце из те групе зграда, укључујући и Игуманову палату, из које су пружали најжешћи отпор. Да би се дошло до ње, морали су се пробијати дворишни зидови и зидови неких кућа. У борбама за Игуманову палату и у току избијања на Теразије убијено је 20 непријатељских војннка, а неколико их је заробљено. Заплијењена су 3 шарца, 3 противавионска митраљеза, доста пушака и муниције.

Тако су предњи дијелови 1. батаљона већ 18. октобра ујутро избили на Теразије и — са Игуманове палате — имали одличан преглед на све стране.

Из припрема за заузимање овог комплекса зграда чини се вриједно изнијети и овај детаљ. Од Старог двора није било могуће иребацити се на супротну страну Улице Драгослава Јовановића јер су Нијемци били зазидали и утврдили све улазе и капије. Булеваром краља Александра и преко Теразија 1није им ее такође могло прићи, јер су их Нијемци контролисали и тукли жестоком ватром.

Онда су штаб батаљона и команда 2. чете дошли на идеју да се ухватн веЗа са станарима који станују на друшм или трећем спрату једне зграде на другој страни улице, да се тамо добаце два конопца на којима је претходно требало попречно причврстити даске, пмпровизовати мали висећи мост преко којег би се пребацила макар мања група бораца, са машинкама и бомбама. После би та група, уз помоћ осталих снага 2. чете, створила јаче упориште у некој од зграда око ИГуманове палате. Команда 2. чете је потпуно спровела тај план, па је на другој страни улице створено јаче упориште, одакле је ноћу 17/18. октобра 1. батаљон пошао у напад на Игуманову палату и групу зграда иза ње.

Истог дана је батаљон добио наређење од бригаде да хитно предузму мјере за утврђивање и арганизовање иоложаја батаљона за кружну одбрану. У том наређењу посебно је указано да се набаве бензиноке флаше за борбу против непријатељских тенкова и других моторних возила, као и за борбу против јако утврђених упоришта.

У вези са новонасталом оитуацијом, штаб бригаде 17. октобра поново прецизира задатке батаљонима. 2. батаљону је наређено да остане и даље у рејону Улице краља Милутина, као непосредна резерва 1. батаљону, с тим да, у свако доба, може дејствовати Круноком улицом према Двору и Теразијама. Сличан задатак имао је и 3. батаљон, са просторије Косовске и Дечанске улице, у односу на 4. батаљон, који се налазио на положајима у Дечанској и Пашићевој улици.

Два дана, 18. и 19. октобра, протекли су у утврђивању и попуњавању батаљона муницијом и другим .»потрепштинама« за кружну одбрану. У ту сврху вршена су бројна зазиђивања, пробијани зидови за пушкарнице, довлачене вреће пијеока. Пијесак смо нашли у кругу Старог двора. Све те припреме за кружну одбрану нијесу нимало узнемириле борце. Због опште ситуације и постишутих успјеха владало је, напротив, велико одушевљење и спремност да се боре и носе са Нијемцима и у окружењу.

V зору 20. октобра почео је општп напад на њемачке положаје. У њему је учествовао и наш батаљон, на правцу палата »Албанија«—Васина улица—Калемегдан.

Нијемци су били пребачени преко Саве, према Земуну и Бежанијској коси. Одмах ујутро батаљон је добио нарсђење да се размјести на просторији Стари двор—Теразије.

Чим су престале борбе, још док су се улице које изводе на Калемегдан и сам Калемегдан димиле од борбе, а ми добили наређење за смјештај на простору Стари двор—Теразије, јавио сам се команданту батаљона и обавијестио га да идем да видим зграду Опште полиције, на Обилићевом вијенцу, и Главњачу, испод Студентског парка — двије зграде, два позната мучилишта комуниста, студената и напредних људи прије рата. И једну и другу зграду запамтио сам по тешким батинама које сам добио у њима јуна 1940. године. Том приликом сам, са још неколико другова студената, Витомиром Мијушковићем, Мигом Врбицом и другима био ухапшен због учешћа у припреми разбијања штрајкбрехера у фабрици »Рогожароки«. Прво су ме добро испребијали агенти опште полиције и штрајкбрехери, затим су ме тукли у Шестом кварту, па у згради Опште полиције и, најзад, у Главњачи; ту сам, у самици, остао пуни мјесец дана.

Иако сам знао да тамо нећу наћи агенте крвопије и њихове шефове, В\јковића, Милорадовића, Тиљака, Червенкова и др., ипак ме је вукла знатижеља да видим те зграде, некад мучилишта у којима су пребијене на хиљаде комуниста и напредних људи Београда и цијеле земље. Обишао сам најприје зграду Опште полиције на Обилићевом вијенцу, а затим Главњачу. Око зидина Главњаче, која је била разорена авионоком бомбом 1941, године, бијаше се већ иокупило 10—15 другова, махом старјешина из разних наших јединица, који су, вјероватно, прошли кроз ово мучилиште, иа су, као и ја, дошли да је виде као ослободиоци и ратници.

Није батаљон право ни дошао на простор Стари двор—Теразије, гдје је требало да се смјеоти, а стигло је друго наређење: да се хитно батаљон пребаци на сектор Чукарице и запосједне територију XIV кварта, да тамо оснгура јавни ред, посједне све јавне зграде, магацине, окладишта и фабрике. По том наређењу штаб батаљона ће се смјестити у згради управе раннјег кварта, а командант и политички комесар вршиће функцију управника кварта, док ће замјеник команданта и замјеник политичког комесара предузети мјере за мобилизацију људства за јединице.

Већ око 12 часова, 20. октобра, батаљон >је био на Чукарици и — до пада мрака — запосјео је све јавне зграде, магацине, окладишта и фабрике на територији XIV кварта, а већ сјутрадан, рано, мобилисано становништво почело је да рашчишћава улице, уклања рушевине и друго.

У току тога дана одржани оу саетанци по четама и водовима, на којима је борцима и старјешинама говорено о указаној части тиме што је батаљон одређен у посадне онагс ослобођане престонице нове Југославије, што се од свих бораца тражило велико залагање и напор, да би се ваљано обавили ови задаци.

И, ето, тако је 1. батаљон, цио његов борачки и руководећи састав, извршио своје задатке у ослобођењу вољеног Београда.

Перо РАИЧЕВИЋ

У поподневним часовима 14. октобра почела је ватрена припрема напада. То је за мене, а и за ове остале, био изузетан догађај. Први пут доживљавамо тако онажну ватру из неколико ототина артиљеријских оруђа, наших и Црвене армије. Небом лете — и подржавају напад — совјетеки авиони, само ријетко се појави понеки непрпјатељски. Посебан доживљај пружале су кањуше, нарочито у вечершим часовима, по паду мрака. Тада би изнад наших глава, према непријатељоким упориштима, летјели онопови зрна. Гдје су падали непријатељу заиста није било пријатно.

После те припреме почео је јуриш јединица наше дивизије и јединица Црвене армије.

У току 15. октобра два батаљона наше бригаде продрла су до зграде Скупштине и ослободили Стари двор.

Међутим, догодило се и нешто тако да 2. батаљон, још у току ноћи 14/15. октобра, скрене с правца напада бригаде, односно с правца којп му је био одређан, и са танковима Црване армије продужио према Немањиној и Сарајевокој улици. Тако је, у неку руку, постао »изгубљени« батаљон. Јер, пуна 24 часа батаљон није имао везе с бригадом, због чега је и замјерано њешвој команди. Али када се сазнало за њешва дејства на том правцу, којима су угрожени рејон Жељезвичке станице и ирилаз старом савском мосту, који је представљао осјетљив правац могућег повлачења непријатеља према Земуну, одата су му признања. У извјештају бригаде штабу 1. пролетерске дивизије о борбама у Београду, за дејство свог батаљона наведано је:

»... Други батаљон, са руском моторизацијом, кретао се преко Топчидерског вијенца, Дслиградском улицом и надирао Краља Милутина улицом. Овај батаљон у борбама у Дслиградској улици успио је да нанесе непријатељу велике губитке и заплијени два топа, четири камиона, двоја мала кола и два мотоцикла, три шарца и три пушкомитраљеза, нешто пушака и муниције и избије на Краља Милутина улицу ...«

Како се догадило да батаљон крене новим правцем? Не, вије било случајно. Наметнула оу то дотадашња уопјешна дејства и садејство са јаком јединицом, таковоком, Црвене армије. Наиме, када је командант батаљона, Раде Раичевић, још у Делиградској улици саопштио команданту тенковске јединице да батаљон има задатак да од Славије дејствује према Теразијама, а не према Жељезничкој станици, ка којој је дејствовала та тенковска јединица, он му је одговорио:

»Ваша задаћа и наша задаћа — све исто. Ми смо и до сада успјешно заједно дејствовали, па треба н да наставимо.«

Очито се команда1нту тавковске јединице вије остајало без наше подршке јер је, захваљујући и њој, успјешно продирао на свом правцу. Његов захтјев прихватио је командант батаљона, што је лако разумљиво у оном општем заносу борбе за Београд.

Не напуштам строј

Због осјетљивосги правца којим је Авјствовао 2. батаљон вођене су жестоке борбе за сваку кућу. Непријатељ је свим онагама покушавао да спријечи његов продор прсма Жељезничкој станици и старом мосту. Вршио је све јачи притисак. Вишеспратну зграду, коју су заузеле 1. и 3. чета, и из ње дејствовале, почео јс да руши артиљеријом, а пјешадијом је изводио сталне противнападе.

Већ је било доста мртвих и рањзних. Улица испод блока зграда је под фланкирном и унакрсном ватром. Видимо преко улице теже рањеног командира вода из' 1. чете, Милоша Сљиванчанина. У по.моћ му трчи болничарка Плана Зечевић и спасава га.

Чујем да ме зове командаит батаљона. Са 3. четом сам у групи зграда на другој страни улице, па мислим да хоће да нас обавјести да нспријатељ прелази у противнапад. Провирим кроз дворишна врата према улици, да му се јавим. Непријатељски куршуми засуше вратницу. Неко парче ме закачи по тјемену. Посрнух и повукох се назад. Командант је помислио да сам погинуо.

У дворишту, завојем који сам имао, умотао сам главу. Жене из дворишта зграде доносе ми воду и шећер, нуде да уђем код њих. Одбих то, као и предлог другова да идем у превијалиште. Могу и ја, као и десетина лакше рањених другова из батаљона, наставити да се борим.

Да бисмо спријечили противнапад непријатељске пјешадије, умјесто израњављене послуге у вишеспратници за митраљез оједа командир 1. чете, Василије Радуловић, и почиње да коси. Непријатељ то уочава, па артиљеријом туче вишеспратницу. Истурени смо у односу на друге јединице, па нам наређује да напустимо зграду. Напустили смо је, а, мало затим, њен већи дио се срушио под ударцима непријатељске артиљерије.

Повлачења нема

Уокоро сазнајемо прави разлог упорне одбране Нијемаца. Њешва групација, око 30.000 војника, која се пробијала из источне Србије, пристигла је и покушала да продре у Београд и тако спасе себе и појача одбрану у 1раду. Многе наше јединице морале су да се повуку из града и ангажују за ликвидацију те групације. Нама, који остајемо у граду, наређено је да се утврдимо у заузетим зграда.ма, јер повлачења нема, продрли Нијемци у град или не!

Борбе у граду постају све жешће. Пуца са свих страна. Нијемци су, очекујући продор своје групације, остављали групе или их убацивали у нашу позадину, користећи при том градоку канализацију. Али становништво, а посебно омладина, пружало нам је драгоцјену помоћ. Показивалп су нам у којим се зградама, улицама и подрумима иалазе групе непријатељских војника, одакле дејствују на нас, указивали иомоћ при склањању рањених бораца. Било је и наоружаних грађана, којн су учествовали и у борби. Тако је било све до ослобођења града.

Обрад БЈЕЛИЦА

Сусрет са јединицама Црвене армије

Не знам какав је бно сусрет јединица 3. крајишке бригаде са борцхша Црвене армије, а оне су се среле с н.има ире нашег батаљона, јер су раније избиле на комуникацију исиред Младеновца, у рејон Буринаца. Али, наш сусрет са њима био је необичан, неочекиван. Ево из којих разлога.

Нама је речено приликом издавања задатка од стране команданта брмгаде, 12. октобра 1944. године, да једивице Црвене армије наступају из долине Мораве у правцу Младеновца и да са Нијемцима воде жестоке борбе. Наше онаге имале су задатак да им садејствују на тај начин што ће вршити снажан притисак на комуникације Раља—Младеновац, ради дезорганизовања непријатељске одбране, што бржег спајања са јединицама Црвене армије и стварања повољних услова за заједничка дејства у правцу Београда.

Наш батаљон, као и друге јединице, избио је предњим дијеловима у непооредну близину пруге и пута у рејону села Буринци.

Нијемци оу током читавог дана будно контролисали комуникације, маневришући блиндираним возовима од Београда према Младеновцу и обратно. Били смо у дилеми да ли непријатељ довлачи онаге из правца Београда, или извлачи онаге и средства од Младеновца ка Београду.

Не знајући снагу јединица Црвене армије и темпо њиховог наступања (могла се чути само канонада артиљеријоке ватре), процјењивали смо да ће непријатељ у току ноћи покушати да извуче снаге испод непосредног удара јединица Црвене армије и њихове технике. Утолико пре што је лако могао уочити присуство наших онага у непооредној близини комуникација.

У том смислу приступили смо и припремама, да би одмах после пада мрака посели пут и пругу у ширем рејону Буринаца. Одређени су рејони свакој чети и наређено им да их поседну по паду мрака, предвиђено јс, такође, да се у неким усецима поруши пруга и да се припреме запаљива оредства за уништавање непријатељских тевкова. Одређен је и ватрени положај ПТ топу, близу пута и пруге. Командирима чета наређено је да се непријатељ пусти у засједе и да се тек онда, овим раоположивим средствима, изврши концентричан напад и непријатељ уништи.

Чим је пао мрак батаљон је посјео положаје и почео да их уређује. Из даљине, са правца Младановца, чула се хука мотора, пратио ју је појас светлећих ракета.

Хука се све више примицала нашим положајима. Када су предњи дијелови тог наступајућег ваљка, под чијим се оклопним оредствима тресла земља, ушли у наше заоједе — отворили смо ураганоку ватру. И они су, такође, одговорили ватром.

У тој оитуацији чули омо да неко виче да не пуцамо, јер је то Црвена армија. Био је то један борац 3. крајишке бригаде.

Наређан је прекид ватре. Заиста су то били борци Црвене армије. Било нам је веома тешко и жао што је због необавештености дошло до сукоба.. Тако је прошао наш први сусрет са јединицама Црвене армије. Али, чим

смо се споразумјели, дошла је до изражаја она велика љубав коју смо мсђусобно гајили. Одмах смо обавијестили штаб бригаде о сукобу, и замолили да хитно обавијесте и 1. пролетерску бригаду — како не би дошло до новог су-коба. Ми смо до сутрадан, скоро до поднева остали на положајима, посматрајући како пролазе мотомеханнзоване снаге Црвене армије, срећни и задовољни, као да су биле наше властите.

Напад на Раковицу

Сутрадан, 13. октобра, добили смо наређење да се што прије прикупимо и најкраћим путем извршимо покрет у правцу Авале, гдје нас очекују нови задаци. Покрет смо извршили преко Парцана н, пред ноћ, стигли у подножје Авале. У том рејону већ су биле пристигле јединице Црвене армије, које су припремале напад на Авалу.

На самом путу сачекали су нас командант бригаде, Саво Машковић, и његов заменик, Никола Поповић. Командант ме укратко упознао са оитуацијом. Рекао је да ће у току ноћи Црвена армија и 1. пролетерска бригг1да напасти Авалу, а затим наставити покрет ка Београду. Мени је наредио да батаљон настави покрет и, што пре, нападне Раковицу. Ништа ми није рекао о задатку бригаде у цјелини, а није ме упознао ви са другим елементима борбеног поретка бригаде и подршке.

Као предратном становнику Београда — у њему сам радио и живио пуне четири године, све до априлског слома бивше Југославије — мени је био добро познат и град и његова непосредна околина. Схватио сам команданта бригаде: наш батаљон у ствари има деликатну улогу, као извиђачки одред, који ће самостално дејствовати и прикупљати податке о непријатељу, не само за потребе бригаде већ — и шире.

Знајући да је Раковица саставни, иако периферни дио Београда, а да је Авала, коју је тек требало напасти, удаљена више од 15 км, примио сам задатак са разумијевањем и упутио се у батаљон, који се налазио у непосредној близини, на застанку.

Прво сам упознао штаб са задатком. Затим сам позвао командире чета, укратко их упознао са задатком батаљона, одредио им редослед и правац кретања према Раковици. Све то није трајало више од 20 минута.

Морам рећи и то да задатак нисам схватио као обичан борбени задатак, већ и као посебну почаст: да батаљон први започне велику битку за наш главви град, град који сам толико волио. То своје осјећање пренио сам и на борце и на старјешине, захтијевајући од сваког појединца да дамо све од себе како бисмо чаеио и успјешно извршили задатак.

По паду мрака наставили смо покрет правцем Рушањ—Ресник—Раковица. У Рушњу смо наишли на непријатељску артиљерију, јачине једне батврије, која је била спремна за покрет. Напали смо је из покрета. Посада се разбјежала. Оруђа смо оставили у селу, под стражом, јер нисмо њима знали да рукујемо, а ми смо наставили покрет према Раковици. Успут смо наишли на појединце и мање групице Нијемаца; они су залутали на правац нашег наступања.

У саму зору 14. октобра стигли смо на улаз у Раковицу. Батаљон је послије попуне у ослобоћвном Ваљеву имао преко 500 бораца, али их је

било подоста нонаоружаних, те Је оружЈе треоало што приЈе отетн од непријатеља.

Надахнути вјером у нашу брзу побједу, инспирисани тиме што непосредно учествујемо у ослобођењу слободарског Београда, и то заједно са јединицама Црвене армије, које су биле технички модерно опремљене и и.мале велика искуства у ослобађању градова, борци и старјешине билн су спремни и на највећа прегнућа.

Батаљон је неометано избио на улаз у Раковицу. Иопред њега, на неких 400—500 метара, непријатељ је био поставио противтенковске мине, но само на једном мјесту, али нису биле брањене ватром са оближњих положаја. Тако омо без тешкоћа посјсли полазне положаје на самој коси, која са југа доминира Раковицом. Одлучили смо да главни удар нанесемо југозападним дијелом нассља, који доминира центром и води у правцу Кошутњака. Такву одлуку условила је конфигурација земљишта и подаци, које смо добили од мјештана — да је посебно добро утврђена и брањена фабрика мотора, у центру Раковице.

У напад су пошле 1. и 3. чета, а 2. је задржана на полазном положају као батаљонска резерва. Успјели смо да брзо заузмемо фабрику обуће, која је била на самом улазу у Раковицу, и да наставимо покрет у правцу Кошутњака. Тако смо, релативно брзо, и не наилазећи на отпор, заузелп цијели западни дио Раковице, који са те стране доминира њееим центром.

Међутим, приликом избијања на гребен између Раковице и Кош\тњака, дочекани смо организованом и снажном ватром са унапред припремљених положаја. Непријатељ је успио да нас ту задржи. Између нас пружала се узана јаруга, коју није било могуће савладати без великих жртава. У таквој оитуацији, негдЈ'е у поподневним часовима, на коси са које је наш батаљон иошао у напад појавили су се совјетски тенкови. Ваљда не вјерујући нашим борцима, остављаним да држе ту косу као ослонац против авентуалних напада непријатеља, — који оу им рекли да смо већ заузели цијели западни дио насеља — старјешина тонковске јединице наредио је да тенкови отворе ватру па нашем борбеном иоретку. Имали смо неколико рањеиих. Тек на интервенцију политичког комесара батаљона, Вељка Чобељића, који се вратио и објаснио им гдје се налазе наши положаји, престали су да нас туку. Вељко их је упозорно на фабрику мотора, која је била добро брањена, па су се тенкови, са већ развијеним борбеним поретком, упутили према њој и цантру Раковице. Убрзо је са правца Жаркова наишао батаљон једне личке бригаде и повезао се са нама. Командант му је био Јошо Дурбаба. Упознао сам га са ситуацијом. Договорили смо се да извршимо напад дуж косе, сваки на своме правцу, тако да садејствујемо нападу совјетских тенкова, који су већ били у покрсту према фабрици мотора.

Покрет тенкова према фабрици мотора пратили су дијелови 2. чете нашег батаљона. Нијемци су, по свој прилици, пажљиво пратили совјетске тенкове и — кад су пришли непосрадно близу фабрике — осули на њич ватру из артиљарије и, вјероватно, пламенобацача. Запалили су наколико тенкова иопред саме фабрике, у којима су изгореле и посаде.

Док је траЈ'ао двобој између совјетоких танкова и Нијемаца, ми смо заузели косу и иротјарали Нијемце у правцу Топчидера. Тако је у први мрак читава Раковица била ослобођона.

Падом мрака добили смо наређење штаба бригаде да ће батаљон до даљега бити у бригадној резерви те да се, већ ирема наступању јединица првог ешалона, крећемо правцем Дедиње — Ауто-команда — Карађорђев парк — Славија. Негдје око 21 чае, 14/15. октобра пошто се батаљон прикупио у рејону фабрике мотора, извршили смо покрет ка Дедињу. Батаљоп је направно застанак у парку испред Белог двора.

Штаб је пошао у зграду Двора. На улазу су нас сачекала нека униформлшсана лица, представила се као посада за обезбјеђење Двора. Њихов старјешина рекао је да је јединица јачине вода, 30 људи, наоружана само пушкама. Смјештени оу у подрумским просторијама, због личне безбједности, јер је једна граната погодила Двор и направила отвор у зиду пречника једног метра.

Наредили смо му да посаду изведе напоље и да одмах преда сву опрему и наоружање. Урадио је то без поговора, и са тих 30 пушака наоружали смо нове борце, који су попуњавали наше јединице као добровољци. Посада нам је рекла да се до неки дан у Двору налазила главна њемачка команда.

Ушли смо у мањи салон на спрату, да се мало одморимо. Пред вратима је стајао наш курир, да нам јави уколико нас неко потражи.

Са Дедиња смо наставили иокрет ка Ауто-команди, гдје смо дошлп у зору. Испред саме Ауто-команде наишли смо на батерије оовјетских кањуша, које су подржавале своје јединице у борби за Карађорђев парк и његову околину. Затим смо наставили према Славији. Када смо стигли код споменика »Франше Д'Епереа« батаљон је окренуо деоно и разместио се у зградама и у двориштима Котеж Неимара, као бригадна резерва. У том рејону остали омо дан и ноћ и сутрадан до пред ноћ. Углавном смо се одмарали и вршили политичке и друге припреме за нове акције. Батаљон је извео и једну значајну акцију: натерао је на предају повећу групу Нијемаца, која је покушала да се кроз нашу позадину пробије у правцу ријеке Савс. Заплијењена опрема и наоружање добро су нам дошли.

Слиједећи задатак батаљона био је да ноћу 16/17. октобра изврши покрет правцем Славија—»Лондон«, а потом скрене десно, Улицом Кнеза Милоша избије на Булевар краља Александра (сада Булевар револуције) и усмјери своја дсјства Дечаноком (М. Пијаде) улицом у иравцу Краљевог трга (Трга Републике) и даље пре.ма Калемегдану. Као што се види, задатак батаљона био је веома деликатан и утолико значајнији што су му дејства била усмјорена кроз центар града. Колико се сјећам, једини сам ја од руководећег кадра у батаљону добро познавао Београд, поготово његов централни дио. Такав задатак могао сам добити више према плану града, неш ирема тактичкој уиотреби батаљона, јер је покрет Дечанском улицом био немогућ све док непријатељ држи Теразије и њен прилаз из Булевара краља Александра.

Покрет омо извршили у први мрак 16. октобра, правцем Светосавска улица—Славија—Улица краља Милана—»Лондон«. Затим смо свратили десно, до дворског парка (Пионироки парк), гдје смо застали ради испитивања терена за увођење батаљана у борбу. Преко пута, код Скупшине, било је неколико совјетских танкова, постављених као ослонац нашим иападним дејствима, или за кружну одбрану. Испред њих, у правцу Теразија, није било ни наших ни оовјетских снага. Упутили смо патролу да испита та) правац. Међутим, чим се патрола појавила дочекана је ватром непријатеља. Рањен је воћа патроле. То је потврдило моју претпоставку о немогућно-

сти директног иродора Дечанском улицом. Познајући добро овдашње улице и њихову повезаност, одлучио сам да напад усмјеримо Косовском улицом, која се са Дечаноком спаја код Пашићеве (Нушићеве) и у њу се утапа према Краљевом тргу. Пашићева улица лежи рокадно на Косовску и Дечанску и, преоијецајући ову другу, избија на Теразије. Тим маневром створени су услови за успјешније извршењс задатка, заираво за цјелисходнију употребу онага, за шири обухват Теразија, изолаш^ју непријатељоких снага груписаних на прилазу Теразијама, као и за избјегавање непотребних губитака.

Реализацији одлуке пришли смо одмах. Прешли смо Булевар краља Александра између Поште и Скупштине и упали у Косовску улицу. У висини Влајковићеве улице непријатељ нас је дочекао јаком фронталном ватром, из Пашићеве и појединих кућа Косовске улице. Тај први ватрени удар непријатеља принудио је батаљон да се оклони по улазима и двориштима. У зграду на углу Влајковићеве и Косовске улице ушао је и штаб батаљона, изузев мене. Са једним куриром остао сам на тротоару, да осмотрим дејства непријатеља и откријем његове ватрене тачке.

Утврдио сам да непријатељ најјаче дејотвује из Пашићеве улице, ту.кући Косовску фронталном ватром, по читавој дужини до Кондине и Влајковићеве улице. Поједине ватрене тачке биле су у неким кућама, са обе стране улице. То нас је натерало да заузимамо кућу по кућу, упадима преко дворишта и брзим пребацивањем од једне до друге куће, дуж тротоара. На челу борбеног поретка батаљона налазила се 2. чета. Њени предњи дијелови били су негдје близу почетка Кондине улице и — ту су застали. Основна преокупација била ми је да што прије избијемо на крај Косовскс и упаднемо у Дечаноку улицу и, на тај начин, извршимо иостављени задатак. То ми је било утолико важније што сам на своју руку промијенио почетни правац наступања, убијеђен да ћу тако боље и са миого мање губитака извршити задатак.

У оном првом ватроном оудару имали смо и неколико рањених другова, а један борац 2. чете пао је испред улаза у један пролаз. Оцијенио сам да га је убио неко из зграде. У мојој пратњи био је курир Радисав Јовановић, врло хитар и одважан пратилац. Сачекали смо мало да видимо да ли ће се из те зграде појавити Нијемци, јер је, већа и тврђа од других, лако могла бити отпорна тачка непријатеља. Пошто из зграде није нико излазио, хитро смо се пребацили до погинулог друга и упали у хаустор. Упалили смо свјетло и позвали домара. Из подрума се појавила једна жена и рекла је да су у подруму станари; било је у кући и Нијемаца, али су побјегли кад је почела борба. Међу станарима је остао само један Нијемац, пресвучен у цивилно одијело, и он се одмах предао. Тада нам се придружио командир пратеће чете, Петар Пејовић, првоборац, један од најскромнијих старјешина батаљона. Нас тројица наставили смо у иравцу Пашићеве. Лијевом страном улице кретао се командир 2. чете, Јово Касалица, са својим борцима. Тако.смо у току ноћи 16/17. октобра, прелазећи из куће у кућу, избили на угао Косовске и Пашићеве. Из зграде бр. 1 рељефно смо осмотрили цио систем непријатељске одбране дуж Пашићеве улице, све до Теразија. На самој раскрсници био је противтенковскп топ мањег калибра, којим су контролисали Дечанску улицу у правцу Булевара краља Александра. Брзо је могао бити употребљен и на правцу Косовске улице. Дуж читаве Пашићеве улице, од Теразија до Улице мајке

Јевросиме, били су иокопани ровови за стојећи став. Ровови су били начичкани неиријатељским војницима. Послао сам курира да из првс јединице на коју наиће доведе једно одељење са шарцем, јер се из ове зграде мотло успјешно дејствовати по посади топа и непријатељу у рову. Курир Јовановић брзо је пронашао и довео одјељење бораца 2. чете. Наредио сам командиру одјељења када и како да дејствују са ирозора вишекатнице. Посебно сам му скренуо иажњу да мотри на посду топа, да је, у погодном тренутку, ликвидира и да не дозволи непријатељу да их пре врсмена открије, јер ће их одмах уништити. Упознао сам га да намеравамо да се пребацимо на суиротну страну улице, у зграду бр. 2, па када виде и чују да ми отварамо ватру по непријатељу, тек онда то и они да ураде.

Заузимањем Пашићеве улице и раскронице са Дечаноком, извршавамо ооновни задатак батаљона и стварамо веома повољне услове за даља дејства у правцу Краљевог трга. Већ је била на помолу зора. Нас тројица смо изашли из зграде и у ококовима, један по један, пребацпли се преко улице, на супротну страну и — упали у некакав помоћни улаз зграде број 2. Очекивали смо да у згради има Нијемаца. Зато омо се опрезно упутили степеништем ирема врху зграде. Из зграде бр. 1 већ смо били осмотрили да ова зграда има раван кров. Попели смо се иа врх зграде, неприметно. Кров јој је био оивичен зидом. Испод нас, у улици, угледали смо ров и у њему Нијемце, један до другога. Упутио сам опет курира да доведе једно или два пушкомитраљеска одељења. Али смо нас двјица били нестрпљиви. Наоружани машинкама отворили смо ватру по непријатељу у рову испод нас. То исто, али шарцем, урадило је и одјељење остављено у згради бр. 1. Нијемце је захватила права паника. Није ми никада било јасно како су могли бити у рову а да не држе масивне вишекатнице изнад своје главе!

Нијемци су се, вукући мртве и рањене, ровом повлачили према Терезијама. Убрзо је на раскроници, код оног топа, дошла танкета (оклопна кола) која је сипала ватру на све стране. Из ње је погођен и наш нишанџија на шарцу у згради бр. 1. Непријатељ је успио да повуче топ са раскронице, а затим се, у правцу Терезије, повукла и танкета. Пашићева улица остала је чиста, неиосједнута. Курир је у међувремену довео групу бораца. Дао сам им задатак да будно контролишу Пашићеву улицу, према Терезијама, и да повремено упуте по неки рафал на »Албанију«, која је доминирала читавим рејоном.

Одмах сам предузео и мјере да се поједини дијелови батаљона убаце у Дечаноку улицу и запосједну школу у њој и неке тврће зграде према Поенкаревој (Македонској) улици. Дијелови 2. чете успјели су да брзо реализују ту одлуку. У међувремену је Петар Пејовић отишао из зграде и, поред оних ровова, Пашићевом улицом, кренуо према Терезијама, без мога знања. У оитуацији у каквој сам био могао сам у том тренутку командовати само непосредно гласом. Прегледност је иначе била изванредна. Кад сам угледао Пејовића да стоји насрсд Пашићеве улице, у непосредној близини Терезија, и разговара са неким цивилом испред једне вишеспратнице, повикао сам да се оклони са улице и одмах врати. У том часу чуо сам само један пуцањ, од Терезија. Пејовић је пао као покошен. Истог тренутка поред мене је ударила топовска граната у бетонску ограду, не знам одакле, и ранила ме.

Смрт лруга Пејовића, заиста иесмотреиа, тешко ми је пала. Бол од рана био је мањи, много мањи од бола за изгубљеним другом ...

Почео сам да крварим. Послао сам курира да јави Штабу да сам рањен и да неко од чланова штаба дође. Први је дошао комесар батаљона, Вељко Чобељић. У некој од суседних зграда пронашао је цивилног лекара, који ме превио. Сместили су ме у приватном стану оуседне зграде. Ту сам остао дан и ноћ, и сутрадан до послијеподне, када је штаб бригаде послао санитетска кола да ме пребаце у дивизијску болницу, која се налазила у Раковици.

Комесар батаљона је од.мах обавијестио штаб бригаде о мом рањавању. Наредили су били да ме евакуишу у бригадну амбуланту, али сам одбио да напустим батаљон, јер нисам био теже рањен. У међувремену сам чуо да је на углу Косовске и Пашићеве дошао камандант 4. батаљона, Милисав Буровић, и да је, ирелазећи улицу, погинуо испред саме зграде на којој сам и ја био рањан. Том приликом, у исто вријеме, тешко је рањен и обавјештајни официр батаљона, Нико Грозданић, који је на путу за болницу подлегао ранама. И један и друш могли су бити погођени једино са правца Теразија одакле је убијен и друг Пејовић. То је само доказ више о тешкоћама до којих је долазило због непознавања града и његових улица и нашег, општег, помањкања иокуства у уличним борбама у великим градовима.

Сјећам се још и тога да нам је наређено да се задржимо на достигнутој линији и да се добро утврдимо, услиједситуације на правцу Смедерева.

Пребачен сам у болницу 18. октобра и — тиме се завршило моје командовање батаљоном.

Милан ПАВЛОВИЋ

ЗАСТАВА СЛОБОДЕ НА ПАЛАТИ »АЛБАНИЈИ«
(4. батаљон у борби за ослобођење Београда)

Увече смо кранули из Рипња, протерали немачка обезбеђења из Пиносаве и изјутра 14. октобра избили на ширу зараван Јелезовац. Било је ведро и погодно да осмотримо Бањички вис, удаљен 3—4 километра ка северу. Десно од нас танкови Црвене армије и 1. пролетерска бригада наступају ка Јајинцима. Са друма део тенкова скрену улево на Јелезовац, где је дошло до првог непосредног сусрета нашег батаљона са тенкистима Црвене армије. Борбени задаци и намачка артиљерија нису дозволили да се дуже задржимо са њима. Наш батаљон је хитро промакнуо поред Змајевца и докопао се ониске шумице на Миљаковцу, очистио је од немачких истурених делова и, мало иза поднева избио на северни део Гољиног брда, испред Дедиња. Осећали смо понос и самопоуздање што нисмо заостали иза брзих тенкова Црвене армије, који су, десно од нас, заједно са 1. пролетероком бригадом, избили пред Бањички вис и насеље Бањицу. Лево од нас, на западне падине Гољиног брда, избио је наш 2. батаљон.

Гољино брдо и положаје западно до Топчидерске реке и источно до главног друма, где су избиле наше јединице, од Башичког виса и Дедиња, које држе Немци, раздваја Кањави поток. Са Бањичког виса и Дедињоке косе Немци су нас зауставили јаком пешадијоком ватром, а из дубине су тукли артиљеријом и минобацачима.

За напад на Дедиње 4. батаљон је посео северни део Гољиног брда, са две чете у првој линији, ојачане митраљезима пратеће чете. Минобацачи су били иза прве линије, у близини чете у резерви батаљона. Лево је 2. батаљон наше бригаде, који такође напада на Дедиње, а деоно 1. пролетерска бригада и мотомеханизоване јединице Црвене армије. Уокоро на десну половину нашег положаја дођоше групе црвеноармејаца и ужурбано почеше да копају, поставише минобацаче и тоиове, уредише њихове ватрене положаје и брзо их повезаше до појаса дубоким рововима. Очекивали смо да ћемо у напад сваког момента, па се чудимо што толико копају, као да ће ту да зимују. За то време командант нашег батаљона састао се са командантом суседног батаљона Црвене армије, вероватно ради договора за напад. Наши борци су грабили — да проговоре покоју реч са руоким артиљерцима.

Док нас је, прилегле по Гољином брду, сунце топло грејало у леђа, у ишчекивању напада, мисли ми струје ка Београду, са варљивом надом да ћу тамо срести другове из студентских дана и спортског живота, познанике и пријатеље, иако знам да су за то мали изгледи јер — највећи број их је у партизаноким јединицама, а многи су и погинули.

Очекивали омо скори напад. На непун сат пре заласка сунца загрмела је артиљерија Црвене армије и 1. пролетерске дивизије, иегде од Авале и села Јајинци, и густом ватром обасула Бањички вис и положаје око друма источно од насеља Бањица, док су по Дедињу, на правцу напада наше бригаде, екоплозије граната знатно ређе. Чини ми се да је дејетвовало више од сто наших топова. Никад раније ииомо чули дејство толике артиљерије.

Кад је команАант нашег 4. батаљона дао уговорени знак, пошли смо у напад. Први талас поче да прелази Кањави поток и да се хвата косе која изводи на Дедиње. Отуда, из ровова и иза неких врзина, Немци дочекују ватром аутоматског оружја; нешто слабијом од оне којом бране Бањички вис.

Висока подзида поред пута уз Кањавн поток омета опуштање бораца и тенкова ка потоку. Са те подзиде стрмоглавио се један руоки тенк и ту остао, набивши до иола топовску цев у тврди друм. Следећи талаои нашега батаљона сустижу предње делове и продиру уз Дедињоку косу. Очекивали смо јачи отпор, али су Немци ове положаје браиили мањим снагама, вероватно због тога што нису очекивали наш иродор преко Дедиња пре пада Бањичког виса.

Био је сумрак када се батаљон дохватио мањих раокроница и неколиких ниских кућа, а затим и једне веће зграде. Кад се ухватила ноћ, изукрштаним стазЕша пространог парка приближили смо се Двору на Дедињу. Ту, негде у близини Двора, сукобили смо се са групом Немаца, који су нас обасули ватром. Бнергично их је одбацила наша 3. чета, али је претрпела и губитке. Погинуо је политички делегат вода, Божо Мрваљевић, и још два борца; а неколико их је рањено. У даљем пушкарању протерали смо мање групе Немаца и избили код Двора на Дедињу, где је, истовремено,

продро и 2. батаљон. Убрзо је пристигао и 1. батаљон, који је био у бригадној резерви.

Добили смо наређење да код Двора мало застанемо и средимо јединице. Могло је бити око 21 час када су командант и комесар батаљона дошли из штаба бригаде и позвали команде чета да их упознају са даљим задацима. Командант батаљона је саопштио да еаша, 8. црногорска, ноћу продире у Београд преко Славије, Крунском улицом, Дечанском и Васином и избија на Калемегдан. У први борбени ешелон одређени су 1. и 4. батаљон.

Наш 4. батаљон продире правцем Дедиње—стадион БСК—Медицинске клинике—Делиградска улица—Крунска улица—Скупштина—Косовока улица—Васина улица—Калемегдан. Десно наступа 1. батаљон наше бригаде иравцем Дедиње—Улица Љутице Богдана—Ауто-команда—Славија и од Ауто-команде се, десно, наслања на мотомеханизоване јединице Црвене армије и 1. пролетерску бригаду, које од Бањичког виса, преко Ауто--команде и Славије, продиру ка Калемегдану. Лево од наше бригаде продиру јединице 6. личке дивизије са Топчидерског брда, преко »Мостара«, Улицом Кнеза Милоша и краљице Наталијс, ка Калемегдану.

Командает батаљона је одредио редослед чета и начии обезбеђења, извиђања и одржавања везе ноћу. Командама чета је наредио да формирају ударне групе од бораца, бомбаша и пушкомитраљеоких одељења, у које се укључују и они борци који још нису били наоружани — као осматрачи, болничари, доносиоци муниције и одржачи везе. Свака таква груиа, истицао је командант, треба да брзо продире улицама, кроз дворишта, зграде и спратове и преко раскроница и тргова, и да самостално одбија непријатељске нападе са било које стране. Тешке митраљезе и минобацаче, противтонковске »цонбуле« и лаке минобацаче одељења пратеће чете нооиће на рукама и непосредно пратити стрељачке чете. Штаб батаљона је истакао да опхођење бораца са становништвом треба да је такво да у нама одмах препознају праве борце за његову слободу.

Команде чета су брзо поступиле по задатку и — кроз непун сат — батаљон је избио на раскроницу улица Незнаног јунака и Кнеза Арсена.' Испред нашег кретао се 1. батаљон, који је одатле продро у Улицу Љутицс Богдана. Тада се нашем баталуону створио простор — да наступа у правцу стадиона БСК. Једва да смо прошли неколико стотина метара када је наша челна 1. чета обасута бочном ватром из групе кућа са леве стране и фронталном митраљеском ватром од стадиона БСК. Због помрчине Немци нису били прецизни. На њихову ватру одмах је одговорила еаша челна чета и напала Немце у групи зграда, док су се остале јединице развиле удеоно и запоселе положај на простору између Улице Кнеза Арсена и Љутице Богдана, где су се наслониле на 1. батаљон, који се такође сукобио са Немцима. Пратећа чета је поставила тешке митраљезе са обе стране Улице кнеза Арсена и ватром осујетила противнапад непријатеља са правца стадиона БСК, док је 1. чета приморала Немце да се повуку из групе кућа, дубље, низ Топчидероко брдо. Мада је 3. чета била у резерви, комаида чете је самоиницијативно једним водом притекла у полтоћ 1. чети. У Том ноћном окршају истакли су се храброшћу командир вода Вељко Јовановић и политички делегат вода Милисав Новаковић.

* Сада Булевар ослобођења.

Својим иродорима 4. и 1. батаљои су се уклинили дубоко у немачку одбрану, јер су се у то време још водиле борбе на Бањици и на прилазима Топчидерском брду. Имајући то у виду, а и могућност непријатељских противнапада из правца »Мостара« и Аутонкоманде, штаб батаљона је одлучио да застане и учврсти заузете положаје. Тек када смо чули да се борба све више преноси ка Ауто-команди, наш батаљон је кренуо даље. По помрчнни, опрезно смо се провлачили поред ограда, од куће до куће, кроз дворишта и уличице, и у свануће 15. октобра избили на удолину којом се протеже Улица Франше Депереа. Њена супротна страна одмах се од улице уздиже стрмо, на целој дужини од Ауто-команде до »Мостара«, па су је Немци иокористили као јак одбрамбени положај и утврдили, нарочито око спомвника Франше Депареа и Ветеринарског факултета, на прилазима Медицинским клиникама и изнад »Мостара«. Од Клиника, које су непосредно на правцу наиада нашег батаљона, спушта се стрма падина све до Улице Франше Депереа. Падина је начичкана кућерцима које личе на веће искрпљене сандуке. То је Јатаган-мала. Изнад ње су велике зграде Медициноких клиника.

Изјутра 15. октобра 4. батаљон се пребацио преко Улице Франше Депереа и, уз стрму падиіу, продро до Медицинских клиника, захватајући левим крилом почетни део Делиградске улице, а десним ирема Ветеринароком факултету, где напада 1. батаљон. Иза углова и са прозора високих зграда Медицинских клиника и из ровова поред њих Немци су се упорно бранили и задржали продор нашег батаљона. Тек кад је 1. батаљон заузео зграду Ветеринарског факултета, а 1. пролетерска Караћорђев парк, користећи њихов продор, 4. батаљон је заузео зграде Медициноких клиника и избио на Пастерову улицу, дохвативши се првих кућа у Улици краља Милутина и Делиградској. На тој линији наслањали смо се десно на 1. баталуон наше бригаде.

Од Дедиња до зграде Мадицинских клиника и Пастерове улице, батаљон се борио најчешће око ОАвојених, ниских и мањих зграда, које се могу заобићи. Међутим, од Пастерове ка Славији и дубље, настају изразито градске улице, са међуообно наслоњаним виооким зградама у оба улична реда. То онемогућава обилажење појединих зграда, а тешко се може продирати кроз теона дворишта одвојена. тврдим, високим зидовима. Зграде на угловима и раскроницама, и оне тврће и високе, Немци су повезали у јединствени систем уздужне, бочне, вишеспратне и унакрсне ватре, допуњен ватром противтенковских топова постављених за гађање раскроница у дуж улица у правцу продирања наших јединица.

Из Пастерове улице 4. батаљон је наставио продор ка Славији, са 2. четом Улицом краља Милутина, а са 1. четом Делиградском улицом. Обе чете су биле ојачане тешким митраљезима пратеће чете. У резерви је била 3. чета, усмерена на обе те улице и опремна за одбијање непријатељских напада на бокове и позадину батаљона.

Припијени уз зидове зграда, борбане групе и одељења кратким ококовима продиру напред. Чнм се која група докопа улаза зграде или капије, отвара ватру и — следећој групи омогућује окок. По дану оу Намци лако уочавали сваки окок сваке групе и — дочекују их ватром из аутоматског оружја. Из зграда на угловима улица и са раокроница где се Тиршова и Бирчанинова секу са Улицом краља Милутина и Делиградском, Немци пр>\[7]жају јак отпор, уз подршку топовоке ватре са Славије. Обострана

ватра брише дуж улица и одјекује на све стране. Тешко се може оценити одакле дејствују наша и немачка оруђа, иа се, понекад причињава да нам Немци пуцају иза леђа. Деоно наступа наш 1. батаљон, а лево, тамо дале, у Улици кнеза Милоша, чује се огорчена борба.

Пребацивао сам се са груиама 2. чете, која је наступала Улицом краља Милутина. Како се која груиа докопа улазних врата неке зграде, из њених подрума истрчавају и млађи и старији, и у загрљају са борцима кличу: »Живела слобода!« У једном од тих сусрета група омладинаца и два-три оредовечна човека донели су десетак пушака, а толико смо били заиленили од Немаца, те омо наоружали око двадесет бораца. Мало је остало још нвнаоружаних, а и они су једва чекали да се докопају оружја. То их је н вукло да улазе у борбе и окршаје, као да су били наоружани.

Око подпс наш 4. батаљон је избио на пространи кружни трг Славију, тамо где се у њега уливају Дслиградска и Краља Милутина улица, заробивши два немачка топа са пс :адама, састављеним од Пољака. Посаду и оруђа храбро је напао и са водзм заробио командир 1. вода 2. чете, Милорад Јакић. Посаду је одмах натерао да дејствује у супротном правцу: да гађају отпорне тачке немачке одбране на супротној страни Славије, све док је испаљена и последња граната.

Немци су јаком иешадијском ватром и ватром противтенковских топова, уз подршку артиљерије са Калемегдана и Бежанијске косе, спречили продор неких наших јединица и тенковских јединица Црвене армије преко Славије.

Славију, тај веома значајни саобраћајни иункт у Београду, са којег воде улице у свим правцима, Немци су претворили у јаки чвор одбранс, да би спречили продор наших јединица ка Теразијама и Немањином улицом ка Жељезничкој станици. Све углове улица које се са истока, севера и запада уливају у Славију — Проте Матеје, Хартвигову, Краља Милана, Краља Милутина и Немањину повезали су у јединствени систем одбране.

У непосредним борбама за Славију 4. батаљон је више пута покушао да продре Улицом краља Милутина, док су 1. батаљон, тенкови Црвенс армије и 1. пролетерска бригада настојали да, десно од нас, преко Славије продру у Улицу краља Милана. Међутим, у томе нисмо успели.

Оцењујући да би се даљим фронталним нападом на тако јак отпорни чвор наше јединице изложиле великим губицима, виши штабови су одл\'-чили да се Славија заобиђе. У том смислу нашем батаљону наређено је да се што прикривеније извуче уназад и, да Зорином улицом упадне у Крунску, продре ка Старом двору и Скупштини и упадне у Косовску г улицу. Испред нашег, истим правцем је Славију обилазио 1. батаљон наше бригаде. То је твкло доста споро због изложаности непријатељској ватрн на уличним раокраницама. Повлачили смо се кроз двориштa, чије смо зидове пробијали, а срушили омо и неколико мањих кућица, које су нам спречавале избијање у следећу улицу.

Круноком улицом, ка Старом двору, испред нашег батаљона иродирао је 1. батаљон наше бригаде. На крају улице испречио се високи зид дворског парка, препуног дрвећа високих крошања, прорећаног и пожутелог јесењег лишћа. Са зида дворског парка и са раокрснице коју на

углу парка Крунске улице чини са Фердинандовом.* Немци су Крунску држали под јаком уздужном ватром. Из утврВених бункера са раскрснице код »Лондона« и код Главне поште где се секу Таковока и Булевар краља Александра, бочном ватром с обе стране, Немци спречавају продор 1. батаљона наше бригаде да — са краја Крунске продре у двороки парк и у Стари двор.

Док је 1. батаљон избио на крај Крунске улице, одакле ће упасти у зграде испред Старог двора, непосредно га је следио наш 4. батаљон, штитећи делом онага бокове оба батаљона од ватре и испада Немаца из попречних улица, које пресецају Крунску. V тим попречним улицама борбене групе нашег батаљона извиђају и претражују зграде и хватају одсечоне группце Немаца. Те борбене групе су показале велику одважност и оналажљивост, као да су више пута водиле борбу у великим градовима. У штаб батаљона, који се тога поподнева нашао у собици једне ириземне дворишне зграде, стизали оу чести извештаји о хватању и ликвидирању немачких групица и појодинаца. У њиховом откривању борцима су помагали грађани, који су нас, као и код Славије, са радошћу и одушевљењем сусретали и прихватали. Но, било је и оних других — они су се протнз нас борили огорченије и од Немаца! Једног таквог, четничког главешину, који је са терасе свог стана ватром из аутомата томсон обасуо једну нашу борбвну групу, а затим покушао да јој спречи упад у зграду, приморао је на предају политички комесар 2. чете, Илија Прелевић. Довео га је живог у штаб, а његов томсон поклонио команданту батаљона.

Пред мрак, 1. батаљону наше бригаде успело је да се докопа угла дворског парка и малог блока зграда непооредно испред Старог двора, у захвату Крунске, Фердинандове и Улице краља Милана. То је омогућило нашем 4. батаљону да, са угла Круноке окрене деано у Фердинандову улицу, и да продпре у правцу Главие гшште, и Окупштине. Напредовање 1. чете, која је тамо крвнула, заустављено је у висини слепе Лазаревићеве улице, јер су Немци чврсто држали Главну пошту и рејон Скупштине и, тако, зауставили и продор тенкова Црвене армије и 1. пролетерске бригаде Булеваром краља Александра у правцу Дечаноке улице и ка Теразијама. Главну пошту и Скупштину, као одвојене и велике масивне зграде — са којих се пружа широк поглед и пружа могућност за ватрено дејство у више праваца — Немци су организовали у јаке отпорне тачке, повезане оистемом противтенковоке одбране из непосредне околине и, даље из рејона где се Булевар краља Александра рачва ка Теразијама и у Дечанску улицу.

Ноћ између 15/16. октобра затекла је 4. батаљон са већим делом онага при завршетку Крунске улице и, са 1. четом, у Фердинандовој улици, до Лазаревићеве. Та ноћ је протекла у извиђању, патролирању и хватању немачких војника који су се крили у подрумима и двориштима зграда. Пронађен је и магацим пушака којима смо наоружали и оне наше преостале ненаоружане борце. Немци нису вршили противнападе, али су рејон око Старог двора, Скупштине и Главне поште тукли мипобацачима и артиљеријом, а са наше стране артиљерија и кањуше ређе су одговарали ватром по Калемегдану и Бежанијској коси. Пред зору 16. октобра пребацили смо све једиинце батаљона у Фердинандову улицу и наслонили их на 1. чету, која се померила од Лазаревићеве улице до раскрснице код Глав-

* Сада део Улице кнеза Милоша — од Главне пошге до »Лондона«.

не поште. Тако се наш батаљон нашао с десне стране 1. батаљону наше брнгаде, док је од Деднња, све довде, био са његове леве стране.

По свануђу, 16. октобра, на Инжињеријски дом и околне високе зграде, заједно са 1. батаљоном поставили смо митраљезе и пушкомитраљезе — да туку простор око Скупштине и у правцу Дечанске улице. Покушаји нашег батаљона да одатле продре између Главне поште и Скупштине у Коооовоку улицу, остали су без успеха све до иза подне, када су тенкови Црвене армије и 1. пролетерока бригада освојили цео блок зграда између Ташмајдана и Главне[4] поште, укључујући и Скупштину. Немци су се повукли у зграде у виоини Влајковићеве улице, иодеоне за спречавање продора наших јединица ка Дечанској и Теразијама. Са угла где се спаја Влајковићева и Дечанока улица, и са супротног угла код обзиданог двороког парка, Немци су онажном протнвтенковском ватром одбили продор тенкова Црвене армије и приморали их да се, уз губитке, повуку иза зграде Главне поште и у Ташмајдански иарк. Са поменутих углова и из тог рејона Немци су држали под бришућом ватром простор између Скупштине и зидина дворског парка и Булевара краља Александра, све до Ташмајдана. Тим правцем зауставили су продор наших јединица у Дечанску улицу и ка Теразијама, а нашем батаљону спречили прелаз преко раскронице и упад у Косовоку улицу, поред Скупштине.

Иако је 1. пролетерска бригада заузела зграде Главне поште и Скупштине, 4. батаљон се тешко и споро пребацивао преко раскрснице код Главне иоште. Прве пребачене групе запоселе су Скупштину, а затим је тамо стигао и вод тешких митраљеза, који је ватром ка почетку Дечанске улице штитио даље пребацивање батаљона. У прекидима између немачких рафала пребацивале су се следеће групе, које су команде чета прикупљале иза зграде Скупштине. Чим се која чета прикупи, кретала је у Косовоку улицу. Када је кренула 1. чета дочекана је уздужном ватром немачких шараца са супротног краја Косовоке улице. Продирали смо припијени уз обе стране, у ококовима, од улаза до улаза зграда, користећн искуство из борбе у Дслиградској, Краља Милутина и Крунокој улици. Чим смо стигли до иоловине Коооовске улице, 1. чета је продужила напред, а 2. чета скранула десно, Кондином улицом, а затим лево, улицом Мајкс Јевроиме — да избије у Пашићеву.

Већ је увелико пао мрак када је 1. чета избила до раскрснице коју чине Коооовска, Пашићева и Дечанека улица. Тада је и 2. чета продрла до Пашићеве улице, иа завршетку Улице мајке Јевросиме. Даље напредовање обеју чета Немци су зауставили бришућом ватром дуж Дечанске улице и — укрштаном бочном ватром — са оба краја Пашићеве улицс. На тај начин 4. батаљон се нашао збијан на крајевима Коооовоке и Улице мајке Јевроиме, са четом у резерви и деловима пратеће чете на раскрсници Косовске и Влајковићеве. Деоно, у правцу зграде »Политике«, продирале су јединице 1. пролетероке бригаде, на које се наш батаљон наслањао.

Пошто се сместио у приземљу једне зграде у Косовокој улици, штаб батаљона је тражио решање за даље продирање заобилаоком опасне раскронице Косовоке, Дечанске и Пашићеве улице. Штаб је одлучио да 2. чета, која је Улицом мајке Јевросиме избила на Пашићеву, кроз супротну страну те улице упадне и, кроз дворишта, избије на Дечанску, у ред зграда између Пашићеве и Поанкареве, и да се одатле, скоком преко Дечаноке докопа тврде зграде школе »Краља Александра«. Приступили смо изврше-

Политички комесар 2. батаљона Перо Живковић, у разговору са мјештанима Чаковаца

Минобацачко одјељење и заставник Вуцељић на положају

Испред њемачке противофанзиве, 17. јануара 1945, са јединицама бригаде се повлачило и становништво из села око Шида и Товарника

Хигијеничарке 3. батаљона паре одјећу бораца у партизанским бурадима

Група старјешина бригаде у Хрватском Загорју

Кухиња 2. батаљона

Улазак 1. батаљона у Ђуриће, 11. 4. 1945. \ о

И ова је фотографија нађена код мртвог Милисава Новаковића (крајњи десно). Са њим су Драгутин Тодоровић и Миладин Живановић

Рафал је покосио водника Милисава Новаковића. Однио је и дио слике нађене код њега на којој су: Даринка Митровић, Зора Дутина, десетар Андрија Ђукић и Ружа Петровић

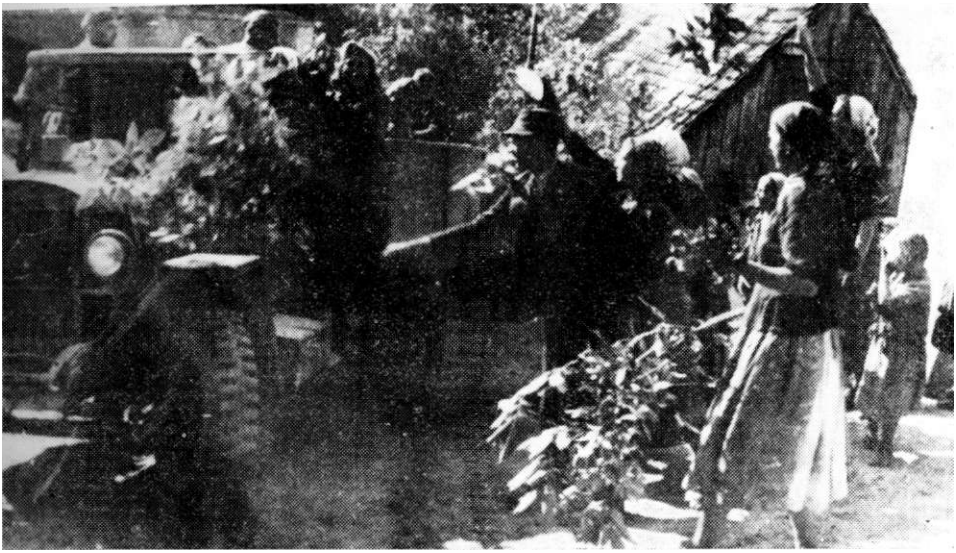

Народ је борце засипао цвијећем — пред Цељем, маја 1945.

њу тога маневра. Командн 2. чете је наглашено да, чим упадне у школску зграду, ову претвори у ослонац за пребацивање осталих делова батаљона ради продора, кроз дворишта и пасаже, ка палати »Албанији«. Било је то око 21 часа.

Прошло је прилично времена док је 2. чета по мраку припремила водове **и** борбене групе, и док је њене положаје посела 3. чета, пребачена из Косовске улице.

Чета је доста брзо упала у зграде на супротној страни Пашићеве улице, провалила неколика дворишна зида и провукла један вод до тарабе поред Дечанске улице, преко које се назирала зграда школе »Краљ Александар«. Тараба је проваљена и вод је јурнуо преко улице, упао у школску зграду, а за њим, до свануђа 17. октобра, цела 2. чета. Тим продором Немци су били изненађени, па су од свануђа појач?ли митраљеоку ватру дуж Дечанске улице, допуњујући је ватром противтснковоких топова од биоскопа »Балкаи«. По дану, и под таквом непријатељском ватром, 4. батаљон није могао даље, тим пре што су Немци онемогућили продор тенкова Црвене армије у Дечанску улицу и ка Теразијама.

Око раокрснице, где се секу Пашићева и Дечанска улица, биле су ниоке куће, преко њих се са завршетка Косовске улице виде горњи спратови палате »Албанија«. На углу Косовоке и Дечанске било је неколико малих травњака. Излаз на раскроницу из Косовске затварала је, са супротног угла, истурвна једноспратна дотрајала зграда туроког типа.

Та раскроница, тучена јаком немачком ватром, изјутра 17. октобра делила је наш 4. батаљон на одвојану 2. чету, која је продрла у школу »Краљ Александар« у Дечанској улици, и на главнину батаљона, заустављену јаком непријатељском ватром. Прва и пратећа чета заустављене су у Косовској улици, а 3. чета у Улици мајке Јевросиме, одакле се уиадима преко Пашићеве, пробијала кроз дворишта, истим правцем којим је у претходној ноћи иродрла 2. чета до школе »Краљ Александар«.

Одмах по свануђу, 17. октобра, пратећа чета је поставила тешке митраљезе на високе зграде изнад раскронице, за дејство дуж Дечанске улице у правцу биоокопа »Балкан« и »Ратничког дома«. Десно смо се наслањали на јединице 1. пролетерске бригаде, које су продирале ка »Политици«.

Око 10 Часова нашем батаљону је из бригадне батерије послат потивтенковски топ 45 мм, којим је командовао Коста Булатовић. Поставили смо га на углу Косовске и Кондине улице, да спречи продор немачких тенкова преко раскронице и штити од евентуалног напада немачких тенкова из позадине. Између Главне поште и Скупштине налазиле су се мање тенковске онаге Црвене армије, одакле је, Косовоком улицом, дошао један подофицир. Видећи где смо заустављени обећао је да ће довести тенкове, да се под заштитом њихове ватре пребацимо преко раокрснице.

Раздвојене онаге батаљона и заустављени продор ка »Албанији« и Кнежевом споменику тражили су решење које је било тешко наћи.... Цео штаб батаљона био је заокупљен тим, а највише командант Милисав Буровић. Још од свануђа 17. октобра пео се на високе зграде на угловима Косовоке, изнад раскрснице, да осмотри дејство непријатеља и склоп блокова зграда, улица и раскроница. Силазио је брзо и, са углова улица, посматрао, час двогледом а час голим оком, навраћао у штаб на краће консултације па опет сдлазио и враћао се. Успго је да дође и до 2. чете, која се по деловима из школе »Краљ Александар« пробијала даље ка »Албанији« —да би из прве линије оценио непријатељока дејства и подстакао 2. чету на даље продирање. Вратио се у штаб батаљона, кратко задржао и, последњи ггут, нешто после 11 часова, изашао на угао Косовске и Дечанске улице. Немачки снајпериста није пропустио прилику. Рањен у чело пао је наш командант. Још док је давао знаке живота пренели смо га у приземље зграде иза угла Косовске улице и одмах позвали лекара из оближњег еанаторијума у Пашићевој улици. Али, све је било узалуд ... Помоћи више није било. Док се кратко време командант борио са смрћу, из подрума и станова долазили су грађани из Косовске и Кондине улице, доносили завоје и друш санитетски материјал. А када омо мртвог команданта ставили на носила, окитили су га цвећем, из вазни и саксија, и сузама га отпратили. Батаљоном се брзо пронела тужна вест и у њему завладала дубока жалост, али и нарасла мржња и разгорела жеља за осветом!

Подне је поодавно било прошло, а на положајима — није се изменило ништа ни на једној страни. Час јаче а час слабије и даље су сиктали митраљески рафали и грмели топови окриввни иза утлова.

Било је прошло 15. часова када сам, одлазећи ка раскрсници, чуо тутњаву тенкова од Скупштине. Вратио сам се до угла Кондине улице и са послугом окренуо наш топчић у правцу Скупштине, откуда су долазила два твнка. Једва сам препознао тенкове Црвене армије и сетих се обећања оног поАофицира. Тенкови су опрезно измилели на раскроницу Косовске и Пашићеве и окренули цеви, један ка биоскоиу »Балкан« и »Ратничком дому«, а други у супротном правцу, дуж Дечанске улице. Док су неутралисали немачке ватрене тачке, наша 3. чета се пробила кроз двориште у Пашићевој улици, избила на Дечаноку, преко ње упала у школу »Краљ Александар« и спојила се са 2. четом, која је тамо била од прошле ноћи. Сада се са две чете могло брже продирати ка »Албанији« и споменику кнеза Михаила.

Негде у то време штаб 4. батаљона је добио наређење да заустави даље продирање, да борце онабде са што више флаша бензина и ручних бомби и да се припреми за одбрану. Одбрамбене мере предузете су због тога што су јаче одсечене снаге Немаца из источее Србије покушавале да од Смедерева продру у Београд и споје се са снагама које су га браниле. V таквој ситуацији очекнвало се да ће Немци у Београду иокушати да им, противнападима на наше јединице у Београду, олакшају пробој.

Штаб батаљона је одлучио да постепено спроводи заповест бригаде. Са два вода 1. чете у резерви, минобацачима и одељењима тешких митраљеза из пратеће чете поседнуте су за одбрану зграде на оба угла Косовске и Пашићеве улице. Једним водом 1. чете и одељењем тешких митраљеза поседнута је школа »Краљ Александар« у Дечанској улици, да спречи продор Немаца на раскроницу са оба краја Дечанске улице, 2. и 3. чети, које су биле у продору ка »Албанији«, наређено је да се што пре пробију на оупротну страну блока зграда, избију у зграде преко пута »Албаније«, у Коларчеву улицу и на Теразије.

Команде 2. и 3. чете примиле су наређење на око два сата после пада мрака. Одмах су појачале напоре за пробој ка »Албанији«. Блок дворпшних зграда, кроз који су се пробијале обе чете, граничи са леве стране Пашићева и олепа Чумићева улица, са предње стране Теразије, које испред »Албаније« савијају у Коларчеву улицу, а са задње стране Дечанска улица, од њеног укрштања са Поенкаревом, с једне, и Пашићевом улицом с друге стране. Обе чете су са теразијске стране дочвкане митраљеском ватром кроз два пасажа (ходника) који слепу Чумићеву улицу повезује са Теразијама. Обиласком брањвних пасажа, борбене групе и одељења продирала су кроз дворишне зграде, преко преградних зидова, пробијањвм зидова и тавана, уз стално иењање, силажење и пентрање. Мнош препрека су борци у тој дугој ноћи упорно савлаћивали и, тек у свануће 18. октобра, обс чете су избиле на супротну страну блока зграда, на Теразије — тамо где ред зграда.савија у Коларчеву улицу. Преко широке улице, скоро на дохват руке, виооко изнад осталих зграда, штрчи мермерна палата од које су, лево, Теразије, а, деоно, простран трг, са спомвником кнезу Михаилу, уоквирен масивним зградама, из којих Немци туку ватром. Оруђа су прецизно уперили на ове прозоре, од подрума до крова зграда у које су избиле наше две чете.

Напрегнуто и некако изненађено посматрамо широки простар који нам се указао првд очима. И док прште прозорска стакла н заоипа нас прашина малтера са зидова и таваница, од групе до групе бораца, од прозора до прозора, струје и понављају се узбудљиве речи: Твразије! »Албанија!«

Очекивали смо да ће Немци у току 18. октобра предузимати противнападе на положаје наших јединица, које су се најдубље уклиниле у њихову одбрану. Међутим, Немци су само појачавали ватру из аутоматског оружја, а око подне — појави се и њихова авијација.

Пресрели су је ловци, а са земље обасула ватра противавионске артиљерије Црвене армије, па је брзо натерана у бекство, преко Земуна, ка западу.

Непосредно на правцу напада 4. батаљона »Албанија« је представљала најближу и најјачу отпорну тачку у чвору непријатељске одбране у околи-

ни Теразија и Кнежевог споменика. Штаб батаљона и команде 2. и 3. чете размишљали су како да се у њу продре са што мање губитака.

Стигла је вест да је уништена опкољена групација Немаца у рејону села Болеч и да отуда журе наше снаге и мотомеханизоване јединице Црвене армије у последњи окршај за ослобођење Београда. Нешто иза поднева чула се тутњава ка жељезничкој станици, а од Славије и од Скупштине тенкови Црвене армије крвнули су ка Теразијама и »Албанији«. Деоно, јединице 1. нролетерске бригаде заузеле су »Ратнички дом« и блок зграда око биоскона »Балкан«. Левим крилом упале оу у зграде Коларчеве улице и наслониле се на наш батаљон, одакле оипају ватру на трг око Кнежевог споменика и на »Албанију«, са њене северне стране.

I Дошао је тренутак одлуке команде 2. чете — да продре у »Албанију«. Користећи ватру и притисак јединица 1. пролетерске бригаде здесна и продор неколико тенкова Црвене армије на Теразије, слева, први око.< је извршила група на челу са командиром чете, Момом Јакићем, и десегаром Миланом Божовићем. Продрли оу у »Албанију« кроз улаз из улице Кнеза Михаила. За том групом енергично је упала следећа, еа друге стране, а кроз улаз из Коларчеве у »Албанију« је истовремено продрла група из суседног батаљона 1. пролетероке бригаде. При пребацивању група из 2. чете рањена су три, а по упаду у »Албанију« — још два борца. Но, обе су групе још жешће наставиле продор.

Немци су нападнути кроз оба улаза. Настала је огорчена борба бомбама и блиским рафалима на степеништима и кроз собе, од спрата до спрата. Преко немачких лешева, степеницама и кроз много спратова, грабиле су борбене групе 2. чете ка равном крову, тераси, на којој су ликвидирале последњу немачку посаду, која је упорно бранила високу десетоспратницу. И док је наше пушкомитраљеско одељење пред залазак сунца заузимало положај на тераои и отворили ватру на Немце у зградама Риунионе, Музеја и Позоришта, на врху палате »Албаније« залепршала се застава слободе: победоноона застава са иетокраком звездом! Ту заставу је негде око Славије, или можда у Крунској или Косовској улици, при оусрету са нама, нока млада Београђанка извукла из недара и пружила Миладину Петровићу, борцу 2. чете нашег 4. батаљона 8. црногорске ударне бригаде, са жељом да је истакне на некој од највећих зграда. Младом и храбром борцу Миладину, столарском раднику, родом из села Непричаве, код Лајковца, ирипала је тако та внсока част.

Пала је ноћ. Настављене су борбе око Кнежевог споменика, за зграде Риунионе, Музеја и Народног позоришта и продор у Васину улицу. Мада се осећало слабљење отпора. Немци оу се и даље упорно бранили — да би што дуже задржали наше јединице и иокористили ноћ да се пребаце преко Саве.

Изјутра 20. октобра 4. батаљон је Васином улицом избио на Студентски трг, а десно, улицом Браће Југовића, продирао је батаљон 1. пролетероке. Иснред нашег батаљона горела је нека пространа зграда, у којој су Немци запалили опрему. Са Бежанијске косе непријатељска артиљерија туче по Студентском тргу и Калемегдану. Тамо око жељезничке станице и савоког моста чује се грмљавина топова.

Мнош Београђани из околине Студентског трга провели су ноћ по подрумима, па када оу изјутра видели наше јединице, притрчали су са свих страна да, заједно са нашим борцима, доживе и осете прве часове

жељене слободе. Из једног подрумског прозорчића излете младић кличући: »Живела слобода!« Поклич му прекиде граната, однесе му ногу до колена. Брзо га положисмо на носила и отпремисмо у превијалиште, а затим јурнусмо ка Калемегдану.

Калемегдан је био у рукама ослободилаца Београда око 8 часова, 20. октобра 1944. године. Тамо, на његовом крају, све до »Победника«, борци из многих јединица НародноослободилачкеАвојске и Црвене армије, са Београђанима који стално пристижу, славе велику победу, уз борбене поклике и песме, не осврћући се на гранате којима са Бежанијске косе и из Земуна непријатељска артиљерија туче Калемегдан.

Перо П. ПЕРОВИЋ

НАШ КОМАНДАНТ МИЛИСАВ БУРОВИЋ

Приликом формирања бригаде, за команданта 4. батаљона постављен је друг Милисав Буровић. Рођен је у селу Загради, 1911. године, у оиромашној сељачкој породици. Његов отац, Мимо, погинуо је на Бардањолу, тако да је Милисав, двогодишњи дјечачић, остао ратно сироче. Мајка Пејка подизала га је у тешким условима. Од родитеља, у свом крају угледних, цијењених и омиљених људи, наслиједио је најљепше особине. Није имао услова да се школује. Али је, по природи бистар и интелигентан, рано увидио да нема среће у бављењу на малом парчету кршевите и пјесковите родитељске земље. Због тога рано одлази од куће и ради као физички раднику пиланама Мојковца и Колашина, гдје добија и прве представе о напредном омладиноком и радничком покрету.

Војни рок у старој југословенској војсци одслужио је у Трогиру. Истицао се као одличан стријелац, због чега је похваљиван. Стицајем околности, Милисав се преселио у Бураковац, код Пећи. Тамо се запослио као пружни радник на изградњи пруге Приштина—Пећ. Већ тада је имао прогреоивне политичке погледе и брзо је, у колективу радника на жељезници, постао врло популаран. То је било у вријеме када се под утицајем КПЈ, нарочито послије 1937. године, на жељезници развијао масовни политички рад. У тим акцијама партијске и омладинске организације Милисав се истицао спретношћу и способношћу у извршавању задатака. Послије капитулације бивше Југославије, избјегао је са Кооова у родни крај, и у јулу 1941. се укључио у припреме за устанак. Због дотадашње активности тих дана је примљен у КПЈ. Од тада, све до смрти, био је, и као борац и као руководилац, у првим борбвним редовима револуције.

У борби за Пљевља, 1. децембра 1941. тешко је рањен. Рана му још није била ни зарасла, а он се нашао у Комском одреду, на дужности замјеника комесара чете.

На дан формирања 5. црногороке пролетероке бригаде постао је командир 1. вода 3. чете 2. батаљона, затим је био политички комесар 3. чете, па политички комесар 5. батаљона и замјеник команданта 3. батаљона.

Ратни пут му је био тежак и одговаран. Био је увијек на челу своје чете и евога батаљона. Са 5. бригадом прешао је Волујак, Трескавицу, Битовњу, Прозор, Фојницу, Ерешево, Гламоч, Јајце, Неретву и Сутјеску, а наставио је у 8. црногорској, од Берана, преко Мојковца, Бродарева, Сјенице и Вардишта све до Београда. У 8. бригаду је дошао са официрског курса при штабу 2. ударног корпуса, који је управо био завршио. И у њој је, исто као у 5. бригади, увијек настојао да личним примјером покаже борцима како се несебично бори за слободу.

Милисав Буровић је и самом својом физичком појавом остављао утисак доброг војника и команданта. Био је висок, складно грађен, униформа му је добро »стајала«, а био је, уз то, увијек уредан и дотјеран. Као командант се залагао да се сваки задатак у потпуности изврши. Ријетке су биле борбе у којима се он не би нашао у првим борбеним редовима. Имао је само јвдну »великуману«: тешко се могао савладати да не буде тамо гдје је најтеже. Није се много задржавао на командном мјвсту, које је сам одређивао за штаб. Када почне напад обнчно би појурио тамо гдје сматра да ће борба бити најжешћа.

Када батаљон добро изврши задатак Милисав је био весео, шалио би се с борцима. Настојао је да са свим борцима буде близак. Али је нарочито волио митраљесце, иушкомитраљесце и бомбаше.

Прву већу борбу 4. батаљон је водио у априлу 1944. године код села Кања, близу Бродарева. Напала нас је и изненадила четничка бригада Павла Буришића и јвдна њемачка јвдиница. Због тога што смо дозволили да нас изненаде, наше двије чете су се повукле са положаја, без наређења и не баш право војнички. Тај неуспјех свима је тешко пао, а најтеже је погодио Милисава. Како је до доласка у 8. бригаду био политички руководилац, на првом састанку с комесаром батаљона, омладинским руководиоцем и командама чета захтијевао је да се појача партијско-политички рад. Присуствовао је свим састаецима и конференцијама, критички се освртао на држање сваке чете, сваког руководиоца, чак и борца, и тако много доприносио да се слабости отклоне. Такав рад је утицао да се повећа будност, борбеност и дисциплина. Никада нам се више није догодило да се нађемо у таквој оитуацији у каквој смо били код Кања.

Ако се задатак .не би извршио, наш командант Милисав био би љут. Тада је мало говорио.

Губици су му тешко падали. Гинули су храбри борци, бомбаши, пушкомитраљесци, водници, делегати водова, командири ... Увијек би се то одразило на командантовом лицу. Трудио се да бол прикрије, али му то није увијек успијевало.

Све то му је донијело углед доброг и врло храброг команданта.

Улазак наше бригаде у састав 1. пролетерске дивизије и прелазак на територију Србије схватили смо као велику част. Зато смо и користили сваки слободан тренутак, сваки предах у борби или на маршу за војничко и политичко јачање нашег батаљона. Један од главних задатака био нам је прихватање нових бораца са ослобођене територије Србије. До долаека у села око Ваљева наш батаљон је бројао око 160 бораца, а приликом напада на Бвоград већ је имао око 500 бораца, већином добровољаца.

Командант је, заједно с комесаром батаљона и омлаАинским руководиоцем, обилазио чете, помажући да се нови борци, већином омладинци, што прије прилагоде новој оредини и ратним условима. И, заиста, иако

су приликом борби за ослобођење Београда у јединици били иепун мјесец дана, показали оу да оу храбри и умјешни. И то у врло тешким условима, у уличним борбама у великом граду, у којима ни ми старији борци до тада нијесмо имали довољно искустава.

Код Сопота омо се састали с јединицама Црвене армије, што је за нас представљало велику радост. Управо тих дана штаб бригаде је издао заповијест за наступање ка Београду.

Наш 4. батаљон нападао је на Раковицу, Дедиње, Ауто-команду, Славију и, даље, ка центру. Код Раковице су нас дочекале јаке њемачке, недићевске и љотићевске онаге и командант Милиоав је наредио четама јурпш. Совјетска артиљерија је стално тукла' положаје непријатеља, а наше чете су јуришале оиловито, утркивале се да се покажу пред црвеноармејцима. И ту им је, прије свих, служио за примјер командант. Управо захваљујући његовој одлучности одбијено је неколико њемачких напада. С борцима пратеће чете разорио је и неколико непријатељских отпорних тачака.

У борбама за Славију командант Милисав руководио је с балкона једне зграде — јер је одатле имао најбољи преглед читаве околине. У уличним борбама, заједно с другим јединицама, освајали смо капију по каппју, прескакали преко дворишних зидова или их рушили, а за све то вријеме тукла нас је, оа свих отрана, унакрсна митраљеска ватре, тако да се, понекад, није могло ни оцијенити одакле долази.

Када је 4. батаљон избио у Круноку улицу, послије краћег окршаја и предаха продужио је ка Таковокој и Косовокој. Тамо смо водили жестоке борбе и држали положаје према »Албанији« и друпим доминантним зградама. Наше чете су нападале непријатеља, али смо, у исто вријеме, организовали и одбрану, како бисмо могли дочекати и њихове противнападе. Била је то оитуација у којој су Нијемци који су се још држали иопред нас, напрезали посљедње онаге да, противнападима, помошу покушај пррдора једне своје групације од Смедерева ка Београду.

Милисав је стално обилазио чете, групе бораца, организовао попуну муницијом,, ручним бохмбама и флашама са бонзином за паљење тенкова.

Са зграде »»Албаније« и других високих зграда стално су нас тукли њемачки снајперисти. Због тога је командант био заокупљен мишљу како и на који начин, са што мање губитака, да заузме те зграде. Говорио је: »Нешто се мора што прије предузети, јер ове зграде прогуташе много добрих бораца!«

Ооматрао /је непријатеља, не испуштајући двоглед из руку, пратећп како се борци, метар по метар, пребацују ка његовнм положајима. И сам је покушао да пређе у Дечанеку улицу, да би био што ближе првој борбеној линији. Тада је и пао, покошен непријатељским метком. Био је смртно рањен у главу.

Сви смо занијемили од жалости. Покушали смо да му помошемо, али — више се није могло помоћи.

У Ратном дневнику штаба 8. црногороке ударне бригаде, од 17. октобра 1944. године, записано је, између осталог, и ово: »У данашњој борби, око 11 часова, пошнуо је јуначком смрћу, на углу Косовоке и Нушићеве улице, командант 4. батаљона Милисав Буровић«.

Тако је наш ко.мандант завршио ратни пут. Међутим, живи и живјеће не само у орцима оних који оу га познавали, који су се борили заједно с њим, неш, заједно са плејадом хероја нашег ослободилачког рата, и у срцима оних који ће се, и убудуће, на његовом примјеру учити како се воли и брани своја земља.

Дара МИЛАЧИЋ-ДОЗЕТ

ОДРЕБЕН САМ ЗА ВОДИЧА СОВЈЕТСКИМ ТЕНКИСТИМА
(Из бележака о ослобођењу Београда)

У петак, 13. октобра 1944, наша бригада, 8. црногорска, пошла је из села Рогаче, под Космајем, ка Беолраду. Предвече стигосмо у Рипањ. Баш када смо улазили у село поче да нас гађа немачка артиљерија. Срећом, нема губитака. Ипак, то је за мене »ватрено крштење«.

Сместили смо се по сеоским кућама и поспали. Негде око поноћи »паде« парећење за покрет. По мраку кренусмо, дремљиви. Око Авале нешто сева. Тек после смо сазнали да су то чувене руоке кањуше. Излазимо окоро до цесте и примећујемо дуге колоне камиона. Први пут видимо црвеноармејце. Усхићони смо. Идемо својим путем, они својим. Скрећемо и, преко Пиносаве, стижемо у Реоник. Повремвно по селу туче немачка артиљерија. Први пут видим мртвог Немца. Аежи бос. Ко зна шта је све преживео и где је све био, да би, на крају, оставио кости у земљи која га није звала! Око 12 часова настављамо према Раковици. Чујемо око ње жестоку ватру. Ми се крећемо с десне, источне стране великог брда, нешто изнад раковичког манастира. Сунце греје, али смо гладни па — није нам нн до сунца ни до природних лепота. Откад смо кронули из Рогаче нисмо ништа јели. А то није мало.

Распоредили смо се на једној њиви са кукурузовином. Почињем да маштам како ћемо напасти Београд. Али и глад ме мучи. Чудно је то: чим човек нема шта да ради, није заокупљен нечнм важнијим, ако није пре тога скоро јео, почиње да мисли на јело.

Сунце се клони западу. Долази до мвне комесар чете, Богдан Радуловић, и пита ме јесам ли баш из Београда. Одговорих потврдно. Он ми онда рече да се јавим команданту батаљона, Нову Матуновићу.

Тамо, поред команданта, три руска војника или официра, не знам. Само, били су у лепим, тамноплавим униформама и шапкама. Било је још наших војника. Командант нас пита ко смо, одакле смо. Онда рече да су совјетски официри дошли да траже војнике који би им служили као водичи кроз Београд. То оу били танкисти.

Мени мило што ћу, са совјетским тенковима, да ослобаћам мој драги Београд. Кренусмо. Нисмо ишли далеко. Са једног платоа видимо на оупротној страни Дедиње и Бе,\и двор. Совјетски тенкови Т-34 налазе се свуда около, маскирани грмљем. Војници баш једу. Не знам шта је, али онако гладном, лепо ми мирише. Један црвеноармејац ми рече: »Брат, кушај.« Аепо сам га разумво, па се мало прихватих. Из учтивости нисам

хтео да много навалнм. Први иут сам, са великим и драгим савезницима, па да се обрукам! Али, како сам гладан!

Скоро ће мрак. Чујем руске команде. Послуге тенкова трче ка тенковима. Где ћу ја, мислим. Ваљда ће и мене позвати у тенк. Јест, ћавола. Унутра има места само за послугу. Рекоше ми да се попнем на тенк и станем иза куполе. То и учиних. Мотори се пале, грме машине, а командант виче: »Вперјот, вперјот.« Зашто виче кад га у овој грмљавини мало ко може чути, није ми јаоно. Крећемо. Идемо низбрдо, преко ливаде, а испред нас, на неколико стотина метара, крећу се борци 13. хрватске пролетерске бригаде. Тонкови отварају ватру из топова у покрету. Ја се стиснуо, као две паре у кеси. Онако широка — купола ми је тесна! Није шала, ово је прва борба у којој учествујем, моје ватрено крштење, и то — на тенку! Што је најгоре, немам шта да радим. Чучим иза куполе и гледам.

У грмљавини ватре видим како један зец — откуд ли се само створи! — трчи ливадом, да некако измакне човеку.

Одједном, тридесетак метара од нас, сукну у вис црни густи стуб. Не чух ни пуцањ ни експлозију. Каоније сам сазнао да су то Немци гађали тенкове поткалибарним зрнима.

Сишли смо у Лисичји поток. Ту се заглави прво наш тенк, па онда још један до нас. Остали продужише. И пролетори одоше даље, а ми остадосмо код тенкова, покушавајући да их извучемо. Ни греде, ни даске не помогоше. Кад се добро смрачило, Руси извадише из тенка митраљез и ручне бомбе и заузеше заклоне иза тенка. И ја сам са њима. У неко доба позваше командира тенка, Шпака, и он оде. Сад се створило место да и ја уђем у тенк. Ушао сам унутра и возач тенка, Гошка Живчиков, показује ми шта све има у њему. Светло гори и ми, рекло би се, уживамо.

Ујутру наиђоше други тенкови, извукоше нас, те и ми кренусмо путем који из Раковице, поред Белог двора, изводи према Дедињској болници. Пролазимо баш поред Болнице кад — тамо један немачки тенк: цев топа му пала доле. Чусмо да је те ноћи наш командир тенка, Шпак, изгорео у Другом тенку. Нашем тенку, не знам када ни како, откинут је врх уста топа, па смо, изгледа, у резерви. Одмах продужавамо даље, Дедињским булеваром ка »Мостару«. Стигли смо до Хајд-парка, па и нешто ниже, и ту се заустављамо. Значи, за једну ноћ, наши су ослободили скоро све до »Мостара«. Ту наши тенкови чекају.

Увече крећемо даље и заустављамо се у Улици кнеза Милоша, близу Вишеградске. Мени то дошло као поручено. Већ двадесетак дана се нисам видео са очухом (мајка и ја смо избегли у Рогачу крајем септембра), па идем у болницу да га видим, њега и пријатеље који тамо раде. Узимам од једног Руса хаубу, стављам је на главу, и сав важан појављујем се у болници. Изненађење за познанике и пријатеље! Гледају ону тенковску хаубу и диве се, и њој и мени. Очуху рекох да иде одмах у село и да јави мајци да сам жив.

Наши тенкови су се зауставили пред бројем 52, у Улици кнеза Милоша.

Борба у Београду тутњи. Црвеноармејци ме ниједном нису ништа питали, сами се крећу. Зашто ли сам им био потребан? Ту смо остали и у понедељак, 16. октобра. На жалост, тога дана, при прелаоку преко улице погинуо је возач нашег тенка, Гошка Живчиков. Немци су код »Лондона« имали онајперисте и тукли оне који су прелазили улицу. Метак му је кроз уста избио на потиљак.

Већ у уторак, 17. октобра, стигао је нови тобџија, Константин Олег, и возач Тоља. Чујемо да оу партизани заузели хотел »Москву«. Немци су утврђени у зградама око Министарства спољних послова и Железничке дирекције, и огорчено се бране.

Око подне приметисмо како се из правца Александрове улице ка нама креће тенк. Један тенк који је стајао на самој раскрсници Немањине и Кнеза Милоша отвори ватру. Одмах затим отвори ватру и онај други, и тенк на раскрсници плану. Искачу из њега чланови посаде. Противтенковски топови извлаче се на улицу и припремају за гађање. Међутнм, испоставило се да је у питању забуна. То је био совјетски тенк.

У четвртак, 19. октобра, преместили смо се у Улицу Зрњског, која од болнице иде према Александровој. \Око нас падају гранате, мада нас Немци не могу видети.

Ускоро смо, изгледа, открили разлог то артиљеријској ватри. Баш сам прелазио улицу, кад на ћошку Пастгрове и Зрињског, испред саме куће некадашњег министра Марковића, видим два-три Руса и, пред њима, два цивила и једну жену. Онај Рус нешто виче на њих и један од цивила извуче нешто иза појаса. Испоставило се да су то остављени немачки шпијуни...

Није ми било лако, јер сам и ја био без било каквог документа или пропуснице, а тражим тенкове, који су били ту, а кад сам се вратно — њих нема. Срећом, нису само мене заборавили. Ту се нашао и технички официр пука (који много воли шах и стално га носи са собом) и још један млади официр, вероватно командир вода или чете. Рекоше нам да су тенкови отишли у правцу Дедиња, и ја их тамо поведох. На Булевару стигосмо колону. Наћох »овоје« тонкисте и они ми рекоше да пођем са њима, иду, кажу, за Мађарску. Захвалио сам им се на позиву и рекао да сам са њима био по задатку, а да се и ја сада морам јавити јединици. На томе се и заврши моја улога »тенкисте«.

Сутрадан су борбе за Београд биле углавном завршене, а ја сам, ни сам не знам преко кога, обавештен да се моја 8. бригада налази на Бановом брду. Одмах сам отишао и нашао другове из чете смештене у школи. И они су се обрадовали. Јер — било је доста борбе и могућности да се погине.

Миодраг МИРКОВИЋ

СУСРЕТ КАКАВ НИСМО ЖЕЛЕЛИ

У јутарњим часовима 12. октобра претходница 2. батаљона била је 2. чета. На челу претходнице, у правцу Дедиња, наступао је 2. вод, крећући се најпре лево од Змајевца, а затим, западним делом пошумљеног Миљаковца.

Пре него што смо пошли на задатак, воду је предочено да се опрезно креће и непрекидно извиђа, јер, испред, нема наших делова. Речено је, такође, да смо врло близу Бањице и Дедиња и да, у сваком тренутку, можемо очекивати сукоб са деловима немачког борбеног обезбеђења. На те положаје, непооредно испред Београда, Номци су се повукли претходне ноћи, после неуспеха у борбама са нашим снагама на Авали.

Вод се провлачио кроз ниску храсхову шумицу, по груницама. Кад бисмо наишли на какву омању чистину или на ниско жбуње, гледалн смо иопред себе, али и даље, у Београд; њега, од када смо кренули из Санцака, носимо у срцу и мислима.

— Немци доле у потоку, укопавају се поред тенкова — јави један од бораца. Застали смо и поглвдали тамо. На удаљености од неколико стотина метара видимо неколико шлемова, извирују из рова. Командир вода викну: »Ко је тамо!« Уместо одговора запрашташе аутомати. Вод се хитро прилепи за земљу. Неколико наших бораца опалише из пушака, а пушкомитраљезац додаде два-три кратка рафала. Све се одиграло изненадно и муњевито. Како обострано плануше плотуни — тако и престадоше. У том моменту један борац викну:

— Црвона петокрака на тенку, видим је кроз грање.

Устајући, командир вода, колико га је грло служило, два пута снажно понови:

— Братушка, овде партизани!

На те речи неки борци устадоше, а тамо доле најпре почеше да се помаљају, а затим да из ровова излазе — танкисти црвеноармејци. Радооно смо им кренули усусрет. Док прилазимо, опрезно нас посматрају, а када су се уверили да смо партизани, кренуше и они ка нама.

Због необавештености и превелике обостране опрезности овај оусрег не испаде тако пријатан и не обрадова нас онако како смо то жељели н замишљали. Не доживесмо та на начин како оу га доживели наши другови када су се први пут суорели са црвеноармејцима код Сопота и Авале. Сусрет нам је био још тежи и непријатнији — јер смо посматрали како првеноармејци превијају друга рањеног нашим метком.

Било нам је жао, мнош жао. То оу осјетили и наши другови црвеноармејци. И тешили нас речима: да се, ето, и то догађа у рату.

Петар КОМАТИНА

КРОЗ БЕОГРАД

Њемачка артиљерија туче нае читаву ноћ. То чини и сљедећег дана, код Раковице. Са једним моторизованим одрвдом Црвене армије ослобо-\или смо Раковицу. У први мрак наступамо према Београду. Руои испиталн фолаз и на асфалту нсписали: »Проверено, мин нет«. Стижемо на Дедиње. Гу је штаб наше бригаде. Добили смо распоред за напад.

Не сјећам се назива улица, али знам да смо се кретали према Аутокоманди. Са нама су и Руси, са противтенковкама. Нијесмо били много >дмакли кад се чу глас наше претходнице. Помоћник комесара батаљона, Засиљ Краљевић, издвојио се из отроја и брзим корацима загради до гретходнице. У том тренутку загрмјело је на све стране.

Тај први окршај није дуго трајао. Након предаха мало смо се повукли. 1ушкомитраљезац Живаљевић је рањен кјх>з обје ноге. Нема ни комеара Ваоиља. Патрола која је пошла да га тражи вратила се без њега. Сомандант пише кратак извештај о првом сукобу оа непријатељем. Изве-

штај нооим штабу бригаде. Прати ме неколико бораца. Тек што смо кренули, стиже друг Ваоиљ. Командант нареди да сачекамо.

Васиљ је у сукобу са Нијемцима добро повређен. У рвању са два њемачка војника, ударцима кундаком повриједили су му главу. Нијемци побјегли, а комесар остао рањен. Кад се мало одморио и прибрао, добро се оријентисао и пошао к налма. Лице му је у крви. Продужио је са нама до болнице. Придружила нам се и другарица Олга Вулетић. У кругу болнице затекли омо неколико црвеноармејаца рањених у овом сукобу. Болничарке су прихватиле Васиља, очистиле му и превиле ране. Остао је у болници, а ми продужили. Руси оу нас често заустављали, а ми смо строго водили рачуна да у овој великој гужви не дође до неспоразума. На крају с.мо стигли гдје треба и предали извјештај.

Рано ујутро стижемо до Ауто-коМанде, а затим до Славије. Руски тенкови су са нама. Београђани изашли из склоништа да поздраве ослободиоце и прославе слободу. Са Славије прешли смо у Крунску улицу, а пред вече у Улицу кнеза Милоша.

Док је, у први мрак, стизала вечера, борци, заклоњени зидо.м велике зграде, примијетили су непријатељског војника. Наоружан, изненада је искочио из Главне поште. Док се преко везе пренијело наређење да га зауставе, прилично се удаљио. Ипак је оустишут и приведен у штаб. Био је то њемачки подофицир, одојечен од својих. Покушао је да се пробије из ослобођеног дијела града.

У току првог дана борби батаљон је заузео Инжињеријски дом и још једну вишеспратницу- Штаб батаљона се смјестио у оближњој, малој Лазаревићевој улици. Комесар Ваоиљ је изашао из болнице и са завојем на глави дошао у батаљон да настави борбу.

Битка за Београд трајала је шест дана и шест ноћи, од 14. до 20. октобра. Двадесетог октобра стигли смо на Теразије. Истог дана, послије подне, пошли смо за Чукарицу. Ту је наш батаљон размјештен, да предахне.

Тих дана многи старији борци распоређени су у друге јединице, на разне старјешинске дужности. Бригада је уокоро пошла на сремски фронт. За команданта 1. батаљона постављен је професор Душан Алекоић.

Од 1. батаљона наше бригаде растао сам се изненада, 26. октобра, док се јединица још налазила у Београду. Одлуку ми је саопштио помоћник комесара, друг Ваоиљ Краљевић, са којим сам и стуиио у бригаду. На растанку, уз поздрав, рекао ми је: »Одлазиш у једну од најелитнијих јединица наше војскс.« Била је то заштитна чета Пропагандног одсјека Врховног штаба НОВЈ.

Никола ПАВЛИЧИЋ

У РАКОВИЦИ

Сат пре зоре, са чела и са Стражевице, на јединице нашег батаљона отворена је јака митраљеока ватра. Командант Милан Павловић је комаидовао јуриш. Терен је каменит и делимично пошумљен. Сви су борцп кренули у напад. Пушкомитраљесци су и овде, као и у многим ранијим

барбама, прецизним рафалима натерали Немце да се повуку ка Раковици. У освит зоре каменолом и доминантна Стражевица били су у нашим рукама. Заплен.ено је нвколико шараца, разно друго оружје, нешто муниције и опреме, а све нам је то требало за нове борце. У тој крађој борби међу најхрабријима ујутро су ое помињали пугЦкомитраљесци Коста Тијанић и Буро Косовић.

Немци су са нових положаја тукли долину којом пут и железничка пруга воде према Кошутњаку и Топчидеру и долину око манастира Раковице, у чијем се дворишту већ сместила интендантура 3. батаљона.

Наставили смо даље пузећи. Од 8 чаеова у неколико наврата изнад нас су, у бришућем лету, надлетали немачки авиони и митраљирали. Око 11 чаоова челне јединице батаљона су избиле у реон раскрснице, код фабрике мотора, али услед јаке ватре напред се није могло. Почела је да гађа и немачка артиљерија. Товарног коња наше 3. чете, који је стајао натоварен украј пута, мина погоди у самар. Уби и коњовоца Божину и борца Миодрага Илића, а рани Првислава Павловића и Славка Бранковића.

Око подне на овом правцу у борбу су уввдвни руски тенкови, што је нама и суседима омогућило даљи продор и заузимање Раковице.

Милан Д. МИТРОВИЋ

НАЈМАЊА НЕОПРЕЗНОСТ ДОНОСИЛА ЈЕ ЖРТВЕ
(Из фабричких хала у бригадни строј)

Поелије тешке борбе за Раковицу, 14/15. октобра, 3. батаљон се пргкупио и заноћио у рејону Бијелог двора. Са нама је било и десет нових бораца, омладинаца из фабрике мотора у Раковици, који су се, у време најжешће борбе, организовано извукли из хала и прешли к нама.

Дак смо очекивали да будемо уввдени у борбу, јединице батаљона су чистиле оклолни терен и поједине зграде од скривених непријатељевих војника. У томе нам је народ много помогао, нарочито омладинци од којих су многи добровољно ступали у батаљон. У тој акцији чишћења убијено је и заробљено око тридесет непријатељевих војника.

Следеће ноћи батаљон је добио задатак да ступи у борбу. Кретали смо се преко Славије, Улицом краља Милана, а затим скренули Улицом кнеза Милоша, према згради Скупштине. На челу батаљона кретала се 2. чета. Са нама је ишао и командант батаљана. Изненада је у колони настало комешање. Борци оу почели да вичу: »Нијемци у колони.« Незвани гости колоне брзо су савладани. Били су то њемачки војници одсјечвни од својих разбијених јединица, који су, мора се признати, врло лукаво и дрско покушали да се, под окриљем ноћи, укључе у нашу шарено унифармисану колону не би ли се тако пробили до својих јединица. Нијесу успјели захваљујући будности и опрезности бораца наше чете.

Стигли смо у парк поред Старог двора. Требало је да батаљон наступа Дечаноком улицом тг, даље, према палати »Албанија«. Међутим, наређено је да се претходно извиди тај правац. Упутио сам патролу из моје чете.

Брзо се вратила, с тешко рањеним вођом патроле. Патрола је дочекана јаком ватром одмах на почетку Дечанске улице. Да би се избегао тај, доста опаони правац, командант батаљона је одлучио да га заобиђе. Издао ми је наређење да са четом пређем Александров булевар и да, затим, из Таковоке улице скренемо у Кооовску, па њом наставимо према Теразијама н »Албанији«. На раекроници Косовске и Таковске повезали смо се са водом противтенковских топова Црвене армије. Иза зграде Скупштине, према Кооовској и Влајковићевој улици, било је неколико бетонеких бункера и више ровова повезаних саобраћајницама. Тај рејон је непријатељ био напустио, изузев појединих ровова — у којима је задржао пушко-

Чим смо дубље зашли у Косовску улицу развила се оштра борба. а било је и рањених. Те непријатељоке ватрене тачке су брзо уђуткане.

Чим смо дубље зашли у Косооок улицу развила се оштра борба. Нарочито је била ј^ка ватра непријатеља са угла Пашићеве и Кооовске улице, иза зида од цигала. Улица је горела од снажне обостране митраљеске и етрељачке ватре. Свјетлећи меци оу се укрштали.

Заузимали смо улаз по улаз, зграду по зграду. У томе су нам помагали храбрији становници улице, који су проводили борце и одељења кроз дворишта и подруме зграда. Тако смо избјегли ватру дуж улице и приближавали се непријатељу. Много оу нам помогли и у откривању појединих непријатељских војника, скривених у подрумима зграде. Иако борци нијесу имали иокуства у вођењу уличних борби и за овако велике и тврде зграде, морал им је био на виоини; тиме се надокнађивало све остало. А у батаљону — половина нових бораца из околине Ваљева и осталих мјеста западне Србије и Шумадије.

Негдје на половиви Косовске улице, око 6 часова поново сам се орео са командантом батаљона, Миланом Павловићем. Пожуривао је да чета што прије овлада Косовоком улицом. У непооредној близиви ваишли смо на још једног погинулог борца моје чете. Поново смо се пребацили на лијеву страну улице, ка 2. воду, који је наступао том страном. Другом страном је васгупао 1. вод Борђије Копривице и Арагише Вушановића. Са њима се већином кретао и комесар чете, Богдан Карацић.

Негдје између седам и осам часова овладали смо Косовском улицом. Поједине групе, под заштитом ватре, почеле оу се пребацивати преко Дечанеке ка наставку Нушићеве улице, према Теразијама. Њемачка ватра је доста ослабила, али је још увијек опаона и убитачна. Убрзо сам примио наређење да чету зауставим и запосједнем зграду бр. 1, на углу Косовске и Пашићеве, и зграду бр. 4, на углу Косовоке и Дечаноке. Командант батаљона је пошао са 1. водом у зграду бр. 1, а ја на другу страну улице, ка 2. воду. Пошто је 2. вод распоређен по спратовима и прозорима зграде број 4, пошао сам ка 3. воду. Враћајући се, на степаништу поново сам срео комавданта батаљона. Суорет је био кратак, измијењали смо неколико ријечи о евентуалним мјерама за случај противнапада непријатеља. Затим сам изашао сам на улицу, а командант, у пратњи курира, пошао је у зграду бр. 4, гдје је нешто касније рањен.

Нијесам схватио зашто је услиједило наређење да чету зауставим кад је иницијатива била на нашој страни и имали смо повољне услове за наступање према Теразијама и згради »Албавија«. Каоније сам сазнао да је то било због покушаја једне њемачке групације да се са смедеревског правца пробије у Београд.

Око девет часова Дечанском улицом су избила, непооредно на угао Пашићеве и Косовске, два лака њемачка тенка. Отворили смо ватру из зграда које смо били запосјели, и приморали их да се повуку. Једна топовска граната погодила је прозор просторије у згради бр. 1, у којој је било пушкомитраљеоко одељење. Ту је погинуо нишанџија пушкомитраљеза и члан Партије ШНепан Павићевић, а рањен водни делегат Драгиша Вушановић.

Нијемци су још увијек држали супротну страну Пашићеве и Дечанске улице и зграду »Албаиија«. Били су добро маскирани и утврђени. Непрекидно су нас држали на нишану онајпернсти и пушкомитраљесци. Ватра им је била ријетка, али опасна. Најмања неопрезност донооила нам је нову жртву. Једна је била — обавјештајни официр батаљона, Нико Гроздапић. Претрчавајући Косовску, из зграде бр. 4 у зграду број 1, у којој се налазио 1. вод моје чете, на вратима зграде је смртно погођен митраљеским рафалом. На руке га је прихватио комесар чете, Богдан Караџић. У непооредној близини, на сличан начин, у Пашићевој улици, према Терезијама, погинуо је командир пратеће чете батаљона, Петар Пејовић.

Слиједеће ноћи, 17/18. октобра, чету (је омијенила јединица 4. батаљона наше бригаде. Повучени смо у рејон Старог двора. Запосјели смо једну зграду на углу, у чијем смо подруму нашли веће количине санитетског материјала. Било је ту и балона са апотекарскнм бензином, који нам је послужио за пуњење флаша за борбу са непријатељоким тенковима. Снабдијели смо се и руским ручним противтенковским бомбама. Било нам је наређено да зграду добро утврдимо и будемо спрсмни за борбу у случају продора њемачких јединица. Захваљујући успјешној борби других наших јединица, до такве борбе у овом рејону није дошло.

Јово Јо.га КАСАЛИЦА

ХРАБРЕ БОАНИЧАРКЕ

Приликом једне борбе близу Раковице нападали омо Немце преко равног терена. До нас су, са друге стране, јединице братске Црвене армије.

Око нас падају непријатељоке гранате. Рањен је наш друг, водни делегат Бранко Зошвић, који је, поред те дужности, био и нишанџија на шарцу; онемогућавао је немачким фашистима прелаз преко ћуприје која води у Кошутњак, тамо где Немци мисле да се извуку испред нашег осветничког оуда.

Тешко рањеном другу Зоговићу, под непријатељском ватром, другарица Јела указује прву помоћ —на лицу места. Рањени Бранко, видећи другарицу Јелу, као да заборави болове, запева:

»Запјевајмо сви из гласа,
Без Русије нема спаса«.

Шали се са другарицом, као да вије ништа било.

И даље звижде меци тамо гдје је Бранку указана прва помоћ. Треба га хитно пренијети на заклоњено мјесто. У том тренутку долази болничарка Фина Милутиновић узима друга Бранка на леђа и креће у правцу заклоњеног места — било је далеко преко 150 метара. Зоговић опомиње другарицу да га спусти, говори јој: »Погинућеш због мене.« Другарица Фина га и не слуша. Она извршава овој задатак.

Таквих примера јуначког држања има много. Нека служе за пример свим нашим борцима. А храброст другарица је и знак велике њихове љубави према рањеним друговима.

j *М. КУЛИЋ*

(»Борац«, 1. чета 2. батаљона, бр. 2, децембар 1944)

ЧЕТНИЧКА ПОСЛА

Из једне куће недалеко од »Лондона« рањена су два наша борца.

Зграде су тонуле у мрак када је комесар Илија Прелевић са још једним другом пошао у том правцу. Ишли су један једном, а други другом страном улице. Близу раскрснице кратки рафали из аутомата натјерали су их да се склоне у најближе капије.

— Бно га изнад тебе, на првом спрату — довикну борац Илији, протурајући капу на цијев пушке — да намами окривеног непријатеља да се поново огласи.

Ходник, степенице, мрак. Изненада бљесак. Пуцњи. Седам, један за другим. Иако је очекивао тако нешто, Илија је био ипак изненађен, збуњен неколико тренутака. Чинили су му се ти тренуци као вјечност. Тек када је чуо шкљоцање празног пиштоља, прибрао се и викнуо:

— Предај се, руке увис.

— Не пуцам, предајем се — доприје глас из мрака.

При слабој свјетлости, кроз отворена врата, назирала се силуета. Некакав четнички војвода, крупна људина, зарасла у браду и косу, утегнута кајишевима, с торбицама и са обавезном камом. На капи и лијевом рукаву кокарда.

Илија му је одузео пиштољ, аутомат »томсон« и бомбе, не слушајући његово брбљање о томе како треба поступати »са потпуковником краљевске војоке у отаџбини«. Биједа, мало прије из мрака пуцао на Илију, а сада, у страху за живот, спреман је да пузи и на кољенима. Привео га Илија у штаб батаљона. Тамо се око њега зачас окупили сви који су били ту, курири, писари, кувари. Оставио им га је на чување и ушао код команданта, да му преда на поклон аутомат. Испричао му је шта се збнло.

Командант је позвао курира да му нареди да заробљеника одведе у штаб бригаде. У томе су се из хола зачули пуцњи. Излетјели Илија и командант, откопчавајући успут футроле пиштоља. У холу гужва.

Користећи неопрезност свих око себе, заробљени четник је изненадним ударцем збунио једног борца и покушао да му узме аутомат. Прецизни погоци из пиштоља су га у томе спријечили. Тако је завршен пут још једног злочинца, домаћег издајника.

Обрад БЈЕЛИЦА

ЧЕТА ЛУТАКА

Јутарње плаветнило све више пробија између два брежуљка. Дан осваја. Златно и бакарно лишће просуто по путу и земљи. С обе стране пута просуте кућице, чији су кровови позлаћени лишајем. Из њих не допире људски тлас — изгледају тужно.

Колона граби напред. Сви смо још сањиви. И уморни смо. Иста брига подједнако одузима снагу, али се мора даље.

Убрзо се пред нама указа парк, брижљиво уређен, чист. Као да овде није било борбе. А шуме очистиле мирис барута. Стазом, оивиченом четнарима, ушли смо у двориште. Насред њега се испречила велика, лепа зграда. Још до сада нисам наишла на тако лепу кућу, ни на сличну њој. Бела је, па у овом зеленилу изгледа још раскошније. Та бела лепотица нам је понудила гостопримство.

Након кратког испитивања погледом уђосмо лево, у собу пристојно пространу. Другови се већ беху спустили по поду. Преко тепиха су прострлн ћебад, и чекају.

Брижљиво лекар прилази своме послу. Помоћ другарица не изостаје. Војничком брзином и спретношћу зачас смо обележили униформе блиставо белим завојима. Већ према месту које је оружје изабрало на нашем телу.

Беле гамашне, чалме, рукавице, биле су и знак раепознавања. Нисмо били из исте бригаде. Тако и мене прозваше: »Ти, другарице, са десном рукавицом, дођи овамо.«

Моја рукавица, боје униформе, зачас се нађе на поду. Тај пркосни средњи прст ширио је упалу на целу шаку, па ме црвенило и оток беху онеспокојили.

Као да се бојао да не изнесе еувише разлога за забринутост, доктор је говорио тихо. Речи му се губе у шуми браде, која му је покривала готово трећину лица. Оно мало орпских речи, што је у рату научио, изговара упорно примјењујући палатализацију, што је било својствано свим Италијанима. Са напором сам разумела само једну реч — гангрена. Учини ми се да је од стрепње још старији. Додуше, и није био млађи од четрдесет. Ако оу га мојих шеонаест година подсећале на кћер, онда је његова стрепња била још разумљивија. Из »фонда«, намењеног за најгоре, узео је неки прашак и ставио на рану. Тако добих белу, нову рукавицу. Уместо мене докторка Раја, која је била помоћник и аоистент, захвали доктору мигом крупног, плавог ока.

(Тај пар лекара видела сам последњи пут у Маторој шуми у Срему).

Другови се дали на посао. Припремају се за ноћење.

Уђох у једну собу. Ту остадох дуго. Не, нисам била сама. Око мене — чета девојчица. Иза пуначких, румених усница вире им ситни зубићи. Баш као у правих беба. Девојчице у лепршавим хаљинама осмехивале су ми се. И мени се оте дуг, блажен уздах. Ускликтала радост. Први пут видим толико лутака. Пуна соба. Разних. Обујми ме нешто као неверица, па брзо пружих руке да их дотакнем. Биле су то праве, истинске лутке. Препун крчаг радости — затреперих. Хоћу да савладам ту чудну дрхтавицу, да се опустим. Сазнање да ме, осим ових детињих, мани драгих очију, нико не види, учинило ме спокојном.

Са чудном опрезногАћу и жаљењем присећала сам се детињства. Поворка дана изазва у мени сету. И гле, на тренутак ми се учинило да сам, у овом часу и на овом месту, осетила смирење једне туге. Тражећи прибежиште у успомвнама, осетих неки непознат бол; нисам знала где ће се он зауставити.

У породици, оптерећеној децом, права лутка је била луксуз. Ја сам је правила од крпица. Трудила сам се да личи на праву. Но, то ми најчешће није успевало! Лутка би ми пре личила на »фрајлу« или кловна. Ни крпица није било увек. Само о празнику, када је кројачица једино могла да узме коју пару; одлазпла сам јој да »зарадим« крпице. Радо сам метлом чистила конце и отпатке, желећи да се иод метлом нађе који већи комадић. Тако би моја сестра, старија и вештија у том послу, везла лице лутке, а ја сам шила хаљиницу. Наш вунени јастук све се више смањивао, јер је лутки ваљало начинити и лепу фризуру. Времена је било напретек, јер је Немац завео полицијоки час. У осамнаест часова сви смо били у кућама. Закључани. Небадима смо покривали прозоре, јвр светло није смело да се види. Улицом и око куће злослутно је одзвањао бат немачких цокула. То нам је било уместо успаванке.

Сећања отално навиру. Враћају ме у детињство.

Ова мала, љупка створења буде успомане. Већ гласно разговарам са њима, ословљавам их именима. Далеким, али мени добро знаним. То беху имена мојих другарица из најранијег детињства. Како би било лепо да смо тада имале бар коју од ових лутака! Макар као узорак по коме бисмо правиле друге. Знам да је једном нека Косана добила батине од маме зато што је изнела лутку у двориште и што смо се све играле с њом. Да сам бар тада имала једну од ових! Сетих се Косане, Леле, Розалије... Како је та последња, мала Јеврејка, имала дивне очи ... Црнозлатасте, као штедљиви извори у дну шкриљаца. Смех је штедро даривала сваком. Имала је још две сестре. Јулишка, само годину млађа од нас, стално се са нама дружила. Лепа, али увек сетна. Имала је очи боје дувана. Ако их човек посматра, престаје и сам да буде весео. Но, иако млађе, ниомо ни ми биле довољно веселе. Баш као ни ове лутке које посматрам. Иако насмејане, изгледају тужне. Сету им скрива прашина попала по лицу, а паучина им повезала руке. Веселост ће доћи у ову собу кад се појави права девојчица, којој ће оне трајно припадати. А ја морам поново тамо где ме чекају моје другарице.

Када опет будем међу својим сестрама, причаћу им да ово што сам видела није машта — да сам заиста видела толико лутака. Могла бих једну да понесем, да ставим у ранац, али би ми се наругали. Питали би: »Је л' то ратни трофеј?« Тако се окренух по соби, тражећи нешто што би могло да посведочи ово моје кратко дружење са луткама, боравак у њиховој кући. Нађох једну салвету. Нооила сам је уместо марамице. Са миом је прешла сремски фронт. И још је чувам. Тек сам недавно на њој запазила иницијале, јединог јемца те чудне ратне околности.

Купила сам и лутку, која ме често подсјећа на ову моју причу. Али не, са њом се нису поиграли моји синови. Чак ни кад су били млађи. Њихова преокупација су мотори, музика ...

Јованка ВУКОВИЋ

ЖАЛОСНИ СМО ШТО НЕ МОЖЕМО ДАЉЕ

Послије подне 14. октобра, уз подршку групе совјетских тенкова, наступамо брзо и ломимо отпор непријатеља. Још за дана смо заузели Дедиње, а с првим мраком стижемо до »Мостара«, заузимамо Пивару и куће око ње. Руски тенкови се враћају, а јединице нашег 2. батаљона остају на положајима. Немамо везе са осталим јединицама, али — према борби — видимо да смо прилично истурени напријед. Наша 1. чета се утврђује у Пивари и околним зградама, спремамо се за одбрану. Њемачка моторизација пролази цестом од Ауто-команде ка Жељезничкој станици. Врло су близу. Чудна оитуација: у Пивари чета партизана, а њемачке колоне одступају на свега стотињак метара од ње. На нашу ватру по колони, Нијемни одговарају из покрета; не развијају се за борбу. Очито им се жури.

Свиће лијеп дан. Радујемо се том првом јутру у ослобођеном дијелу града.

Стижу остале јединице. Борба се води на све стране. Придружује нам се група београдоких омладинаца. Врло еу храбри. Причају о непријатељу, показују утврђене тачке, скривене митраљезе, којим је правцем најлакше ... Њихова помоћ нам је драгоцјена.

Прелазимо у напад на бункере у рејону »Мостара«, заузимамо дио Болнице и зграду на почетку Улице кнеза Мнлоша. Борба се водила за сваку просторију, собу, спрат. Запаљивим флашана Нијемци уништавају три руска тенка. Жао нам људи, а и техникс.

Борба добија на жестини. Око 13 часова непријатељ врши противнапад од Жељезничке станице. Добијамо задатак да заузмемо раскрсницу улица Сарајевске и Вишеградске. Уз нас је одељење руоких војника, са два топа. Гине један руски мајор. То нас још више обавезује да истрајемо у борби. Успијевамо се пробити на раскроницу и заузети један блок зграда. Трокатница која надвисује околину је наша. Износимо митраљез у поткровље. Борба је паклена. Имамо доста рањених од митраљеоке и минобацачке ватре. Но, нема времена да се мисли на губитке! Морамо одржати заузети положај и не смијемо дозволити непријатељу да се среди. Послије дуже борбе успијевамо се учврстити. Њемачки противнапад је одбијен.

Нијемци су више пута прикупљали снаге и поново прелазили у противнапад, али — без успјеха. Око 16 часова стиже им појачање. Поново крећу. Борба се води за сваки угао, сваку кућу. Све је у диму и прашини. Њемачка артиљерија и минобацачи стално туку наше положаје.

Поново смо их одбили, повлаче се ка Жељезничкој станици. Са балкона једне вишекатнице у Сарајевској улици њемачки официр, у бијелнм рукавицама, маше рукама и издаје команде. Глае слабо допире до нас, али нам је официр на видику. Показујсмо га команданту батаљона, Раду Ранчевићу. Раде га скида рафалом машинке. Нијемац се преви преко ограде. Пун погодак!

Одмах смо осјетили попуштање њемачког притиска. Имамо и ми губитака, осјетних. Рањен је командир чете, Ваоилије Радуловић, један митраљезац, а догоди се то и мени. Парче гранате закачи ми окочни зглоб. Око мене фијучу рафали, дижу облаке прашине. Падам наоред улице. Покушавам да се дигнем, али нога отказује. Дотрчала је Јела Јокоимовић, санитетски референт чете. Уноси ме у једну кућу. Ципела ми је пуна крвн.

Брзо ме превија. Сутеренски стан гдје ми указује помоћ, пун је рањеника н станара. Има рањених и у собама на кату. Станари су продусретљиви, доносе шећера, нуде лимунадом. Мени то необично, јер од почегка рата нијесам видио ни лимун ни шећер.

Пада ноћ и борба одмиче. Наши иду даље. Жалоони омо, ми рањеници, што не можемо даље са осталима. Једним шпедитером нас, ноћу, преносе у болницу и смјештају у неку ообу. Василије и ја омо кревет до кревета. Ноћну тишину ремете пуцњи. Болница пуста, само по која чаона сестра. Страховали смо, с правом. Ујутру су наши војници на тавану једне болничке зграде нашли два скривена њемачка митраљеза, са посадама.

Сљедећет дана нас евакуишу у бригадиу болницу. Ту дочекасмо ослобођење Београда, ватромет и весеље. Приносе нас прозорима да видимо ватромет. Одмах по ослобођењу града отпремљени смо у Раковицу, гдје смо остали 15 дана. Бригада је размјештена у реону Бањице, Дедиња, Чукарице. Одмарала се. Ми који смо прездравили уокоро се поново враћамо у њен борбени строј.

Мирко КУЛИЋ

ДРУЖЕ, ПА ТИ СИ БОС!

Мој борбени пут почиње од села Неменикуће, у иодножју Космаја. Ту сам се срео са партизанима и — 8. црногорока бригада је постала моја јединица, а њени борци — моји нови друшви. Имао сам 17 година када сам стуоио у њен 4. батаљон. Био сам голобради дечак, који је право са њиве дошао у војску. Али, био сам и добро развијен, па су ме одмах задужили пушкомитраљезом, шарцгм. Поноомо сам се што имам тако добро оружје.

После марша бригаде од Космаја до Авале добили смо наређење за напад на Београд. На авалском путу орели омо се са војницима Црвене армије. Видео сам како старији другови трче и грле се са њима. Био сам и сам преореран и узбуђен. Мнош смо после причали о руским војшгцима, о њиховим кађушама и о томе како ћемо заједно да ослободимо Београд.

Наша бригада је напредовала прво ка Дедињу, а после ка Теразијама. Једва сам ишао од узбуђења. Негде на том путу један друг из колоне ми рече: »Друже, па ти си бос! Видиш да су ти ноге рањаве, јави се у амбуланту«.

На те речи сам поцрвенео — плашио сам се да ће ме оставити у болници.

Борба за Београд била је жестока, имали омо доста рањених и погинулих. Губитак сваког друга тешко сам доживљавао, иако смо кратко били заједно. Јер и за то кратко време — постали смо тако блиски! А у борби ти је брат — и најближи — онај који је с тобом, који ће те рањеног превити, уморном помоћи.

После ослобођења Београда моја јединица је размештена на Дедињу, где је била и једна болница. Рањоници су стизали камионима, наши и црвеноармејци. Пошто сам се мало опоравио и превио рањаве ноге, при-

текао сам у помоћ болничком особљу — са њима сам унооио рањенике. На носилима је био и један руоки вој^ик, коме је граната однела једну руку и ногу. Унео сам га у собу и положио на сламу — кревета није било за све рањенике. И када сам помислио да је штета што ме не разуме, да га бар питам како му је, да га мало утешим, он ми, на чистом нашем језику рече: »Друже, молим те, покриј ме, јако ми је зима«.

Изненадио сам се кад даље каза да је родом од Обреновца, па се, потом, вратио у земљу својих родитеља, а сад се, ето, поново нашао у Југославији, земљи у којој се и родио. Отишао сам и без питања, узео једно ћебе из своје јединице и покрио оног војника. Пожелео сам да брзо оздрави.

После неколико дана лечења придружио сам се својој јединици. У њој сам остао све до ослобођења.

Милета СРЕЋКОВИЋ

НАЈДРАЖИ ПОКЛОН

Још док је бригада водила уличне борбе и надирала ка центру града, борца Миладина Петровића је преорела једна дјевојка. Помало збуњена. пришла је и пружила му један пакетић:

— Ово је дар вама, ослобоАиоцима — рекла је.

Миладин је пред дјевојком распаковао пакетић. Разастрла се застава са црвеном петокраком.

— Хвала, дјевојко. Истаћи ћу је на највишу зграду у Београду.

— На палату »Албанију« — рекла је дјевојка.

— На палату — прихватио Миладин.

И Миладин је одржао обећање. Био је у групи бораца која је прва продрла у »Албанију« И на њеном је високом кркЈву развио заставу слободе, с петокраком звијездом, најдражи дјевојачки поклон који је млади борац добио од непознате београдске омладинке. И срце те дјевојке куцало је за слободу.

Обрад БЈЕЛИЦА

И ЈА ХОБУ ДА ДОПРИНЕСЕМ ОСЛОБОБЕЊУ НАШЕ ЗЕМЉЕ

Стигла је Црвена армија у моје село. Осетио сам у себи велику радост. Нисам могао остати код куће. Био сам са њима неколико дана и почео да /чим руски језик. За кратко време успео сам толико да научим да с њима томало разговарам. Са Русима сам дошао из Јагодине у Београд, где сам е одмах пријавио у батаљон 8. црногорске бригаде. Јавио сам се команди [ете и рекао да хоћу у војоку. Другови из команде почели оу да се смеју, ер сам им се учинио малим, али — прекинуо сам их озбиљним питањем: Хоћете ли ме примити или не? Ако нећете, ја идем у другу јединицу«.

Поставили су ми затим низ иитања: да ли могу
указали на тешкоће које се нижу кроз борбу. А ја сам
може један човек издржати, моту и ја«. На те моје г
иотледали, на ме затим потапшали по рамену. И рекс
нас.«

Заиста сам се трудио да извршим све оно што се
мном, а био сам четни курир. Моја највећа жеља била је - А ?
жају, да уништавам фашисте или да којег заробим. Али, око'
нила. Руководиоци ми нису дозволили да учествујем у 6».
тобоже, врло мален; остављали су ме у интендантуру док су
жају. Али ни ту нисам без посла. Чиним све оно што би кори
борби, а панека^— купим мало дувана и шаљем друговима 1

(Бригадни билтен »Кроз борбу«, бр. 4, 10. март 1945)

КАО БУЈИЦА УЛИЦАМА БЕОГРАДА

Био је леп јесењи дан када смо с југа стигли под Авалу. Борци су искористили кратак предах и одмарају се на сувом лишћу. Неко прегледа пушку, други прекрстио руке под главу, неко пуши. Ту смо се сусрели са борцима Црване армије. Обучени у ватирана одела, неки од њих су занети послом око тенкова, прикривених гранама и лишћсм, други су спремали храну, онако гаравих лица, мааних руку. Гледамо их, људи као и ми, борци као и ми! Састали смо се овде, под Авалом, а тамо је Београд — наш циљ. Шетамо између дрвећа, а лишће шушти под ногама. Узнемирени емо, као и обично пред судбонооне догађаје, а ииак — срећни што смо пред Београдом.

Предвече примамо наређења и полазимо ка граду. Храстова шума почиње да одјекује од граната немачких топова. Идемо напред, час трчећн, час пузећи, преко њива. Танкови нас штите, гранате њихових топова високо лете изнад нас ка немачким положајима. Био је то за нас нови начин борбе. За нае који смо, много пута, слабо наоружани и са мало метака, јуришали на непријатеља. На небу се појављују немачки авиони, али не прође дуго а један се оруши у пламену. Јаоно се види одсјај ватре у сумраку.

Те ноћи је небо горело над Београдом, звезде ее нису виделе од ватре и облака дима. Пробијали смо се кроз шумарке, између дрвећа. Наилазимо на прве куће, на дворишта. Осећамо да смо продрли у град. Били смо на Дедињу. Одаовуд ватра. Погнути трчимо дуж зидова, а малтер се руши од метака, сипа преко наших глава. Када осетимо блиску експлозију бомбе или гранате, падамо ничице на земљу а анда — опет напред. На првим раскршћима већ су борци нашег батаљона, показују правце где да се скрене, ка којој улици. Дозивамо се, чае у мраку, час — осветљени експлозијама. Јединице се заустављају, примају наређења, попуњавају се залихе, ређују редови. Приетиже наш санитет и интандантура батаљона, извлаче се рањаници, пружа им се помоћ. Командир пратеће чете, Блажо Миловић,

шаље курира да пренесе наређење да коње приведу ближе. Ускоро се низ улицу чује топот потковица. Уводимо коње у двориште. Они мирно стоје у ноћи, навикнути на борбу. Само понекад се зачује рзање, на што неко из мрака викну: »Умири тамо коње!« Светлећим мецима из тешких митраљеза борци пратеће чете показују пешадији и бомбашима на коју с^рану да крену. Као плима идемо напред и преплављујемо улице и тртове, продире.мо све дубље и дубље у срце града. Иако те улице не познајемо, иако је ноћ.

Јутро. Коњи, везани у башти, мирно једу зоб. Митраљезац испред зида подиже главу и посматра како из измаглице израњају куће, дрвеће, отварају се простори улица и тргова. Све одједном постаје ближе. Затишје је пуно ишчекивања... Чујемо како већ у суседној улици започиње паљба, па опет полазимо напред. Пристижу нас борци који еу се одмарали наслоњени на неко дрво или зид. Уводимо коње у нова дворишта и постављамо митраљезе на нове углове и раокршћа. Улице су све шире, а куће све веће. Дан омењује ноћ. За краткотрајан сан украдемо по који тренутак затишја. Долазимо до Косовске улице, па, иако већина не познаје град, знамо да смо у самом центру и — да се ближи одлучујући тренутак.

Командант батаљона, Милисав Буровић, позива команду пратеће чете и наређује да ее размести у згради бр. 24, у Косовској улици. Улазимо у поплочано двориште, окружено са свих страна зидовима ниских кућа. Ту остављамо коње. Прилазим првим вратима, снажно лупам. Прво се нико не јавља, а онда, на све јачу лупу, излази старац. Уплашено пита шта желимо. Објашњавам му да смо ми Народноослободилачка војска и да не би требало ничег да се боји. Тражим да дозво.ш да се по собама сместе борци.

Са водом тешких митраљеза претрчавамо улицу — она је потпуно пуста. Улазимо у зграду Скупштине, пењемо се на спрат. Постављамо митраљезе на разбијена прозорска окна и отварамо ватру. Подови соба су прекривени поломљеним стаклохМ, малтером, разбијеним стварима, крвљу. Рањеници леже поред нас, дуж зидова.

Истовремено, један вод пратеће чете одлази до угла Косовске улице и туче ватром ка палати »Албанија« и Позоришту.

Трећи вод, са замеником командира чете, Крсто.м Радовићем, распоређује се поред 2. вода и дејствује у правцу Позоришта и Ратничког дома. Воде се тешке и непрекидне борбе. Међутим, то не смета партијском руководиоцу батаљона, Дари Милачић, да по четама одржи »летеће састанке«. Нарочито импонује њена храброст и човечност. И овде, у Београду, као н у свим ранијим борбама, иде од чете до чете, од борца до борца, бодри их. Њено приоуство улива поверење и храброст. Сви је борци воле и цене.

Политички комесар батаљона, Владо Мрваљевић, сакупио грађане у једној биоскопској сали и говори им о скором ослобођењу. Позива их да помогну у снабдевању бораца, смештају рањеника, откривању непријатеља по кућама, или, пак, да и сами учествују у борбама.

Октобар седамнаести, 14 часова. Обилазећи делове чете нашао сам се на углу Коооовске, наспрам палате »Албаније«; из ње Немци пружају жилав отпор. Поред мене је командант батаљоаа, Милисав Буровић. Двогледом осматра непријатељска упоришта. Изненада — командант пада погођен метком. Допузао сам до њега и, са још неколико бораца и другарицом

Бујом, одвлачимо га у заклон и покушавамо да му помогнемо. Али, помоћи нема ... Тужна вест о смрти вољеног команданта брзо се проширила бригадом.

Наредних дана воде се нове борбе. Један вод пратеће чете и дедови батаљона претрчавају ноћу под јаком ватром трг пред палатом »Албаније«, из разних праваца. Користе као заклон брдо земље и огроман кратер који је настао после експлозије авионске бомбе. Привлаче се зграде са свих страна. Убацују ручне бомбе.

Ујутро, 20. октобра, саопштено је да је Београд ослобођен. На сваком кораку радост. После краћег затишја, у којем одјекне само покоји хитац, одјсдном: иаљба из свих пушака и митраљеза! То пресрећни борци пупају у ваздух. Спонтано грмну песма. На дотада пусте улице излазе људи озарених лица, мешају се са борцима. Разви се козарачко коло. Београд је слободан!

Стево МИЛОВИЋ

ПОГИБОШЕ ИСТОГ ДАНА НИКО ГРОЗДАНИБ И ШБЕПАН ПАВИБЕВИБ

Два свијетла лика, два борца изузетне људоке вриједности и примјерне храбрости. Оба оставила живот у центру Београда, града који су толико вољели.

Послије заузимања Раковице, 3. батаљон се налазио у другом ешелрну бригаде и, у току напада на Београд, кретао се правцем: Дедиње—Ауто--команда—Славија—Стари двор—Теразије—Калемегдан. У борбу је уведен у Косовској улици. Тамо су, међутим, посебно били активни њемачка противколска оруђа и анајпериети. А неке њемачке дивизије су надирале од Смедерева па смо морали припремити бата.мн и за кружну одбрану.

Наша 2. чета била је запосјела 2—3 зграде у Косовској улици. Тамо је 17. октобра дошао поручник Нико Гроздаиић, обавештајни официр батаљона, раније борац 5. пролетероке бригаде. Обилазио је чету, водове, десетине и појединце и прибављао податке о јачини и положајима непријатеља. Као орндаћ је ускакао из зграде у зграду, претрчавао преко улице, не обазирући се на наша упозорења да се чува. Журио је увијек, само да прикупи што више података и да их што прије достави штабу батаљона. Претрчавајући преко улице ка једној од зграда коју је држала наша чета, баш на домаку врата зграде, погодио га је метак, у потиљак. Прихватили смо га, командир наше чете, Јово Касалица и ја. Унијели смо га у зграду и хитно упутили у батаљонско превијалиште, али — спаса му није било. Издахнуо је. Престало Је да куца једно велико и храбро орце омладинца из села Озринића, крај Никшића, срце омиљеног друга и храброг борца 3. батаљона наше бригаде.

Истог дана, 16. октобра, око 11 часова погинуо је и пушкомитраљезац наше 2. чеге. Шћепан Павићевић Бећо. Тај момак, двометраш, делија људска — каквог могу одњихати дробњачке стране и кањон Комарннце, из села Дужи — не умори се прелазећи Црну Гору, Санцак и Србију са

нераздвојним шарцем. Дође до Београда, да крвљу и животом докаже своју љубав ирема слободи.

Дан ослобођења Београда, 20. октобра, дочскгОјш омо раздрагани и срећни. Грлили смо се с борцима осталих јединица! Но, ту орећу мутила је туга, жалост ... Међу живима више није било ни нашег омиљеног команданта батаљона, Милисава Буровића, пи Шћепана, ни Ника, ни много др\'гих другова и другарица. Њгтхова крв се разли плочницима Београда. За његову и нашу будућност и срећу.

Богдан КАРАЦИЋ

БОРБА ЗА »АЛБАНИЈУ« И ЗБОР У »БАЛКАНУ«

Сутон 18. октобра. Својом копреном ноћ некако пребрзо прекрива Београд, у коме, већ четири дана, пламте борбе. Преко разрованих дворишта пребацили смо се у једну зграду, неко рече да је то била банка. Упао сам у ообу у којој је већ неколицина бораца и замјеник комесара чете, Милија Савељић. Врата еу отворена, прозорока стакла сва поразбијана, унутра дува и прилично је хладно. На зиду поред врата трагови куршума. Нијемци гађају из зграде преко пута. Опрезно прилазим прозору. Милија је некако стално испред мене. Л»утим се, а он ме упозорава да је растојање између нас и Нијемаца врло мало, само уака улица, Коларчева. Зграда преко пута као да је врхом подупрла небо. То је та »Албанија«, са које нам је њемачкгг снајпериста убио командапта батаљона, Милисава Буровића. На раскроници је већег броја улица, које управно на њу изводе; добро је посједнута и утврђена за одбрану. Нијемци гађају и на већим одстојањима, све живо што на улицама примијете. Луче су убили једну патролу црвеноармејаца-мотоциклнста. Мртве другаве борци Црвене армије су извукли под заштитом тенкова. Палата је ограђена некаквим тарабама, а ка њој воде и ровови које су Нијемци израдили. Милисав је, прије него што је погинуо, дао задатак 2. чети да формира неку врсту јуришне групе и да нападне и заузме »Албанију«. Командир чете, Момо Јакић, оргашгзовао је тај напад и отишао код командира 1. вода, Милорада Јакића; Милгтја и ја смо са 2. и 3. водом. Цијелу ноћ бјесеи борба око »Албаније«. Нггјемцгг се жестоко боре, не дају зграду. Тек нред зору 19. октобра њихов отпор је нешто слабији. Неко рече да су се повукли и да су оставили само заштитницу. Наши су то иокористили и — из Кнез Михаилове улице — са неасолико одељења упали унутра. Предводе их десетари Милан Божовић и Млађо Цимбаљевић и пушкомитраљесци Миладин Петровић, Срејо Живановић и један београдски омладинац, који нам се придружио почетком борби за Београд. Унутра — прави кркљанац. Нијемци се жилаво бране, собу по собу, спрат по спрат. На улазу, поред лифта који не ради, леже два мртва Нијемца, а на степеништу, ослоњеи уз гелендер, још један. Свуда гомила чаура и траговгг борбе. Дан је увелике одмакао. Негдје између трећег и четвртог спрата борци ме опомињу да има још Нијемаца који, скривени, пуцају у леђа нашим борцима. Тако еу из просторија на трећем спрату, које гледају према Коларчевој, изиенадили наше друшве, тројицу су убили а четвртог ранили. Рањеног смо превили и упутили у болиицу.

На четвртом спрату су се из једне просторије појавпли њемачки пушкомитраљезац и његов помоћник. Прсдали су се.

У јеку борбе нашао ме курир батаљона и рекао ми да се јавим политичком комесару. Моје |даље присуство у »Албанији« је непотребно, посао ће ионако довршити борци нашег батаљона. Одлазим у штаб батаљона и јављам се комесару, Владу Мрваљевићу.

Комесар рече да је у биоокопу »Балкан« заказан збор. На збор смо пошли нас тројица, комесар Мрваљевић, омладиноки руководилац батаљона и ја. Мој задатак је да отворим збор, поздравим приоутне и најавим Влада, који ће на збору шворити. Ишли смо ћутке, сваки занијет својим лшслима. Размишљао еам како се, ето, у биоскопској сали у којој је одржан Први конгрес комуниста Југославије, прије 24 године, сада одржава збор, на коме се, послије толиких прогона, страдања, владавине ненародних режима и тешких годииа окупације, помагане домаћом издајом, као чланови КПЈ обраћамо грађанима. Они су нас чекали, помагали или са нама учсствовали у борби. Три године већина њих је пркосила притисцима, терору и лажима. И, ето, још док се борбе непоордино воде око биоскопа, за »Албанију« »Ратнички дом« и околне зграде, они долазе на збор — да чују истину.

Сала је дупке пуна. Ниједно слободно мјесто. На бини сто и три столице, за нас. Савладао сам трему, устао, поздравио присутне, отворио збор и дао ријеч Мрваљевићу.

Владо је подуже говорио, смирено и без подсјетника. Говорио је са жаром, који га је читавог обузео, и полако се преноОио на све присутне. Често су његове реченице прекидане аплаузима. Говорио је о нашој борби, потешкоћама и отпорима, улози КПЈ, о органима нове народне власти и д а ^ м задацима који стоје пред нама. Кад ее збор завршио, најчешћа питања оу била: »Коме, када и где да се јавимо? Ми смо били, а и сада смо са вама«.

При повратку са збора палата »Албавија« је већ била ослобођена. На њој је Миладин Петровић истакао тробојку са петокраком и тиме испунио обећање које је дао београдокој омладинки — оној која му је на Славији дала заставу. Да је истакне на највишу зграду Београда. Тог дана је замјеник комавдавта бригаде у операцијски дневник бригаде унио да су одјељења 4. батаљона 8. црвогорске, са 1. пролетерском бригадом, у »Албанији«. Тих дана су наше чете и батаљони удвостручили бројно стање примајући београдеке омладинце у своје редове.

Илија ПРЕЛЕВИЋ

ПЈЕВАО ЈЕ И ВЕСЕЛИО СЕ БЕОГРАД

Дедиње је пало, неоријатељ је приоиљен на постепено повлачење. Посматрао сам тај истурени и лијепи дио града, који су Нијемци припремнли, као врло повољан положај, за одбрану. Ровови на све стране, гранатама изровано земљиште и израњавано дрвеће. То је прво што ми је пало у очи.

У контрасту блиједозеленот и жутог лишћа штрчале су, као бијеле печурке, велелепне зграде. Радознао сам, завирио бих у њих.

Корачао сам изравно према главној капији, у правцу Двора. Осврн\о сам се лијево и десно на стражарске капије; биле оу празне. Не зна.и зашто, али сам инстинктивно одмјерио свој спољашши изглед. Као да сам хтио провјерити да ли сам пристојно обучен за ту изузетну прилику.

Титовка са петокраком ми је одлично пристајала. Међутим, доламица, коју сам набавио посљедњих дана, била је прилично дуга и наборана испод опасача. Чакшире, ојачане на кољенима, у јахачком стилу, и ципеле — нијееу ми се никако свиђале. Ципеле су, уз то, биле умазане иловачом. Значи, од овега што је било на мени, једино сам био задовољан титовком. Са таквим осјећањем закорачио сам у Двор. Прије уласка уочио сам два крупна мртва коња, надути као мјехури. По копитама се дало закључити да су били теглећи. Цвијеће и остало украоно зеленило штово је све унн-штено. Али ме је више интересовало како изгледа унутра, шта све тамо има да се види. Десно од улаза угледао сам велики клавир, знао сам да се тако зове и чему служи, али никада нијесам имао прилике да му се приближим. Ношен неким унутрашњим расположењем привукох једну столицу и сједох за клавир. Бојажљиво и неснгурно почео сам полако -ударати по диркама и тражити мелодију за пјеему која ми се тог тренутка чинила најлакша: »Листај горо, цвјетај цвијеће«. Можда десетак минута хрвао сам се с клавиром, настојећи да уокладим његове звуке и ријечи пјесме коју сам пјевушио. А затим сам још мало прошврљао около и напустпо зграду са чудним осјећањем — све то ме није бог зна колико заинтересовало.

Нијемац у пиџами, у сноповима шаше

Сунчан је и пријатан био тај октобарски дан. Пуни радости, нас неколицина ту, у непосредној близини Бијелог двора, посматрамо околнну. На мјесту гдје смо пуно је ровова, изнад њих млада борова стабла. Сунце је јако за ово доба године, па из ровова испарава блага иЗхмаглица и губи се на површини. На супротној страни, на удаљености од око 300 мстара, неколико купа кукурузне шаше — једини украс њиве. Један од другова рече да му се чини да се једна од тих купа помјера. Покушавамо да то провјеримо. Пошли смо нас четворица и, када смо стигли на њиву, све је било мирно — скоро да се вратимо без даљег испитивања. Било је и мало чудно да би ту неко могао бити јер је туда прошла главнина наших снага, а нема заклона, сем од иогледа. Неко, ипак, заврну једну крпу, која је при врху била повезана стабљиком кукурузовине. Испод ње се појави Нијемац, у пиџами, са рукама подигнутим увис. Били смо изненађени, али зато одмах претурисмо и остале купе. Нађосмо још једног Нијемца. Извутени као јаребице иопод коша, без униформе, у пиџамама, дрхталн су, тешто од зиме, а више од страха. Можда нису стигли да се обуку, или су, аз страха, бацили униформу, не би ли тако спасили главу. Било је, у сваадм случају, смијешно за гледање. Предали смо их штабу.

Пјевало се и веселило

Од Дедиња идемо ка центру града. Свуда екоро иста слика: израњављено дрвеће, оборена стабла, неколико олупина непријатељских и совјетских тенкова, прилично рушевина. Стакла на прозорима и излозима поломљена, врата, прозори и фасаде ишарани и избушени зрнима. Београд је био сав изранављен, али у свему томе некако горд и величанствен! На великом броју зграда крупним црвеним словима исписано »проверено, мин њет«.

Наоупрот томе, пјесма и весеље на све стране. Људи дају одушка срећи. Играју се свуда црногороко, козарачко и разна српока кола. Лууди загрљени иду улицама. За тако нешто ваљало је живјети, борити се и гинути.

Курс везе у згради Правног факултета

Петнаеет проведених дана у ослобођеном Београду, петнаест мојих најљепших и најдраЖих дана. Велики митинг на Бањици и долазак врховног команданта, друга Тита — врхунац је великог славља народа и армије.

Тих дана у згради Правног факултета одржаван је први кратки курс чете за везу наше бригаде. Знао сам да су се из те зграде ширале револуционарне идеје и водила упорна иолитичка борба против ненародних режима старе Југославије. На том факултету су својевремно учили и мени добро познати рођаци и другови. Сада ту, у тим просторијама, похађа кратак курс везе моја јединица, и ја. Само прије мјесец дана врламетали смо се по брдима Санцака. Какве се све крупне промјане дешавају у тако кратко вријеме!

Петнаестодневни курс треба да нам пружи, у ствари да допуни основна знања из морзеове азбуке и оистема везе — како би јединица била способна за предстојеће задатке. Уз много полета и залагања курс је успјешно завршен. Научило се све што је било могуће за тако кратко вријеме.

Били смо задовољни и због тог новог успјеха. По завршеном курсу кранули смо ка Срему. За нама је остао распјевани Београд.

Бранко ВУЧКОВИЋ

ПОЛИТИЧКИ РАД У 3. ЧЕТИ 1. БАТАЉОНА
(Из дневника)

Предах послије ослобођења Београда искоришћен је у свим јединицама бригаде за војно-стручни, идеолошко-политички и културно-забавнн рад. Борбе оу замијењане учењем и припремама за наредне задатке. У томе није заостајала ни наша 3. чета, чији сам политички комесар био.

Још у вријеме борби око Ваљева, Уба, Коомаја и за Београд, у септембру и октобру 1944. у чету је добровољно дошао велики број борана са тог подручја, највише омладинаца. Дошли оу са жељом да допринесу

ослобођењу своје земље и да учиие Св^ како би њихова чета што боље извршила задатак. Обавеза ових другова, који су већ били у бригади, била је да младим, новодошлим друговима што прије пренесу своја борбена иокуства.

У Београду омо, још у току борби, наоружали све борце отетим наоружање-м. Чета је бројала 146 бораца и руководилаца (а у батаљону је бројно стање било: 1. чета 141, 2. чета 159, 3. чета — 146, пратећа — 103 и радни вод — 60 бораца и старешина, укупно 609). То се бројно стање сваким даном мијењало, јер су чете попуњавали омладинци из Београда. Наша чета је бројила 156 другарица и другова када смо пошли на сремоки фронт, готово толико — колико је батаљон имао када смо дошли у Србију! Зато је цјелокупни рад требало организовати тако да буде непрекидан, али не »пренатрпан«.

Били смо смјештени у пословним зградама Фабрике шећера на Чукарицн, а поред те фабрике држали смо још и разрушену Фабрику коже »Арамбашић«, преко пута Шећеране, и савску обалу код »Шест топо.\а«.

У оквиру политичке наставе, за период од 20. октобра до 7. новембра, у четн смо обрадили ове теме:

Декларација Тито—Шубашић,
Борба народа поробљене Југославије (у два дијела),
Друш свјетски рат,
Народноослободилачка власт,
Народноослободилачки фронт, и
Одлуке II заоиједања АВНОЈ-а.

У њима су садржана сва ооновна питања које је требало да зна сваки наш борац.

Седмог новембра је одржано предавање о октобарокој револуцији. Навече, дали омо приредбу за барце и грађанство. Поред програма, заправо прије њега, говорило се о значају октобароке револуције и значају одлука II засједања АВНОЈ-а.

И тако сваки дан: 9. новембра — радна конференција и састанак културно-просвјетног одбора; 10. новембра — весело вече за борце и грађанство; 11. новембра — разговор о линији наше борбе; 13. новембра — наставак прораде теме Одлуке II засједања АВНОЈ-а, а увече — весело вече; 15. и 16. новамбра исто то; 18. новембра четна приредба, а 21. новембра смо провјеравалн стечена знања и вршили неке канкретне припреме за адлазак на оремски фронт. Комесар батаљана је 22. новембра одржао разговор са четом.

Нијесу то били једини облици рада. Упоредо смо одржавали састанке кулгурно-просвјетног одбора, савјетовање у команди чете и штабу батаљона, посебна савјетовања оа политичким кадром у батаљону или са свим старјешиналга и сл. Ево неколико детаља о томе, хронолошким редом.

26. октобра смо проширили култуно-просвјетни одбор у чети и извршили прерасподјелу послова. За дописништво су задужени Владимир Винш, Пернца Шуковић и Ваоиљевић; за хор Милорад Јовановић (за чету), Јелена Бурић, Боривоје Марковић и Борће Алексић (за водове). За описмењавање (аналфабетоки течај) адређени су, по водовима, Миливоје Јарановић, Живко Младеновић и Сима Веселиновић. Нијесмо имали нн најосновнијих средстава за тај рад, учитељи су били ћаци с којим разрсдом гимназије, али је рад био тако организован, и са толико љубави вођен, да су кроз

мјесец и ио дана, са сремсжог фронта, до јуче неписмеии сами писали писма породицама, први пут у животу. За усмене новине је био задужен Милорад Милошевић, а за васпитне часове — Рако Кораћ, Вељко Кривокапић и Константин Поповић. Тако је одбор радио до 9. новембра, када су поново извршене измјене. Константин Поповић је наименован за предсјелника одбора, Перица Шуковић је задужен за дописништво, у чему су му помагали Никола Благојевић и Милош Кордић, а хор је водио Радован Вукмановић, са Боривојем Марковићем и Борћијам Алексићем. Другови Никола Благојевић, Рако Кораћ, Перица Шуковић и Милорад Милошевић били су задужени и за васпитне чаоове. За припрему уемених и издавање зидних новина били оу одговори Миливоје Поповић и Петар Студен, а за веселе вечери и приредбе Владимир Винш, Миливоје Поповић и Рако Кораћ. Тако су дојучерашњи радници, сељаци, ћаци или студенти постајали учнтељн, новинари, глумци, а сви скупа — борци и ученици једне велике ратне и револуционарне школе.

На савјетовањима смо претресали тзв. текућа питања. На састанку свих команди чета са штабом батаљона, 13. новембра разматрани су недостаци јединица и ваднла се диокуоија о задацима и о попуни руководећих кадрова. Тада нам је дат и задатак да свака десетина набави по два пијука и још по један за сваку пушкомитраљеску послупу. Била је то и најава нашег одласка на сремски фронт. На састанку са политичким старешинама у батаљону, 17. новембра, такође је размотрено стање по четама и разговарано о задацима. Основно је било — учврстити чете као борбене колективе. Поставило се и питање пријема у Партију другова који су се истакли у досадашњим борбама и о омаоовљавању СКОЈ-а. Карактеристична су још два задатка: развијање братства и јединства, преко даљег развијања другарства, >као и развијање јединства у чети, због различите социјалне структуре (радници, сељаци, интелектуалци) њених бораца. Речено је да се не смије дозволити самоистицање интелектуалаца на рачун других или, како смо то кр>стили, »прејахивање«. Мјерила вриједности сваког борца и старјешине била су његова борбеност и другарство.

Већ 19. новембра одржано је још једно савјетовање у батаљону, на коме је разматрано стање по четама и постављени задаци за рад. Оно је, у суштини, значило конкретизацију задатака са претходног савјетовања.

Ми смо у чети, ради извршавања обавеза и задатака, 22. новембра одржали састанак команде чете и врло критички размотрили стање по водовима. Мада је стање било врло добро, није нам сметало да за сваки појединачни недостатак анализирамо узроке и могуће последице. Утврдили смо, рецимо, неке слабости које су штетиле јединству и борбеној способности чете, као што оу: псовке, немарно вршење стражарске дужности, патролирања и дежурства, помањкање редне листе, нечистоћа у хигијенскнм чворовима и у кругу, појава недисциплине за вријеме часова (неки су пушили), гужва приликом посјета, нзлазак у град без одобрења... То нијесу биле нарочито карактеристичне појаве, већ прекршаји појединаца. Зато је и речено да политичко-васпитни рад треба да буде још непосреднији, а старјешине — да у том предњаче. Да се, још више, ради на војностручном уздизању, да се стражарока служба објаони као борбени задатак, а лични изглед, хигијена, дисциплина и међуообни одноои — као израз свијести сваког појединца. То је допринијело да се и број појединачннх прекршаја сведе на у изузетке.

танкове у уличним борбама. Порушене су и оштећане многе зграде, у свим деловима града, разорена иостројења код обе железшхчке станице, порушани или оштећани мостови и прилази ка њима, разорена трамвајска мрежа, искидане поштанске и електричне линије и изроване многе улице и тргови. Нестало је струје и воде, а онабдевање животним намирницама и огревом било је особито тешко.

Но, Београђани су са одупгевљењем пожртвовано прионули на савлађивање насталих тешкоћа и обнови града. Формирани су народни одбори по рејанима и пунктови за мобилизацију људства у радне бригаде и једнице на фронту. Народни фронт, организација омладине, Антифашистички фронт жена, Црвени крст и друге организације функционисали су изванредно.

Све се радило под борбеном паролом: »Сви на фронт — Све за фронт«.

По зградама, улицама и рејонима организована су политичка предавања, митинзи, приредбе, а било је и игранки и иозоришних представа, па п фискултурних такмичења. У многим активностима учествовао је и наш 4. батаљон. Нарочито су дошли до изражаја политички руководиоци чета и штаба батаљона, који оу одржали многа политичка предавања.

Борцима и руководиоцима батаљона ипак се није много допадао касарнски, мирнодопски живог у Београду. Сви смо желели да што пре одемо на сремски фронт. Жеља нам се испунила месец дана после ослобођења Београда.

Перо П. ПЕРОВИЋ

ЗАКЛЕТВА

Пиштаљка. Знак строге приправности. Команда »пада« и — нови борци излазе на збор. Затим смо се постројили у касарнеком кругу и чули о чему се ради. Идемо ми, »новајлије«, на заклетву. Одмах се осети да је то нешто свечаније, оваки гледа да буде што уреднији и да што боље изврши оно »Мирно« и »Надеоно равнајс«. Најзад смо, оштрим кораком, као један, кренули напред, ка месту где ће се обавити свечаност.

Било је дивно јутро. На небу нигде облачка, сунце обасјало Бањицу. И нас који смо пристизали. За неколико минута пристигоше и остале чете »новајлија«.

»На месту вољно!«

Још смо се једном прегледали, да проверимо уредност.

Поново пада команда друга командира: »Мирно!«

»Поздрав на-деоно!«

Долази друг комесар батаљона, у пратњи комесара чета.

По извршеном рапорту, комесар поче најсвечанији чин. Прочита нам заклетву, коју смо ми, нетремице, слушали и изговарали је из дубине својих срца и душа.

То је била заклетва, права правцата заклетва! Заклетва самом себи и свом народу. Дали смо реч, »загарантовану« нашом чашћу и младим животима; да ћемо служити своме народу, да ћемо га бранити и штитити,

борити се за њега и његова права. А као прво, заветујемо се да ћемо га ослободити од ових иепријатеља, у првом реду од ирвавог фашизма, који иас је својим тешким ланцима стезао три и по шдиие.

Ведри и задовољии поздрављамо и крећемо натраг у касарну. Нисмо више »новајлије«, већ — прави борци (иако још нисмо опалили ни једног метка на омрзнутог непријатеља, на фашисте).

Измирења нема, то сви врло добро знамо. Зато другови, са нашом заетавом и звездом на челу, напред! Докле год чујемо и за последњег непријатеља.

ЈАНДРАШЕВИЋ

(»Кроз борбу«, бр. 1, 19. децембар 1944)

НИКАД И НИКО НИЈЕ ТАКО НАВИЈАО
(Фудбалска утакмица у ослобођеном Београду)

Двадесетак дана по ослобођењу Београда фудбалски тим 1. пролетерске дивизије одиграо је утакмицу на игралишту где се сада налази стадион »Црвене звезде«. Био сам у том изабраном тиму фудбалера-пролетера. Није, наравно, требало очекивати да победимо врсне фудбалере репрезентације Београда, ми, исцрпљени борбом, у којој смо ретко видели, а још ређе шутну.ш лопту, а за ову утакмицу смо се »припремили« тако што смо одржали 3—4 кратка тренинга.

Свих 90 минута борили омо се упорно, фер и пожртвовано. Прво полувреме изгубили смо са 2:0 и пошли у свлачионицу. Док смо пили чај и одмарали се, дође политмчки комесар 1. пролетероке дивизије, Владо Шћекић, и уз осмех рече:

— Има да их побвдите!

— Како, када су спремнији и бољи — заграјасмо као деца.

— Еланом! Пролетерским! Подршку ћу ја организовати — одговори политички комесар и изађе.

Истрчасмо на терен. Поче друго полувреме. Залагали смо се највишс што смо могли. У једном нападу се домогосмо противничког гола, неко опали као из топа и — лопта фијукну изнад саме пречке. Тада, из стотина машинки, пушака и пиштоља одјекну страховити плотун и наота клицање и бодрење: »Напред пролетери!« Заиграше нам срца, као при јуришу, а на голим рукама и бутинама накострешише се длаке. Ето обећане комесарове подршке! Малопре је нисмо могли ни замислити такву. Однекуд је извирала нова снага и невиђвни елан.

Све чешће долазимо до противничког гола. Дадосмо један, затим други гол. Борци-гледаоци поздравише то дуготрајним плотунима и клицањем, а Београђани онажним пљеском. Ипак смо, на крају, изгубили утакмицу чаоним резултатом — са једним голом разлике.

Перо П. ПЕРОВИЋ